

తై కురువింద మణి సందీపితంబు తైన కెందలిరుఁ జందరకావి చందు
వల నొంది మకరంద బిందు బృందంబుల పొంచున నందంబుఁ జెందు
గురివెంద పందిరులయందు నానందంపుఁజందులు గొను నిందిందిర
సందోహంబుల నందడు లేచి క్రందుకొన డెందంబులు కొందలపడ
నిందిరకు మందిరంబు లగు కెందమ్ముల కందువలకుఁ బుడెమ్ములు
సఱచుచు, నందఱు బిరుదులు డిందఁ గొందఱు ముందఱ నరిగి
యిందిందిర ముఖరి తాళిందమ్ము లగు కందర్ప విజయ మాకందమ్ముల
క్రిందఁ బిఱుందులు చలింప నందియలు మొరయఁ గుందనంపు సంది
బొందులు చందోయి నొరయఁ జిందులు ద్రొక్కుచుఁ గందుక
కేళిం దేలుచు; నిట్లు విహరించు చుండ, ఫల పరిపాక సౌభాగ్య
సంపన్న శుక సంభాషణంబై భాగవతంబుకరణి, వసుమతీజా తాభి
రామంబై రామాయణంబుపగిది, నారూఢ హరికుమార బాణసనం
బై భారతంబు వైఖరి, నామోదిత సుమనో విసరంబై యింద్రనగ
రంబు బాగున, స్నేహీభూతగంధవాహంబై ధనంజయ నివాసంబు
పాలికఁ, జక్రాంగ పాళికా సరస్సురితంబై దండధరు నిలయంబుభాతి,
భాసిత పలాశంబై నిర్మతినిశాంతంబుచందంబున, ననుగత రస లసి
తంబై పరణ మందిరంబురీతి, సముదిత గంధ బంధురంబై పవనుని భవ
నంబుకైవడి, విలసితకుందంబై రాజరాజ నికేతనంబు చాడ్పునఁ, గంద
ళిత మహాప ర్ణాభికోభితంబై కైలాసంబుతీరున, జాతిరహితంబై యభేద
బ్రహ్మంబు చెలువున, నఖిల ద్విజ సూక్తి గ్రాహ్యంబై మాధవుని యం
దంబున, శుక ముఖ వనప్రియచయంబులకు నిష్టఫలంబు లొసంగుచు
సకలవిధ కుసుమాకరంబై, కుసుమాకరం బొప్పుచున్న సమయంబున.

—* సూర్యాస్తమయము *

సీ. కరినాథుఁ బట్టునక్రంబుపై విడిచిన
సరసిజాత్యునిచేతి చక్ర మనఁగ,
వసుణదిక్కుదతికి వాసపుఁ డనురక్తిఁ
బంపిన కెంబువ్వుబంతి యనఁగ,

నపరశై లాంత హర్ష్యాగ్ర జా లాంత రా

ర్చిత మహాదర్పణ బింబ మనఁగ,

భువనాధిపతి నిజపురమందు బిరుదుగా

వల నెప్పు నెత్తిన ధ్వజ మనఁగ,

1. సభసుందరి సుగుణ రత్నాకరునకు

మేలు గలుగంగ బలురతనాలు గూర్చి

పట్టి త్రిప్పెడి యారతిపల్లె మనఁగ,

గమలమిత్తుడు చరమభాగమున నెప్పె.

19

2. ఎనయన్ సత్పతి దీపినుండి వడి తా నేతెంచి యే మెంచునో

యనుశంకం గడుభీతిచే ద్రుతముగా నభిం బ్రవేశింపనో

యన స స్తాలయ వాటికి జనియె నుష్ణాశుంఘ, తత్పీడ యొ

య్యనఁ దప్పెంగద యంచు నక్కువలయం బానందముం జెందఁగన్.

3. వారుణదిగ్విధూటి నిజవాటికిఁ బ్రేమ నినుండు రాఁగఁ దా

భూరి ముదంబునం బొదలి భూరి మణి గణ భూషణాలి గెం

పారెడు పట్టుచీర మెయి నంట ఘటించి కుచద్వయంబున

స్థూరిమిఁ గుంకుమం బలఁ దెనో యనఁ దోచెను సాంధ్య రాగమున్. 21

4. ఇనుఁ డరిగె ననుచు సమయాం

గన నీలవటంబు చాల్చి కలయాశల మే

కొనియెను జాణికికై వడి

ననఁ జీకటి వుడమిఁ జెలఁగె నతిబహుళం బై.

22

5. అపర వధూటికా మణికి నై యతిమోహముఁ జెంది రాజు చొ

క్కపుసిరి గల్గు మంత్ర ఘటికాతతి విచ్చిన పూలుఁ గొన్ని యం

దవుఁ గపురంపుఁ బూసలు ముదంబున వశ్యతఁ గూర్పఁ బంచనా,

నపుడు సరోజ జాండమున నంతట బారులు దీరె దారకల్. 23

6. మరుఁ డను భూమిపాలునకు మాపటివేళల దిక్పురంధ్రకల్

విరులును లాజలుం గలిపి వేసుకఁ జల్లినసేనలో యనన్,

సరవి నభిప్రదేశ మను సౌధమునం బొనరించు దివ్య సుం
దరతర వజ్ర బాలిక లనంగనుఁ జక్కలు పిక్కిటిల్లెడున్.

21

—* చంద్రోదయము *—

మ. కుముదుంబుల్ వికిసింపఁ, గోకములు సంకోచింపఁ, గామివ్రజం
బు మనంబుల్ చిగిరింప, నల్ దెసలమోముల్ దెల్వి రాణింప, న
క్కమలంబుల్ ముకుళింప, వెన్నెలలు జోక న్నింట సూచింప, సం
తమసంబుక నశియింపఁ, జిత్తినుల చిత్తంబుల్ విజృంభింపఁగన్. 25

చ. తొలి దెస కెంపు నొంద, నయుతుల్భయమందఁ, బయోధ పొంగఁ, ద
మ్ములు మొగుడంగ, జక్కవలు మోహము నింపఁ, దొగ్గలహింప, మిక్
వెలయఁ, దమిద్రముక సొలయ, వెన్నెలపుల్గులు గేర, మారుఁ డ
గ్గలముగఁ బోరఁ, జందురుఁడు గాంతులు నల్లుచుఁ దోచె నంతయున్.

తే. మదనుఁ డిగురాకుఁదూపులు వదనువెట్టఁ
గళలు దేరెడు శాణచక్రం బనంగఁ,
దామసీ సతి, కర్ణావతంస మనఁగ,
నుదయగిరిఁ జంద్రమండలం బుదిత మయ్యెన్.

27

—* యామినీపూర్ణతిలక యుద్యానంబున విహరింపుట *—

వ. ఆ సమయంబున యామినీపూర్ణతిలక యనుగత సదాశీ తిలక యై
ప్రొద్దునోక నిదురరాక లేచి కేల్ సాచి నల్లెనలు జూచి దండనుండు
నొక వేదండయానప్పఁ గై దండ యిడి ముదగమనంబున బృందారక
నుందరీ సందోహము నడుమఁ గడు నెడవై నందనవనంబునకుం దరలు
పురంద రారవిందపదన చందంబున నందం బై యుద్యాన వన సమీ
క్షణోద్యోగ యై చని చని, యచ్చట నచ్చవుఁ బచ్చరాల మెచ్చగు
తిన్నెల, వెన్నెలపొడలు గడలుకొనఁ జివురు జొంపంబుల సొం పొందిన
మాకందంబులచెంతఁ, గొంత సేపు విశ్రమించి, తదాశ్రిత వనితాజన
కల్పిత ఫల కుసు మా ద్యుపహారంబుల హర్షంబు నొంది, యవ్వలఁ
జని, జవ్వనులం బిలుచుచు, నవ్వనిఁ గలయం దిరుగుచు, మంజుతర
కుంజంబు లరయుచు, సంబుయంత్రంబులఁ జూచుచు, బాదలు గట్టి

బాదులు చేసిన మల్లికా వల్లికాధుల నవలోకించుచు, సింపులు మెఱయ
సంపెంగలు గోయుచు, సాంపు సంపాదించు సాలంబుల లోలంబు
లగు శిశు జాలంబుల సయ్యాటంబుల నెయ్యనెయ్యన నుయ్యల
లూగుచు, బాగ్గమూతిన నికట తఱిసి తట నిబిడిత సికతా తలంబులఁ
గప్పురగంధులతోడ నెప్పుగఁ గప్పురంపుఁ దిప్పల మొగవ్వులు గప్పి
వెన్నెల కుప్ప లాడుచు, దప్పినఁ జప్పట లప్పళించుచు, నొకరొకరిం
గికురించుచు, నాటలఁ బాటలఁ బూదోటల విహరించుచుండ. 28

(రగడ)

అలివేణిరొ, మన కామోదంబులు
గలయఁగఁ జేయుచుఁ గలనాదంబులు
పెంపు దలిర్పఁగఁ బికవారంబులు
గుంపులుగొని పల్కుచుఁ గీరంబులు
జాలగు తేటలుల యుంకారంబులు
నోలిగ శూరీ హుంకారంబులు
పరగఁగ నెప్పెడు పాటీరంబులు
మెఱయుచు నుండెడు మేటీరంబులు
నడరు నెపుడు గునుమాసారంబులు.
కడువడిఁ బోకురె, కాసారంబులు
గలిగినచోటికిఁ గదలుఁడి, తావులు
గలఁగినఁ జాలును గపురపుదీప్తులు.
చూడరె పొగడను సొంపై యున్నది;
పోడిమిఁ జెప్పకు మును పేఁగన్నది.
కంటేఁ దక్కువ గా దేపాటికి,
నంటే పోదము యావనవాటికి?
పదవే పోదము పదుగుర మిప్పుడు;
పదరక పోదగు, బలుకాల్ చప్పుడు
వినిన బెగడి పోవే రాయంచలు?

పనివడి నేర్పేర్పడఁగాఁ బంచలు
 చాటు చేసికొని చనరే యింతులు.
 మాటలాడకురె; మఱి మీరంతులు
 ఎక్కడ వచ్చిన నే మన మీరలు;
 అక్కరొ వింటివె యది మీవారలు
 సేయఁగ నన్ననఁ జెలువే నీకును?
 బోయెద. నుండవె, పొలఁతిరొ నాకును
 బనియే మున్నది? పలుకే మంచిది.
 మన లేదా? నీ మాటల సంచిది.
 తేటగ మన మీ తేనియ వంకలు
 దాటుఁగఁ దరమే? తలఁపున శంకలు
 మానరె. చూచిన మంచిది వెన్నెలఁ
 గాని కాని మఱి కపురపుదిన్నెలఁ.
 పదరే యీ పొదప్రక్కఁ, గూడుదము,
 ముదముగ దాఁగిలిమూత లాడుదము
 రారే; నే నీ రమణిని ముట్టితిఁ,
 గోరెకి దీఱఁగఁ గొమ్ము బట్టితి;
 పంతము మీఱఁగ బంతు లాడుదము,
 చెంతకు రమ్మొ చెలిని గూడుదము.
 పువ్వులుఁ గోయుద వివ్వనితావుల;
 దవ్వా పొదము, తనరెడుతావుల
 కిమ్మె యున్నవి; యేలరె నవ్వులు?
 ఈమహి రాలిన వేఱరె పువ్వులు,
 గాడిగ వెన్నెల గాయఁగఁ, దరువుల
 నీడలఁ బొడవెన్నెల లీయిరువుల.
 ఏతెంతము మఱి యిందుల కిందఱు.
 ఆతెంతకేఱుల నలరుచు నందఱు

నాడుచుఁ జాడుచు నతివలు వనమున
వేడుక చేసిరి వెలదికి మనమున.

29

గ. అం దలసి సొలసి రాజ పు

రందర కన్యా లలామ రమణులు వేడ్కం

జేంది యుపచారములు నే

యం దగ శయనించె నును కృ తాంచిత శయ్యన్.

30

తే. అట్లు శయనించి, కూరుకు నంది యంద

కంతలో లేచి, వివశాత్త మై కలుగి,

తెలిసి కను మూసి, క్రమ్మరఁ దెలిపిఁ గాంచి,

కాంచి దిక్కులఁ, జెలులను గాంచి, కాంచి.

31

తే. మగిడి శయనించి, మఱి లేచి, మై విదిర్చి,

మదినిఁ దలపోసి, తలపోసి, మరునిగాసి

కిని భరింపఁగ లేక, నూ ర్పెనయఁ జిక్కి,

పల్క నేరక యున్న, న ప్పడఁతులెల్ల.

32

క. ఇది యేమి వింత; యిచ్చట

నిదురించెను, లేచి లేచి నెఱి మనలను జూ

డదు, మాటలాడ దెంతయు;

నిది యేమో తెలియనేర? మే మంద మయో!

33

వ. అని యిట్లు తమలోఁ దాము వితర్కించి చుట్టుముట్టి రాపట్టి నిట్టటుఁ

బట్టి యట్టై దానిమొగంబు గనుఁగొని యొక్కనఖి యిట్లనియె.

34

క. ఓయవ్వు యేమె యిది? నీ

వీయెడ మముఁ జూచి పల్క వేమే? మమ్మున్

డాయపు; కారణ మేమే?

సాయనిదయతోడఁ జూచి పల్కుము తల్లీ.

35

చ. అన విని చాలఁ దెప్పిలి యాసఖఁ గన్గొని పల్కె-నో సఖి,

విన్న మొకవింత, యే మని భవిక వచియించెద? నైనఁ జెప్పెదకో;

- వనిఁ జరియించి యిచ్చటికి వచ్చి ముదంబునఁ బుష్పసెజ్జ నిం
పున శయనించి యుండుతఱిఁ బొందుగఁ గూర్చిడి సంతోషలనీ
- చ. ఒకకలఁ గంటిఁ, గంటి ఘను నొక్కనిఁ జక్కెరవెంటివాని పో
లికిఁ దనరారువాని, నమలీమన కాంతుల మెప్పువాని, సం
వికసిత సార సాక్షు; మఱి విన్నది గన్నది లేక యెవ్వఁడో
సకి యతఁ డిందు నాసరన జాణితనమ్మున నుండె, నుండినా.
- ఉ. నేనును వానిపే రడుగ నేరక మార కతోర కార్ముక
జ్య నినదంబు సోకి తమి నంది చెవుడ్పడి చూచుచుండ, వాఁ
డూనినప్రేమ దివ్యఫల మొక్కటి యిచ్చి యదృశ్యుఁ డయ్యె,
ద్రానన, చంద్రుఁ డజ్జలధరాంతర మొందినరీతి. నంతట,
- ఉ. త త్తరపాటుఁ జెంది మది తల్లడిలంగను మేలుకొంటి; నా
చి త్తజ నన్నిభాంగుఁ డెటుఁ జెందెనె నన్నిటఁ గ్రూరుడైన య
చి త్తజబానిసిం బడఁగఁ జేసి? యింకం దమిఁ దాళఁ జాల నే;
ని త్తఱిఁ బల్కురమ్మ దయ, నిందుల కేమీ మొనర్తు భామినీ?
- వ. అనిన శుకవాణి యిట్లనియె.
- ఉ. ఈకల మంచి దమ్మ; మది నిందున సంశయ మొదకమ్మ; యా
శ్రీకర గాత్రు దర్శనము చేకురునమ్మ; శుభావహంబునుక
శ్రీకర మమ్మ పండు; సుత సిద్ధియు నొక గదనమ్మ; మేలు మే
లీ కల మాకు నమ్మదము పొచ్చె గదమ్మ సుధాకరాననా.
- వ. అని యిట్లు పలుకుచున్న సమయంబున.
- సీ. మలయాగముల జాఱి వలయాగములఁ దూఱి
కలయాపగలఁ జేరి పాలుపు మీఱి,
ఘనసారములఁ బొంది ఘనసారములఁ జెంది
మనసారఁ జెలు వంది తనువుఁ బొంది,
మల్లికా నవ హేమ వల్లికా సుమనో మ
తల్లికా యుత నీమ నల్లికఁ గని,

కేళికారసలోలబాలికాసుకపాల

పాలికాసవలీలమేలుగాంచి

జే. శారికాకీరపరభృతచంచరీక

కలితకలకలనినదసంకలితచలిత

వీరహిజనమానసాంభోజవీధియగును

గలయనేతెంచెశీతలగంధవహుండు.

43

వ. అట్టిసమయమున.

44

శా. రాకాశీతమయూఖచంద్రికలుమేరల్మీఱిమైనిండు, ను

ద్రేకాంభోజశరాశుగావలులులోద్రిష్పార, బాటీరశై

లైకాంచత్సననబువైవయిగడుకహెచ్చెవిజృంభింప, ము

క్కాడంజెందివెలందితాళకతమిం గాసిల్లి మూర్ఛిల్లినక. 45

వ. అచ్చటనున్ననయ్యాసందోహంబుహాహాకారంబులొంది. 46

ఉ. ఇవ్వనికేలవచ్చితిమియిందటముగనుగూడి? వచ్చియీ

పువ్వులతోటకేలచొరకబూనితిమివ్వును? పూనియిచ్చట

గ్రోవునకేలనిచ్చితిమిగొబ్బునకబోక? యటంచుమించుబో

డవ్వనజాక్షిజూచుచునుహయనుచుకమదిసంభ్రమించుచుక.

చ. కలగనువారలుంగలరు; కల్గిన, నీకలవంటిదెందును

గలుగునె? కల్గె, నివ్వధముగాసిలుచుండెడికాంతలెందును

గలరె? వధూటులార, యిడకగార్యముమీఁదవచింపరవు. యీ

చెలినిటనుంపఁగాదగదుచేరుదమింటికివేగబాగుగక. 48

వ. అనియిట్లుచితంబుగాశైతోపచారంబులుసలిపిసేదదేయ

రాజపుత్రినిదోడ్కొనిపోయినయాలోన.

49

—* చిల్లఁబుడుచంద్రునివర్ణించుట *

సీ. సాంధ్యకృత్యములెల్లజలిపి, యిష్టంజైన

యాశ్వరునకునమస్కృతులొనర్చి,

. భుజియించి, తావులబాలుపైనచందన

మలఁది, పువ్వులుదాల్చి, హారరాజి

భరియించి, వలువలుధరియించి, తాంబూల

మును జేయుచును వచ్చి, మోద మంది,
శయ్యాతలంబున శయనించి, చంద్రుని
బరికించి వీక్షించి భావ మలర

తే. నిపుమెయి బిల్వాణుడు వర్ణింపఁ దొడఁగె;—

నిదియు విరహిణులకుఁ జూడ మదనతాప

మెదఁ బొడమఁ జేయువిత్రనం బెన్న మఱియు

మరునకు బలంబు వరచంద్ర మండలంబు.

50.

వ. అని మఱియు నిట్లనియె.

51

ఉ. కలువల నిద్ర లేపి, రతి కాంతుని మాంద్యము వ పి, పుష్కర
స్థలిఁ దిమిరంబుఁ జోపి, తమి తాఁకిన బాలల నూపి, దేవతా
నలి కమృతంబుఁ జేపి, యల వాసవదిక్పతి కుండలంబు నై,
కలువలజేనిమండలము కాంతిలుచున్నది తూర్పుకొండపై.

చ. ఇది గగనంబు గాను, నుతీయింపఁగ నౌ వనరాశి గాని; డాల్
వదలని తారకా నిచయ పంక్తులు గా వివి, ఫేనఖండముల్;
గుదురుగఁ జుట్టుకొన్నవర కుండలి గా కిది చందమామ గా;
దిదియును మచ్చ గా, దట శయించిన విష్ణుడు గాని చూడఁగన్. 53

చ. అరయ నభ స్తలం బనెడి యందపు గందపు సానపై రుచి
బరఁగిన చంద్రభింబ మను పాంశుర చందన రాశి మీఁదటన్
నెరయఁగ వాసనార్థ ము సేర్పు దలిర్ప శరద్వధూతి శ్రీ
కరముగ నిండుగా నిడిన కస్తూరి నాఁగఁ గళంక మొప్పెడిన్. 54

చ. జలనిధిపంక మంచు మహి చాయయుఁ జిహ్నము లేడిపిల్ల కం
దళిత సురేంద్రనీల మఃశి ధామ మటంచు వచింతు రంద టీ
కలువలజేనియందుఁ గల కందును; నే ననుకొందు రాత్రులం
దలవడ మ్రింగినట్టితమ మంతర సంస్థ మటంచు నెంతయున్. 55

ఉ. చందరుఁ డన్యైగాధిపతి శౌర్య విజృంభణ వృత్తిఁ బూని పౌ
రందర ది గ్ధరేంద్ర కుహరంబుననుండి రుచుల్ సెలంగఁగా
మాదల కేగుచెంచుచుఁ దమఃకరికుంభము స్వాంశు రేఖకా
బృంద నఖంబులు జిహ్మ మిడిన ముత్యము లొను దారకల్. 56

- సీ. ఈ కళానిధిచేతనే కదా దిక్కు ది
 క్కుల వార లెల్లను చెలివిఁ గనుట;
 ఈ వసుఖనిచేతనే కదా విబుధులు
 కోకల్ దీటంగఁ గుడుపుఁ గనుట;
 ఈ మహావిధుచేతనే కదా దివ్యు లె
 న్నఁగ నిశాచరు లెల్లఁ దిగులు గనుట;
 ఈసత్ప్రభునిచేతనే కదా మోదించి
 కువలయం బెచ్చుగాఁ గూర్చి గనుట;
 తే. అవుర ! యీరాజమహిమ యే మనఁగ వచ్చు!
 దనుము వారించి యరుల సంతతి నడంచి

యన్యగతి డించి హరిపద మాశ్రయించి
 యుదయగిరి దుర్గముననుండి యొప్పు నితఁడు.

57

- ప. ఈయుదయాద్రి రాజత గిరీశ్వర, మీసితభానుఁ డెన్న దా
 తొయణి నేలుశంకరుఁడు, కప్పు గళచ్చవి, దాపుచుక్క వై
 నాయకమూర్తి, యా ప్రమథ నాథులు దక్కినచుక్కలుకా, మహా
 శ్రేయ మితం డొసంగుఁదనుఁ జెంది భజించువియోగి పాలికిన్. 58

- స. ద్విజరా జటంచు భావించుటయే కాని,
 రూఢిగా దోహకరుండు వీఁడు;
 సన్మార్గగతుఁ డంచు జనులు పల్కుటె కాని,
 గండు మీఱిన నిశాటండు వీఁడు;
 నమృతకరుం డంచు నాఖ్యమాత్రమె కాని,
 చర్చింపఁగా విషజనుఁడు వీఁడు;
 కువలయప్రియుఁ డంచుఁ గోరి సెప్పుటె కాని,
 పాడి దప్పిన చక్రవైరి వీఁడు;

- తే. తమము వారించు రా జనుక్రమమె కాని,
 యేపు మీఱంగ నారుల నేచు వీఁడు;—
 ననుచ్చుఁ గులటలు దూపింతు రనుచు జనుల
 త్రోవ రా వెఱచితొ నీవు తోయశారి?

59

క. సురలతైరువు వ్రాసాగితి

వరయగ సత్పతి వటు! నిశాటుడ; వా నీ

కిర వొందగ విధునామము

హరి హరి! తలవంగఁ జెల్లునా కమలారీ?

60

క. కమలంబున జననం బును

కమలాగ్రజఁ డనఁగఁ బరఁగి ఖరకరతతిచే

దమియింతు రే వియోగులఁ

గ్రమమున దయ మాలి; మలిన గర్భుడ వెండున్.

61

చ. హరి కబళించుటక, హరున కంబక మాటఁ, దమిస్రయందుఁ దే

జరిలుట, నీటఁబుట్టుటను, ఛాయలు గాంచుట, మేను వెంచుటక,

ధరణిధరంబు లెక్కుటను, దగ్గుట, మిన్నులు ముట్టి వచ్చుటక,

గరికఁగఁ బాంశకోటులను గాల్చుట, నన్నివి సిద్ధమే శశీ.

62

సీ. ఓరి మాయనురేల పోసికొనెదవురా?

తోరంపునీమేను దొంకివోను!

జెలఁగి రావేల చేసెదవురా? ఖేచర

పాళి నీకండలు పంచుక తిన!

నీలీల మము గాసి యేల వెట్టెదవురా?

పర్వంబులను నిన్నుఁ బాము గఱవఁ!

గ్రోధించి మ మ్మింత వేధించె దేలరా?

కాలాగి విసరి ని న్నేలఁ గొట్ట!

తే. ననుచుఁ బాంశులు నిందింతు; రందువలన

లలిఁ బ్రవేశించెనో యీ కళంక మొకటి?

గాకయుండిన శుచిమూర్తఁ గాంచు నీకు

మలినతావృత్తి గలుగునే జలజవేరి!

63

సీ. పొంచి యెంతయుఁ దోడఁబుట్టినదాన్నిల్లు

కంపవెట్టిన మహాఖలుఁడు వీడు!

చలపట్టి వెన నిశాచరవృత్తిని సదాళి

తేజంబు లడఁచు నిందితుఁడు వీఁడు !
 కలఁగి ఘోషింపఁగాఁ గన్నతండ్రినిఁ బట్టి
 భంగపెట్టిన ఘోరపాపి వీఁడు !
 మెఱసి యాపయి నున్న మిత్తుని విభవంబుఁ
 జూడ జాలని నికృష్టుండు వీఁడు !

1. అంచు భువిలోన విరహిణు లాడుకొనఁగ
 సిగ్గు దోఁక మి న్నంది చెలువుమీఱఁ
 దిరుగుచున్నావు, మీఁ దింత తెలియలేక;
 తాళు వెన్నెలచీకట్లు ధవళకిరణ.

64

2. మేర దప్పనివాఁడు మేదిని నీతండ్రి,
 నిత్యజీవనవృత్తి నీదుతల్లి,
 యిష్టసంపద లెల్ల నిచ్చు నీతోఁబుట్టు,
 నెమ్మి శ్రీ గలవాఁడు నీమబావ,
 పర సుమనో ధర్మపరుఁడు నీయల్లుండు,
 నిర్మల చిత్త నీ ధర్మపత్ని,
 చక్ర పాలన కళా శాలి నీమిత్తుండు,
 విబుధుల పాలు నీ వితరణంబు,

3. తమము వారించు నీదు సందర్శనంబు,
 నిఖిలజనులకు మోదంబు నీదుమూర్తి;
 యిట్టిసంపద గలుగు నీ యట్టిరాజు
 కోరి చూచిన గలఁడె యో కువలయేశ.

65

4. అని యిట్లు బిల్వణుండు జంధ్రుని బేర్కొని బహుప్రకారంబుల
 వర్ణించుచున్నచోడ.

66

5. భోజనముసేసి కొప్పునఁ బూలుచుతిమి
 చందన మలంది తాంబూల మంది వేడ్కఁ
 బాలుపుగా వచ్చి యామిసీపూర్ణతిలక
 యవేనికాభ్యంతరమున శయ్యను వసించి.

67

—* రాజసుత బిల్వణుని చంద్రవర్ణము విని వితర్కించుట *

ఉ. ఆకరణిం గమ్మిద్రుడు శశాంకునిఁగూర్చి నేర్పుపెంపునకొ
వాకొని తద్విశేషములు వర్ణన సేయఁగ నాలకించుదోఁ
దేకువ విన్నయాంబునిధిఁ దేలి మనం బలరంగ శంకచే
గోకిలవాణి యిట్లరసెఁ గూర్చిమితోఁ దనలోన నేపునకొ. 68

క. తమజనకుం డీసత్కవి
నమరఁగ జాత్యంధుఁడనుచు నాది వచించె;
గ్రమ మొప్పుఁ జంద్రవర్ణన
నుమహితముగఁ జేయఁ దొడఁగెఁ జూచినకరణకొ. 69

శా. 'అంధుం డెక్కడ! చంద్రుఁ డెక్కడ! దదీ యం బైన యివ్వర్ణనా
బంధం బెక్కడ! నిట్టివిత గలదే భావింప నెన్నోట నై
నం! ధాత్రింద్రుడు మాకు నిర్వ్వరకు నందం బొప్పు ననోన్య హృ
త్సంధానం బగు నంచు నిట్లొనరిచె. జచ్చింప వేఱున్నదే?' 70

వ. అని మఱియును. 71

క. 'వ్రతభంగ మయినఁ గానీ
మతిమంతు నుదాత్తవేషు మానిత విద్యా
న్వితుని గాంచెదఁ గన్నుల
కతుల మహూత్సవము గాఁగ.' నని చెలి ప్రీతికొ. 72

—*యామినీపూర్ణతిలక కవినఁ జూచి మార్పిల్లుట*

సీ. వినుత విద్యా జిత ద్విజరాజు, ద్విజరాజు
రుచిరాజి నగుమోము రుచులవాని,
రమణీయవాణి భారతికాంతు, రతికాంతు
నతికాంతిఁ దెగఁసుసోయగమువాని,
నతులిత శుచి విభా హరిమిత్తు, హరిమిత్తు
వరమైత్రి గల్గు వైభవమువాని,
గలిత తేజోలన త్కమలాపు, గమలాపు
కమలాప్తి మెఱయు చందములవాని,

తే. నకియ మది నెంచి తమి మించి సంభ్రమించి

• కరము లలరించి తెఱ మచి కందళించి

• పొంచి తిలకించి పులకించి పొలుపుఁ గాంచి

కాంచె రోహిణిఁ జంద్రునిఁ గాంచినట్లు.

73

• క. కించినయంతనె సతి పుల

కాంచిత దంతురిత దేహ యై నిశితోద్య

• త్పంచ శర శర విపాటన

సంచలిత స్వాంత యై వెనక ధృతి దూలక.

74

తే. పరనశత మెంది మూర్ఛానుభావ యగుచుఁ

బవన చాలన నిపతిత వల్లమాడ్కిఁ

బంకజాయతలోచనఁ బడియె మఱియుఁ

బట్టు దప్పిన కనకపుఁ బ్రతిమ వోలె.

75

ఉ. ఆకడ నాకవీశ్వరుఁడు నత్తఱి దామరసారిఁ గూర్చి యె

తో కవు లెల్ల మెచ్చ వినుతుల్ పచరించుచు నుండి, యంతలోఁ

బ్రాకట బద్ధ కాండ పట్టిపై రమణీమణి మోముఁ జూచి య

స్తోక మహిమాదయాద్రిపయిఁ దోచిన చంద్రునిఁ పోల్చి ట్లనుక.

—* బిష్ణుఁడగు రాజకుమారిని జూచివర్ణించుట *—

సీ. రాకేందుబింబమో రాజీవమో మించు

టద్దమో లేక నె మృద్ధమొగ మొ ?

చెలు వొందుకల్వలో చేపలో మరుని నా

రాచంబులో లేక లోచనములొ ?

కోకంబులో విరిగుత్తులో బంగారు

కుండలో లేక వక్షోజయుగ మొ ?

క్రొక్కారుమెఱుంగొ మేల్చుక్కయో నునుఁబైఁడి

తీగయో వేటొక్క తెఱవయొక్కొ ?

తే. అపుర యాకళ యీతావి యీరమణత

యోవిధంబులు నీ బెఱ్ఱు లీకుశలత

యీసువృత్తత యీసాంపు లీమెఱుగు
లీతభుకునిగ్గు లీచాయ తెందుఁ గలవు!

77

సీ. హరిణ విముక్త శీతాంశు బింబము గాని
పురుషింపఁగా నిది ముఖము గాదు ;
ఘన సుధా పూర్ణ కాంచన కుంభములు గాని
చర్చింప నివి యురోజములు గావు;
పంచశీలీముఖ శాణపంక్తులు గాని
గుఱిమీఱ నివియు ముంగురులు గావు;
నిరుపమ యువజన నిగళంబు లగుఁ గాని
యమరంగ నివి వీక్షణములు గావు;

తే. డాలు మించినమించుటద్దాలు గాని
గణతిగొన నివి గండభాగములు గావు;
సోయగం బైనబంధూక సుమము గాని
భావమున నెన్నఁగా నిది మోవి గాదు.

78

మ. క్షీతి నిర్లుక శశిరేఖ విండ్లు గలువ ల్చంద్రురే కబ్జము
స్థతికల్ గుంభము లాకసం బినుక దిన్యల్ రంభలుం గాహళుల్
శతపత్రికలులు భావలీలఁ గొని యీచంద్రాన్య ఫాలాక్షుని
ర్జిత దేహుక్ శుకరాజవాహు మొలపించె న్నేనఁ జిత్రంబుగన్. 79
మ. ఊరు వక్షోజ యుగాంతరస్థ మయి నాయుల్లంబు రాదేమి? త
ద్భర సంఘృష్టి నశించెనో? విరహ సంతాపాగ్నిచే గ్రాగెనో?
స్థిర లావణ్య సుధాబుజాకరవరాష్టి ముగ్ధనో? కామ త
స్కర వీరుండు హరించెనో నవ వయః కాంతార సంచారుడై. 80

సీ. ఈ భామ తనుకాంతి నేపారఁ జూచిన
హేమాభిధానంబు నెంచ నేల?

ఈ చాన యూరుప్రభా చాక చక్రంబు
రంభాభిరూప్యంబు రహి నడంచు.

ఈ రామ నన్య నాసారమ్య లీల తి
లోత్తమాఖ్యను దల యెత్త నీడు.

ఈ కొమ్మ కన్నుల నిర వొందుబెళ్ళులు
హరిణీవిలాసంబు నవహసించు.

తే. నిటులు గాత్రైకదేశము లటమటించు
సార వారవధూటికా సామ్య మొప్పు
మనుజులొకంబునం దుండు మానవతు ల
నంగ నేపాటి? దీని జెప్పుంగ వశమే!

81

సీ. చెలియ పెన్నెటి గుంపు జేపట్ట గలిగెనా
ఘన సంఘదలు వేడ్క గాంచినట్లు;
కాంతమోమున మోము గదియింప గల్గెనా
యతులిత రాజత్వ మందినట్లు;
ముద్దియ కన్దోయి ముద్దాడ గల్గెనా
యంపుమై గువలయం బేలినట్లు;
వనిత కంఠాశ్లేష మొనరింప గల్గెనా
యరుదారం బెన్నిధి యబ్బినట్లు;
తే. కలికి కమ్మోవి చవి జూడ గలిగెనేని
యురు సుధాహర వైభవం బొందినట్లు;
నెలతతో గూడి జీవింప గలిగెనేని

యతను సామ్రాజ్య మంతయు నమరినట్లు.

82

ఉ. అందఱుగనను శ్రీహరి నహర్నిశము భజించి తత్పదం
బందె నటంచు, జగ్గవ తదాకృతి గాంచె గిరిశుఁ గోరి, యా
రుం దగఁ జూచి రెంటు బడి రూఢికి నెక్కుట యెట్లటంచు దా
జెందె నహీనవృత్తి సువిశేషత నిర్వరకుం బ్రియంబుగన్.

83

చ. వనజమహావిభూతి హరివైఖరి గాంచు బద స్తనోక్తులు
వనజమహావిభూతి హరి వైఖరి మించు గళోరువేణికల్
వనజమహావిభూతి హరి వైఖరి నెంచు గరాక్షిమధ్యముల్
వనజమహావిభూతి హరి వైఖరి నొంచు దృగాన్వయానముల్.

84

సీ. ఈ భామ వదనాబ్జ మెలమి గాంచినయంత
విధుని సంభావించి వెలసినట్లు;

ఈ చాన నెఱికురు లెనసి పట్టినయంత
 నీలకంధర సేవ నెగడినట్లు;
 ఈ యంబుజాక్షి కన్దోయి ముద్దిడునంత.
 గమలజ సదృశ్చితి గలిగినట్లు;
 ఈ రామ కెమ్మోవి యింపార నంటిన
 నరుణ బీం బాలోక మమదినట్లు;

తే. అవుర తన కింతకంటె భాగ్యంబు గలదె!
 యతను ముత్రాధిదేవత యనగ వచ్చు
 నీ చెలియచేత గోర్కు లీడేఱు గాత!
 వేఱ మది బూని తపము గావింప నేల!

౪5

సీ. సారంగముల మీఱు సారంగముల గేరు
 దొయ్యలికొప్పు కన్దోయియొప్పు;
 బున్నాగముల నెంచు బున్నాగముల నెంచు
 సలినాస్యగతిసాంపు నాభిపెంపు;
 జుద్రఖండము నేలు జుద్రఖండము బోలు
 సుదతిచెక్కులలాగు నుడుటిబాగు
 గాంచనంబు హరించు గాంచనంబు హరించు
 దరళలోచననాస తనువిలాస

తే. మవుర యీమాద్దంజలి నేలినట్టివాని
 భాగ్య మెన్నంగ వశమె! యీ పద్మభవుడు
 దీని సృజించువేళ వా గ్దేవి నెడుట
 నుంచుకొని చేసె గాఢోలు! నెండు గలదె!

86

ఉ. దీనిముఖంబుజంబు గణుతింప గళానిధి యొక్కకోణము
 దూని వసించుగాక, నయనోద్గతి వాకొన గల్వ లొక్కచో
 మానుగ నిల్చుగాక, మృదుమంజులవాగ్గతి జెప్ప వల్లకి
 స్వాన మటుండుగాక, మిను చాయకు మ్రొక్కెద మధ్యమెన్నగ

సీ. ఊహించి పున్న మ యొక్క ప్రా ద్ధుమనో

ముద్దియ నెమ్మోము ముద్దులాడఁ;

దనరార సత్ఫల దానమ్ము లిత్తునో

నలఁత కెమ్మోవి తేనియలు గ్రోల;

బంగరు కలశముల్ పరంగఁ బూజితునో

పడఁతి చన్దుబ్బలు వట్టి యాడఁ;

జెలువొంద భూప్రదక్షిణము గావించునో

యతిన కటిసలి నధివసింప;

తే. నిటులు గాకున్నఁ గల్గునే యింతిత్తోడి

సంగతి యటంచు దమిమిఱ నంగజాత

జాత తాచాతిశయమున సతిని మతిని

మమతఁ బెనఁగొని నర్జించె మఱియు మఱియు.

88

సీ. పొలఁతిపాదములతోఁ బొత్తు సేయఁ దలంచి

తామరల్ పరికించి తమ్ము లయ్యెఁ;

గలికిపాలిండ్లతోఁ జెలిమి సల్పఁగఁ గోరి

భావించి చక్రముల్ పట్టు లయ్యెఁ;

నుదతి కెమ్మోవితోఁ జోడు గూడఁగఁ బూని

చెలఁగి మంకెన బంధుజేవ మయ్యెఁ;

హరిణాక్షి నెమ్మోము నాశ్రయింపఁగఁ జూచి

మిహికాంశుఁ డించు నన్నిత్తుఁ డయ్యెఁ ;

తే. జగద్రముఖముంగములు పంకజాతము లని

యరు లని విహీనగూణ మని భరితదోషఁ

డని కదియ మారముగఁ జేసె నాత్మ నిత్య

మృదుల సుస్నిగ్ధతా స్థిత విదితకళల.

89

ఉ. పట్టుగ నీ వధూటి కచ పాళి భజింపఁగ నెలమేఘ మే

గట్టలుఁ జెందునో, ముఖముఁ గోరి నుతింపఁగఁ బూర్ణచంద్రుఁ డే

తట్టునఁ జేరునో, మఱియుఁ దాక్కొని యారు దలంపఁ బొము లే
పుట్టలఁ దూఱునో, సమతఁ బూనఁగ లేక విచిత్రవైఖరిఁ. 90

మ. సతి హృత్పుష్కర సీమఁ జగ్గవ గిరిశ ప్రార్థనల్ సేసి త
ద్గతిఁ బ్రాపించిన, నోర్వమిఁ విపథరాకారంబుఁ దాఁ బూనె నా,
రతిపంచాననలీలఁ దాల్చె నడు, మాహా యంచు ధమ్మిల్ల మా
శితికంఠత్వము నొడ, నెమ్మగము గాంచెఁ సోమభావం బొగిఁ.

సీ. కాఁబోలు నిదియుఁ జొక్కపు సుధాకర రేఖ;

కాదుపో నిష్కళంకతఁ జెలంగె.

గాఁబోలు నిది యశోకపుఁదూపు దొర మాయ ;

కాదుపో సశరీర గరిమఁ దనరె.

గాఁబోలు నిదియుఁ జక్కనివేల్పుఁబూఁబోడి ;

కాదుపో విభ్రమేక్షణము లొదవె.

గాఁబోలు నిదియుఁ దొల్కరి తీవియ మెఱుంగు ;

గాదుపో నిశ్చల గతిఁ దనర్చె.

తే. ననుచు రతిపతిమోహమృతాంబురాశి

మగ్నుడై విస్మయాక్రాంత మానసాబ్జుఁ

డై సరోజేక్షణ రూప మరసి యరసి

నేర్పు మీఱంగ మఱియు వర్ణింపఁ దొడఁగె.

92

చ. కడువడి రాహు వేర్చి నవకంజవిలోచన యాస్య చంద్రు నే
ర్పడర హరింపఁగాఁ దొడరి, యస్తదరాతి కలంకి యంచు నే
ర్పడ మదిలోఁ దలంచి, మఱి గ్రమ్మటి వెన్నున నిల్చెనో యనఁ,
జడ యలరుఁ, ఫణాగ్రగుచి చాడ్పున రాకిడి బిల్ల పైఁ దగఁ. 93

తే. కళలకు ధామమై జలజగర్వ మడంచి సుధాప్తి దారకా

కలనఁ జెలంగి తెల్వొ గని కాముక పాళికి గుండెగాలమై

యలరెడు భామిని వదన మైందవ బింబ మనంగఁ జెల్లదే?

కలయఁగఁ గానిచో నచటఁ గన్నులపేరితి కల్యణోష్ఠసే? 94

చ. కలువలు మీలుఁ దుమ్మెదలుఁ గాంత కనుగవ కోడి క్రందుగా
వలసినకోర్కి దీని గెలువం దగువీరుడు మారుఁ డంచు దూ

పులుగ, ధ్వజంబుగా, గుణము పొందికగా, నయి వచ్చి దాని భూ
చలనముతోన తద్దనువు సంగతి దప్పినఁ బోయె నన్నియున్. 95

• వనిత ముఖంబురుహ స్థితిఁ

బనిగొని కాముకుల గెలువ భావజఁ డెలమిం

దనయుభయ పార్శ్వముల ని

ల్పినచక్రములో యనంగఁ పీనులు దనరున్. 96

కా. భూ కోదండముఁ బూని దృష్టి విశిఖంబుల్ తోనె సంధించి బ

ల్రాకా చంద్రునిఁ బట్టి రెండు తునియ ల్లావించి తత్సారముం

బోకుండ న్నవరించి పార్శ్వముల నింపుల్ నింపఁగా నుంచె నా,

నీ కంజేక్షణ చెక్కుటద్దము లురున్ హేరాశపు న్దక్కలన్. 97

5. వర సుమనో విలాసముల నైఖరి మాని తిలోత్తమాఖ్య యీ

ధర సుమనోవిలాసములఁ దద్దయుఁ గాంచెద నంచు వచ్చి యు

ద్ధరగతి నువ్వుచూచుట నధోముఖ యై తప మాచరించి యీ

కరివరయాన నాన యయి గాంచె నమస్త విశేష వాసనల్. 98

6. క్షణవిలాసమె కాని సరి యకానె చిగురాకు

సుమనోనురాగ విస్ఫూర్తిఁ గనినఁ?

బయివాయయే కాని పగడంబు సాటియే

యమృతాకరద్వీపమందు మనినఁ?

దీర్ఘవన్నలె కాక దీ టానె బలుకెపు

వరసువర్ణావాప్తి వఱలుచున్న?

నెఱుపుమాత్రమె కాని యీడె బంధూకంబు

కమ్మదేనియతోడఁ గలసికొనిన?

తే. సతతకోభాస్వితం బయి పార మగుచు,

సరస మై రుచి గన్పట్టి చక్క నగుచు,

జక్కెరల మించి ద్రాక్షపం డుక్కడంచి,

యమరు నీ పనితామణి యధరమునకు. 99

క. కుందంబుల, నవహక్తిక

బృందంబుల, దాడి మైక బీజంబుల యూ

యందంబుల, జిగి కెంపుల

చందంబుల, నపహసించు సతిదంతంబుల్.

100

చ. అతులిత మైనశంఖము సమంచిత గానము నేర్పు మంచు నీ

యతివ గళంబుఁ జెంది తనయందలి వైభవ మెల్ల నిచ్చి త

ద్గతిని భజించి యట్లు పలుకక రహిఁ బాల్పడ దయ్యెగా; జడ

స్థితులకు సిద్ధులే స్థలవిశేషములం దప మెంత నేసినకా?

101

తే. మున్ను తము నేచు వగఁ బూని మోమురూపుఁ

జెందానిందునిఁ గరము లక శ్రిష్టకుసుమ

బిసలతలఁ గట్టి యెగఁదన్ని యసము మీఱు

చక్రయుగ మనఁ జనుదోయి చామ కలగు.

102

తే. పనిత గంభీర సరస లావణ్యవార్ధి

యురు సుధాపూర్ణ కుచకుంభ యుగముఁ గాంచి

సకల లోకుల మిగుల నిర్జరులఁ జేయు

నేక కలశంబుఁ గాంచుకంధీసుఁ దెగడి.

103

మ. స్మరుఁ డన్విప్రుఁడు యావనం బను తనూజాతోద్గతిక బాల్యమ

న్పురుషుం దీర్ప శుభావ హాద్యరస మ న్పుణ్యహము జేయుచో

వరుస న్నిల్విన పూర్ణ హేమకలశ ద్వంద్వంబు నాఁ బొల్పు నీ

సరసీజాస్య పయోధర ద్వయము భాస్వత్పత్తిరే ఖాంకమై.

104

తే. ముగుడ బాల్యపయోనిధి మునిఁగి డాఁగి

యావనం బను హరిహాయు నలరు కృపను

జెలఁగి వెలువడి వచ్చిన శిఖరు లనఁగఁ

గాంత యురముసఁ గుచములు గానఁబడియె.

105

తే. పడఁతి జఘనంపుఁ బెద్దడాబాలు వూని

కాయజుడు నాభి యనుసురంగమునఁ దూటి

తెగువఁ గుచ దుర్గ యుగము సాధించుకొఱకుఁ

దార్పు నిశ్చేణి యన పశ్చిమము నెలఁగు.

106

చ. చెలిబలితంపు గబ్బినలి సిబ్బెపు నిబ్బర పుబ్బు గుబ్బు చ

న్నుల నెఱగొప్ప భారమున నున్నని తిన్నెల మీచు బల్బితు

- దుల ససియాడుకొను పడునో యనుశంక సరోజ సంభవుం
జెలమి రచించి కీర్తనలుపు నిన్ను సలా కన నారు తీరగుఁ. 107
- చ. అరయఁగ నాభిప్రస్కరమునందు విహారము కొంత సల్పి నుం
దరతరయావనం బనువనంబున శాహులతల్ దలిర్పఁగా
సరసపయోధర స్తబక సంగతిఁ గన్తునితావి కేక వి
స్వరగతి నేగు తుమ్మెడల శారన నారు చెలంగు బాటికిఁ. 108
- చ. జడ యనుతోక వెన్నఁ దగ నారపుఁ గుంకుమ జాజుకేళి యే
ర్పడఁగ, మిటారి గుబ్బ లను భారపుఁ గుంభము లంద మొండఁగాఁ,
దొడరెడు నారు సౌరనెడు తుండము నాచి మనోజ దంతిరా
జుడుగక నీరు ద్రావుకొలనో యన నాభి చెలంగు నింతికిఁ. 109
- మ. చెలి సింగారపుఁ బువ్వుదోట రసముల్ చెల్వొప్పఁగా నింపఁ బూ
విలుకాఁ డన్బలుకాఁపు గుబ్బ లను మేల్ పీఠంపుటెడలఁ ఘటిం
చి లలిత్ నీలపుటారుమో కెలమిఁ బుష్టి స్పృటి మోటుత్తు మే
చ్చుల చెంగల్వకొలంకు నాఁగఁ బనమించు న్నాభి గంభీరతఁ. 110
- క. చనుగవ బరువో, యొండెం
బెనఁకువ గల శోభనాంగ పిఱుందులు బరువో,
యని కన విధి పిడికిటఁ బ
ట్టినపట్టో యనఁగఁ గాను లేవక వెలయుఁ. 111
- మ. జననాథాత్మజ యూరు కాండ యుగళి స్తంభాగ్రభాగంబుపైఁ
బెనుపై ముత్తలు లంతరాళముగ నాభీద్వారమం దొప్పఁగా
స్తన జాంబూనద కుంభ గుంభిత తనూ సౌధాంతరస్థాయిమా
రుని సింహాసన మో యనంగఁ జెలువారుఁ గాంచిదేశం బొగిఁ. 112
- తే. మరుఁడు శృంగారపీఠు లమర్చి తనదు
పేర నొకపేటఁ గట్టి సంప్రీతిఁ దోర
ణాల నుంచినఁ గ్రాలుకంబౌ లనంగఁ
గలికియూరులు చెలంగుఁ బైఁ గాంచి మెఱయ. 113
- క. మకరములను లోనంగొని
రకముగ వరశాలులను ధరం బడవై చెక్

సకి జంఘిక లని యెంతయుఁ

బ్రకటించెం గాహులు రవంబుల దిశలక.

తే. నెఱయ సారసములు దమ్ము నేలఁ బెట్టి
కాల రాచుచు నున్నాఁడు కలువలచెలి
వెఱలఁ బడఁ జాల మీది రాహువేణి యనుచు
నతివపదములఁ బడె నన నడుగు లమరు.

తే. నిరవలంబంబు తమయుండు నిలయ మెల్ల
నందు నిలు వాదరువు లే దటంచు వగచి
వచ్చి తారక లొకకొన్ని వనితపదము
లందెనో యన ప్రేళ్ల నఖిల యమరు.

ప. అని మఱియు నిట్లనియె.

సీ. చెలియపెన్నెఱిగుంపు చీకటిఁ దలఁ దన్నె,
వదనము కళఁ బట్టి చదిపె విధునిఁ,
జెలువకన్నులు లేళ్లఁ జెవి వట్టి యాడించె,
గర మొప్పు గళము శంఖంబు నూఁడె,
బాలఁతిచన్నులు చక్రముల తొమ్ము వెనఁ ద్రొక్కె,
నారు సర్పముఁ గడు నంటి పొడిచె,
జెలికటి సైకతముల వెన్నఁ బడ నెత్తె,
నడుగులు నెత్తమ్మి నడుసున నిడె,

తే. మిసిమిబంగారుపై నెక్కె మేనిచాయ,
యే మనఁగ వచ్చు నిక్కాంత యింపు సొంపు
మించు నవయవ సౌష్ఠవం బెంచి చూడ
వశమె వేనోళ్లు గల ఫణివరున కైన!

తే. కురులఁ గుటిలత గావించె, గుచములందఁ
గతినత విధించె, సారస గర్భుఁ జెలమిఁ,
జెలఁగి యీకాంత మన నట్ల చేయఁజేసి
యతనిఁ బుడమిని జతురాస్యుఁ డనఁగ వచ్చు.

—* కామిని మూర్ఖుఁ డేటి కవిని వలచుట *—

- క. ఈరితి బిల్వఃఖండు మ
హారూఢి నిజానుభావ మభిచుతి సేయం
గా; రామ తద్వచోమ్మత
సారంబున మూర్ఖుఁ డేటి సంస్కృతి గల దై. 120
- తే. యామిసీపూర్ణతిలక యత్యంతపులక
దేహయై లేచి మదిని సంజేహ మెడలి,
యబ్బుని హసించు కవివదనాబ్జ మమరఁ
గాంచి యూహించె నిజ విశ్ కాంచితముగ. 121
- తే. చదువుఁ జెప్పఁగ గురుఁ డయ్యె సరసగతిని,
జూడఁ జూడంగ మరుఁ డయ్యె సోయగమునఁ,
దలఁపఁ దలఁపంగ రా జయ్యెఁ గలితకళల,
నింతయు నెఱుంగనైతి హా యింతదనుక. 122
- ఉ. ఏ లఘుచిత్త నై కదిసి యీనవమోహనరూపు సన్నిధిఁ
బాళిని జేరుచో, నితనిభావ మ చెట్టివా కాన రాదుగా;
లీలఁ బరిగ్రహించునెకో లేక గ్రహింపక పోవునొక్కొ? నే
దాళఁగఁ జాల; నింతి తను దాన దొడుగినఁ జల్క నొగదా. 123
- వ. అని మఱియును. 124
- ఉ. ఏగతిఁ బోవుదాన? మఱి యీతని నేగతిఁ బల్కుదాన? నా
లాగు మదిం దలంపక కళానిధి కాదని పల్కెనా, పయిం
గాఁ గలకార్య మెట్టిదొకొ? కానెయెడం దన మాన మెట్టు లె
తాగడ మాను? యిందులకు నన్యవిచారము లేమి సేయుదున్? 125
- వ. అని యివ్విధంబున వితర్కించి. 126
- ఉ. రాజకుమారికామణి విరాళిని దాళఁగ లేక తూలి, సం
యోజిత కాండవస్త్ర ముపయోగములేమికిఁ ద్రోచి వైచి వే
రాజితశయ్యపైఁ బడి సరాగము గా విలపించె నాత్మభూ
రాజ శరాశిక్ నిలుప రానితమిఁ శ్రమ ముప్పతిల్లఁగఁ. 127

తే 'హా కళాకాంత, చతురాస్య, హా కఠోర
 మార నిశిత శరాళి వేమాటు నాటి
 కలచె సంతాప మొదవ; న స్తరుణః జూచి
 ప్రేమఁ గొనవయ్య బాధఁ దప్పింపవయ్య.' 128

ప. అని నర్తగర్భంబు గాఁ బలికిన, నప్పలుకులు కఠోర మారవీర దోరట
 చ్చాప గుణ టంకార నినదంబులుగా విని, భానంబు గ్రహించి సంచ
 లిత హృదయుం డయి కవిపుంగవు డి ట్లనియె. — 129

—* కామినిని కవి వలచుట *

ఉ. 'తామరసాక్షి, నీ నిశిత దారుణ వీక్షణ తీక్షణబాణముల్
 వేమాటు నాటి నాహృదయవిధి ప్రణం బానరించె; జూడుమా
 నీమెయి నాపథ ద్వితయ మియ్యవె; త్రావెదఁ, ఋతఃపూసెదఁ,
 నీ మధురాధరామృతము, నీ కుచకుంకుమ పంక మేర్పడఁ.' 130

ప. అని మఱియు ని ట్లనియె. 131

సీ. 'కరుణతో ననుఁ జూచి కాయజు శరహారిఁ

దప్పింపు మిప్పుడు తరళనయన,
 చిటునస్త్వ వెలయించి చెలు వైనవెన్నెలల్
 మాయంపు విస్ఫుడు మచ్చెకంటి,
 పలుకులు వగ గుల్కఁ బల్కి పైకధ్వనుల్
 మాన్పవే యిప్పుడు మధురవాణి,
 మోవిసానక మిచ్చి మోహ దుభక తృప్తి
 దీర్పు మిప్పుడు మోవితీపులాడి,

తే. కరము లలరించి బిగియారఁ గాఁగిలించి
 యొడలిచలి బాపవే భాస్వ రురసిజాత,
 యతను సామ్రాజ్య మేలించి యాదరించి
 వలపు లీడేర్పవే హేమ లలిత గాత్ర.' 132

ప. అని మఱియు ని ట్లనియె. 133

తే. 'రమణి, మీతండ్రి మదనాభిరామన్యపతి
' చేసినట్టివి నోదంబు చిత్ర మయ్యె;
' చి త్తమున వేటు తలఁపక చెలఁగు మతుల
గతుల భయ మింత వల దిట షీతివువలన.' 134

'వ. అని మరల రసావేశంబునఁ దద్వదన శ శాంకమండలంబు నాఁగించి
యిట్లనియె. 135

,తే. 'నెమ్మిఁ దడము గావించితి నిన్నుఁగూర్చి,
జపము సల్పితి నీక్షిరు చాలఁ దలంచి,
ధాన్య మొనరించితిని వార కాత్మ నునిచి
మంత్రిదేవతగా నిన్ను మంజువాణి. 136

వ. అది యెట్లంటేని. 137

సీ. సరవి నెన్నఁడును భోజనము సేయఁగ లేదు
నీమీఁది ప్రీతిచే నీరజాక్షి,
ఎలమిగా నెన్నఁ డింతులన్గు జూడఁగ లేదు
నీమీఁది ప్రీతిచే నీరజాక్షి,
అరయ నెన్నఁడుఁ జందనాదిఁ దాల్పఁగ లేదు
నీమీఁది ప్రీతిచే నీరజాక్షి,
చెలఁగి యెన్నఁడు మాల్వములు ధరింపఁగ లేదు
నీమీఁది ప్రీతిచే నీరజాక్షి,

తే. కాన భవదీయ విరహ యోగమున నాకుఁ
గలహరిత్రులు మనకట్లు గాఁ దనర్పుఁ,
గాంచి నమ్రుఁడ నైన న త్కవిని నన్ను
రాజసము మాని ప్రావవే రాజపుత్రి.' 138

---* గాంధర్వవివాహము *---

వ. అనిన దరహాసిత వదన యయి కుందరదన యి ట్లనియె. 139

క. 'కేవిరాజశిరోభూషణ,
దివిమ ద్రాజాస్య లైన దీవ్యద్భవదీ

యవరాకృతిఁ గని యేకా

రి వలతు లే ననగ నెంత శ్రీతనయసిభా.' 140

తే. పరంగ నీరీతి రతి మనోభవునిఁ బోలె

యామిసీపూర్ణతిలక బిల్వణకవీంద్రుఁ

బెండ్లి యై యెల్లవగల సేవించుచుండె

దినదినంబును బ్రేమ వర్షిల్లుచుండ. 141

క. తారాయనతటిసి శర

తారాయన శిఖిశిఖాంక ధాతృజ హరిరా

ట్తారాచల నాయక గీ

స్తారాచల రాజరాజ సఖ సత్కిర్తి. 142

—*భుజంగ ప్రయాతము *

కథావిప్రధానా ప్రకాశాభిధానా

బుధారాధితాథా ప్రభూతాఖిలాథా

విధుస్ఫారకీర్తి సువిద్యాన వర్తీ

సుధామాధురీవాగ్విశుద్ధానుభావా. 143

(గద్య)

ఇది శ్రీ సీతారామ చరణ సేవాప్రభావ

సంపాదిత కవితా విచిత్ర కాశ్యపసంగీత పవిత్ర

శ్రీమ త్పండిపెద్ది కృష్ణస్వామి ప్రణీతం బయిన

బిల్వణోపాఖ్యానం బనుమహాప్రబంధంబునందు

ద్వితీయాశ్వాసము.

బిల్వణీయము.

141

తృతీయాశ్వాసము.

142

క. శ్రీమహిత రూపజిత శత
కామా, కామాంధకార గర్భోద్ధత సు
త్రామారి మద నిఘాదన,
క్షేమంకర దివ్యనామ సీతారామా.

1

143

తే. అవధరింపుము తదనంతరావధాన
మహిమ బిల్వణకవితోడ, మంజువాణి
యామినీపూర్ణ తిలక విహార గరిమఁ
దనరు చున్నంతఁ జెలులు తత్కార్య మెఱిగి.

2

—*చెలులు రాజపుత్రీ బిల్వణుల దాంపత్య మెఱిగి రాజున కెఱిగించుట*

క. 'ఓకమల నేత్ర, వింటే

యీకవి సన్నిధిని సరసి జేక్షణ యెంతో
చేకొని విద్య గ్రహించుటఁ
గాక మఱియు నిపుడు తెగువ కార్య మొనర్చెన్.

3

తే. ఇందుకై యేమి యందుమో యిందు వదన,
విభున కెఱిగింపఁ దగుఁ గవివిభుని నడత ;
మనకు దాచంగ నేటి? కేమనఁగ వలసి
మీఁద నెటు వోయి యెటు వచ్చునో దలంప.

4

ప. అని యెండ్లారులతోఁ బలికికొని తర్జనీ కలిత నానాగ్రతై నుదుక్కు
మనుచు రాజసాన్నిధ్యంబున కేతెంచి మ్రొక్కి, ప్రసన్న వదనం డైన

యన్నరపాలునితో, గద్దదకంఠ యై విన్నపం బాకర్ణింపుఁడని, వారిలో
నెక్కబోటి యిట్లనియె. 5

తే. 'రాజరాజేంద్ర మదనాభిరామస్మపతి,

దేవరకుమారి యాకవిధీరువలన

విద్య యభ్యాస మొనరించువేళ బద్ధ

కాండపట మంకుశము గాఁగఁ గపట మొదవె. 6

చ. ఎఱుంగఁగరాదు దైవకృత మెట్టిదయో. మన మంజువాణి తా

గుఱిగొని యద్ధరామరునిఁ గూడిన యట్టులు మాకుఁ దోఁపఁగా,

గుఱుతు గ్రహించి యీవిధము గోప్యముఁ జేసిన హానివచ్చునం

చటిముఱి జెప్పవచ్చితి జనాధిప, యే మిఁక బుద్ధి మీఁదట? 7

వ. అనిన విని యత్యంత కంపిత స్వాంతుం డై భూకాంతుండు నిట్టూర్పు

లెసంగఁ దనలో నిట్లు దలపోసె. 8

క. 'ఏ మొనరించిన దేమది ?

యైనవిధం బేమి ? యాఱు డాయెను భువిలో.

దా నెకటి తలఁపఁ దైవము

తా నెకటి తలంచు ననుట తథ్యము గాఁగన్.' 9

వ. అని వితర్కించి వారలం బనిచి పుత్రికామణి సమీపంబునకు వచ్చి

నిలిచి యిట్లనియె. 10

—* రాజు తూతుకడకు వచ్చి నీతులు పలుకుట *—

శా. 'పట్టి, రాజకుమార శేఖరులఁ బిల్వం బుచి భూపాలకుల్

చుట్టాలు న్నది మెచ్చఁగా నగరమున్ శోభిల్లఁగాఁ జేసి మే

ల్వుట్టం దిట్టముగా న్వయంవరమునన్ భూషించి నిశ్చ్రేమ నే

నెట్టో నేయఁ దలంచితిన్ ముదముతో నిచ్చానురూపంబుగన్. 11

ఉ. కోరినరాక మారకునకుం బ్రయ మందఁగ నిన్ను నిచ్చి యెం

తో రహి మీఱు సౌఖ్యమున నుండెద నంచుఁ దలంచి యున్న నా

కోరుకు లెల్ల బోనడిచి కొంకుఁ గలంకము లేనిమత్కులం

బారఁగ దుర్బళంబు మహి నందఁగఁ జేసితివమ్మ బాలికా.' 12

వ. అని పలుకు చున్న జనకునిఁ జూచి పుత్రికామణి యిట్లనియె. 13

—* రాజపుత్రి రాజుతోఁ దాసు దోషరహిత యని చెప్పఁట. *

శా. 'అయ్యా, యెన్నఁడు లేనినార్తలివి యే మత్స్యంతముం బల్కె దీ.

వయ్యా నీవొనరించుకృత్రిమమే నీయాత్మవ్యథం జేయు. నా

యియ్యాస్యాబ్రము చూడ నీమదికి నుంతే సందియం బుఁబెనో?

ప్రయ్యుక్ నాశిర మిందు మాయెడ నధర్మం బించుకే గల్గినన్. 14

క. ఏ మయ్య యేమి? వింటివి?

యోమహిపా యెటులు దోచుచున్నది నీకు?

మామకచిత్తము దెలియవె?

నామది సంశయము లేదు నవ్యవిచారా.' 15

వ. అనినఁ గరుణాయ త్తచిత్తుఁ డై రాజోత్తముఁ డిట్లనియె. 16

చ. తొడరఁగఁ బూర్వ మే మయినదో యది వోవఁగ నిమ్ము పుత్రి. ని

గడనఁగలేను; వంశము వికారము సేయక నింక నైన నీ

నడతలు మాని యుండు స్థమనఃస్థితి; సత్కులసూతి కిచ్చ ని

య్యెడ నెకరాకుమారునకు నిచ్చెద నిన్నుఁ గృపామతి దగన్. 17

వ. అనిన విని మనం బొప్పుక శంకారహితచిత్తయై మత్తగజయానయి

ట్లనియె. 'అయ్యా, ఆకవికే నన్నిచ్చి యథావిధి వివాహంబు నెఱ

వేర్చి నీకృపం జూపుము. నేనా యగ్రకులునికి క్షత్రికన్యోచిత విధా

నంబున భార్య నైతి. 18

—* కాంత తాను కవిం బెండ్లియైతి ననుట *

మ. ధరణీపాల వచించెదన్ వినుము చిత్తంబులున్ పూణమున్

వరజహ్వాశ్రుతు లంచితం బయినసంస్కృంబు నాధీరునం

దు రహిన్ నిల్చెను బుద్ధిపూర్వకముగాఁ, దోడ్తోడ నింకే కే

కరణిం జేర్చెదు చేతనారహిత మీకాయంబు నాయంబుగాన్. 19

వ. అనిన విని రోషారుణితా యతా ట్టుండై సరాధ్యక్షుండు కీర్ణుంబుగా

సభాస్థలంబునకు వచ్చి కుపితమానసం బైన ససిహంబుకరణి సింహాస

నాసీనుండై సభాసదులుం గలయం గనుంగొని యిట్లనియె. 20

—* రాజు కృపితం దై సభాసవలతో నాలోచించుట *—

తే. 'అమర సంతోపురద్రోహ మాచరించు
వాని నే శాస్త్రి సేయంగ వలయు? మీరు
ధర్మపద్ధతిఁ బలుకుఁడుఁ తగిలశాస్త్రి
సేయుదము వాని సద్గుణశ్రేష్ఠులార.'

21

వ. అనిన విని సభాస్థారులు గలంగి మనంబున ఘనంబుగాఁ దోచి
యాలోచించి యిట్లనిరి.

క. 'కార్యకార్యము లెఱుంగక
మర్యాదలు నడపువాని మహిమతి యెంతే
నార్యాచుమతిని హిమవత్
ధైర్య దండింపవలయు దండధరు డై.'

22

వ. అందు నెకకొంద టిట్లనిరి.

23

క. 'ధరణీశ విచారించిన
ధరణీతలమందు నన్ని తప్పులె చూడఁ.
గరుణించి కానవలయును
బరికింపఁగ నెట్లు లైన భవ్య విచారా.'

24

వ. అనిన మఱి కొంద టిట్లనిరి.

25

అ. 'లేత ముదు రెఱింగి నీతిఁ దండింపఁగా
నలయుఁ గొన్ని, మానవచ్చుఁ గొన్ని,
మానఁ దగవుఁ గొన్ని, మహిమింద ధరణీశ
యెంతకార్య మైన నిదియె హితము.'

26

వ. అనినఁ గొందఱు రాజభావం బెఱింగి యిట్లనిరి.

27

క. 'ఏకార్య మైన మానవ
లోకోత్తర యమునిరీతి లోకంబున నా
లోకించి దుర్జనావళిఁ
గైకొని దండింపకున్నఁ గలుషము వచ్చుకా.'

28

వ. కావున శిక్షాకరణంబు కర్తవ్యంబు.' అనిన విని రాజు కోటపాలకులం
బిలిపించిన. 29

సీ. గండ్రగొడ్డండ్లు గొంగళ్లును జికిలిచ
ల్లాడముల్ మైల చల్లాడములును
గుఱుచ చుంగుల తలగుడ్డలుఁ గావు బొ
ట్లినపకడేలుఁ ద్రాల్లినపడుడు
సీలికాసెలు మెడసీలికుచ్చులత్రాళ్ళు
బిరుదైన వడిసెలల్ బిల్ల మెట్లు
కాఱుమేనులు బలుకోటమీసములును
బిగినంపు చూపులు బెట్టుగుడు

తే. నాడలఁ గోరోచనపుఁబూత లుట్టిపడఁగ

వచ్చి, తలవరు లెల్లను మెచ్చు దొరయ
నిలిచి చేతులు మొగిడించి నేర్పుశోడ

దండ మిడి యోగ యై యున్న ధరణివిభుఁడు.

30

వ. అందు వీరసేనుం డనుమెకతలారినిం జూచి యిట్లనియె.

31

—* రాజు బిల్వణునికి శిరశ్చేదం బాజ్ఞాపించుట *—

శా. 'ఓరీ, బిల్వణనామధేయకవి నుద్యోగించి రాఁ దీసి దు
ర్వార న్నూర్జిత దీర్ఘ పాశములచే బంధించి కొంపోయి బల్
దూరం బయిన శ్మశాన వాటిముఖ నూలోకింపకే నిర్దయా
ధారస్వాతుఁడ నై తదీయశిర ముద్దామాసి ఖండింపుమా.'

32

వ. అని ముమ్మాఱుఁ బలికి పొమ్ము పొమ్మని సెల వొసంగిన; వీరసేనుం
డి ట్లనియె.

33

క. 'కోపముచే శిక్షింపను,
భూప, యనుగ్రహముచేతఁ బ్రోవఁగ దక్షుం

డేపట్ల నృపతి వసుమతి;

నీపద్ధతి నరసిచూడ నితరము గలదే.

34

క. దేవర యేమి వచించిన

నావిధమొనరింతు మేము నది యెట్టిదో మీ

భావము యోగ్యయోగ్య వి

భావముగాఁ గానవలయుఁ బరహితబుద్ధిన్.

35

వ. అనిన భూపాలుండు కోపించి యావలి మొగం బైన, వీరసేనుండు. 36

క. భూపాలుండు సెప్పిన వినఁ;

డా వాపము పుణ్య మంత యవ్వభునిదె; తా

రూపించినట్లు సేయుదు;

సేపట్టిన దైవయోగ మెట్లున్నదియో?

37

వ. అని తద్గ్రహంబుఁ జూచి.

38

శే. పుస్తకము చేతఁ బూని తత్పూర్వకార్య

మెఱిగి తనలోన సతి భజించువాని

నొదిగి శయ్యాతలంబున నున్నవాని

బిల్వణునిఁ జేరి తలవరి బెగడ ననియె.

39

క. ఒకవిరాజశిఖామణి,

నీ కొక్కటి విన్నవించు, నృపవరుండు నినుం

జేకట్లు కట్టికొని చని

యాకడ దండింపు మనుచు నాజ్ఞ నొసంగెన్.

40

తే. దేవ, సేపట్ల యిది యేమొ తెలియరాదు;

చెప్ప నెంతయు వినఁడాయె; శీఘ్రగతిని

లొమ్మనుచు డాసి వాఁడు చేదమ్మి పట్టి

తిగిచి యురువాశములను బంధించె నంత.

41

తే. కవివరుండు లేచి దిక్కులు కలయఁ జూచి

మంత్రదేవతఁగా నారముణి నిజాత్మ

సలిపి తలవరివెంబడి నిశ్చలమతిఁ

జనియె నచ్చటి జనములు నందడింప.

42

వ. అప్పు డొక్కసఖ త్వరితగతిం జని రాజపుత్రితో నిట్లనియె. 43

శా. 'అక్కా, బిల్వము గోటపాలకులు ప్రాజ్య న్నూర్తి దుర్వాగులై
చిక్కం బట్టి మహాగ్రహశముల నాక్షేపించుచు బాహువుల్
ప్రక్కల్ తెక్కలు మొక్కలంబుగ వెనక బాధించి చేముట్టి యీ
చేక్కిం పోవుచునున్న వారిదె సఖీ, శక్యంబె వీక్షింపఁగన్.' 44

వ. అను పలుకులు చెవులకు ములుకులు సానిపినట్టివి యయిన, హా హా
కారంబు నొంది, యిందులకు నెక్కార్థం బని విచారించి దిగ్గునలేచి.

* రాజపుత్రి కవిం గావు మని తండ్రికి మొఱ యడుట *

చ. నను మసియాడ, నెమ్మొగమునం జెమటల్ జనియింపఁ, బాదముల్
తడఁబడఁ, బైట జాఱఁ, గనుఁదమ్ముల నీరు దొలంగ, వేణియు
న్విడివడి తూలియాడ, నవనిం బడి లేచుచు, నెల్గుతోడ న
ప్పడఁతుక నేర వచ్చెను సభాస్థలి రాజ సమీప భూమికిన్. 46

చ. కుటిలత రాహు వేచ్చి తనకోటలఁ బాదుగ నొక్క నుక్కునఁ
జొటజొటగా నుధార నము జొబ్బిలుచున్న శశాంకు రీతి న
చ్చటుల విసీల కుంతల విశాల విలోచనపాలి నీర ము
త్కటముగ దూఁకఁగా వదనకంజము విన్నదనంబు చూడఁగన్. 47

క. "ఓతండ్రి, యీవిధమున
నేతువు గజతలమునకును జేసెదవేలా
చేతమునఁ దలఁపుమా కవి
చేతోవిభుఁ గాక యన్యుఁ జేపట్టెదనో." 48

క. అది గాక బ్రాహ్మణోత్తముఁ
ఁదాపును దోషంబు నీకు. నుర్వీశుడవే;
యది రాజ ధర్మ మగునే ?
పదపడి ప్రోచుటయ మేలు ప్రజలు నుతింపఁ. 49

ఆ. భవ్యుడతనివలనఁ బాపమించుక లేదు;
నేన స్మరనిభుని మనీషివిభునిఁ

బెండ్లితైతి; నీకు బ్రీయము గా దేని, న
న్నాజ్ఞ సేయవలయు నతని వలదు.

50

క. ఈజగత్ గాంధర్వము

రాజకులజకుఁ వరము; ధరాసురు బుధు నా
యోజ్ఞ నేను వరించుట
రాజా; నీకులము నుద్ధరణసేత కదా.

51

తే. నిగ్రహానుగ్రహములకు నృపుఁడు దక్షుఁ;
డరయ నిండు సకార్యకార్యమాపంత లేదు.

యెన్ని యుడిన బ్రాహ్మణు నేచరాదు;
'బ్రాహ్మణా భర' యనియెను పలుకు వినవె?"

52

వ. అని దీనాలాపంబుల నబ్బాలామణి వింపించుచు మఱియు మఱియుఁ
బలికిన వైశ్యానరునియందు శ్చుతంబుఁ జిల్కిన చంద్రంబున ముడిపడి
ప్రత్యుత్తరం బియ్యక విముఖుఁ డయిన, గంబుకంఠి యాస్థానంబు
వెడలి పోవుచు నిట్లనియె.

53

సీ. తండ్రి నాపయి నింత దయ నింప డాయెఁగా

డాయఁగాఁ బోయి దండంబు లిడినఁ ;

దల్లి యడ్డపడి తా దప్పింప దాయెఁగా

దాయఁగాఁ దలఁచెనో తనయ యనక ;

నాళీజనశ్రేణి కాత్మ నిం పాయెఁగా

పాయఁగా రాని యీపాటు విన్నఁ ;

గలవారి కెల్లఁ గన్నులు చల్ల నాయెఁగా

నాయగాధంపుఁ జందంబుఁ గన్నఁ ;

తే. గటకటా యెవ్వ రైన నాకష్ట ముడిపి

ప్రోవలే రైరి; లేరైరి భూతదయలు ;

నేమి నేయుదు? నే మందు? నెందుఁ జొత్తు?

ననుచు వగచుచుఁ గవిమార్గ మనుసరించి.

54

—* రాజపుత్రి కవినిగూర్చి విలపించుట *—

హా కవిరాజరాజమణి, హా నవమోహన, హా మనోహరా,
హా కరుణాగుణాభ్యుదయ, హా రమణీ నవ పంచసాయకా,
హా కమనీయగాత్ర, యొక రైన నినుం గృహ బ్రావరై రయో!
యొకడ నీవు దైవమున కేమి విరోధము సేసితిో కదా. 55

నీ వికట దుస్సహ మహావిషము కంఠంబున

దాఁడాయణీశుండు దాల్చలేదె ?

నతత దుర్వార విస్తృత శిఖా బడబాగ్ని

జలధి యంతరమున నిలుపలేదె ?

సకల చరాచర జంతుసంతానంబు

నేర్పడఁ బుడమి వహింపలేదె ?

వృధివీతలం బెల్ల బృహథాగమునందు

మొగిఁ గూర్చనాఘండు మోవలేదె ?

అంతకన్నను గవివరునందుఁ గలదె

దోషభర? మెన్న రైననుదొడరి ప్రావ

య్య, భూపతి వినఁ జెప్పరయ్య, కరుణ

నింపరయ్య, నావెత నివారింపరయ్య. 56

ఇంచుకేనియు దొనఁగు లేదితనియందు,

చేన గోదిన విప్రుడు గాని యితర

కంశజుడు గాఁడు; ధర్మంబు వరుసఁ జూడఁ;

మణ్యు లెవ రైన నీకవిఁ బ్రావరయ్య. 57

న. ఎని ముఱియును. 58

ఉ. కవిరాజుతోవ తన కయ్యెఁగు గాక యటంచు నానతి

నోకశిరోవిభూషణము లోలత దిక్కులు నూచి తెంపుమై

రాకలుఁబోకలుం గలుగురాజుల నార్కులఁ గాంచి యెంతయుఁ

నోకముతో విలజ్జ యయి సోలుచు వ్రాలుచుఁ బల్కె నీక్రియన్. 59

నీ. క్కుడుగా మది నొచి పండితహంస

నాదరింపరె చతురాన్యులార,

కారుణ్యమున గతి గల్పించి ద్విజరాజు
భరియింపరే చక్రభరణులార,
నిరుపమ సత్కళానిధిని మన్నింపరే
తల యొడ్డి రాజవతంసులార,
విదిత నిరాధారు విబుధేంద్రు నిలువరే
యిర వొంద భూరిధరేంద్రులార,
తే. సుకవితాపంబు దీర్పరే శూరులార,
బ్రహ్మకులజుని దేరే గోపాలురార,
ధర్మగతిఁ బూని రాజకందర్పులార
నామనోహరుఁ గూర్పరే నాయ మెఱిఁగి.' 60

వ. అని బిల్వణు నుద్దేశించి ముద్దియ యిట్లనియె. 61

మ. 'అరవిందంబులరీతిఁ జెన్నలరు సీహస్తంబు లెట్లోర్చె ము
ప్పరిగాఁ బెచ్చిన కాలపాశములకు? ముగ్ధాంగనా గాన భ
వ్యర సోత్కర్షభృతంబు నీశ్రుతియుగం. బత్సృష్ట తోర్వీప కిం
కర వా దార్భటి కెట్లు తాళె మదనాకారా మనోనాయకా?' 62

వ. అని యిట్లు పొగిలి పొగిలి. 63

తే. తరుణి నగరంబు గడచి పోఁ దలచియున్న,
నున్నతాకారు లచ్చట నున్నవారు
వారణము సేయ, సంతఁ దద్వారసీను
సీనువా రెల్లఁ జూడ వీక్షించుచుండె. 64

—* పారజనవాక్యములు *—

వ. ఆనమయంబున నగరజనంబులు తమలోనఁ దా మిట్లనిరి. — 65

సీ. అవనీశ్వరుఁడు సన్ని యంతఃపురంబులోఁ
జేర్చిన నెంత దాఁ జేసె నితఁడు !
కన్య సీవిధమునఁ గలుషాత్ముఁ డీతండు
గలసె దానికి నింక గతియు నేమొ?

యెంతపనికి జొచ్చె నీభూసురాధముఁ

డేర్పడ నిది బైట నెట్లు పడియె?

దాగునా యిట్టిది? ధరణీసుఁ డెంతయుఁ

జేసె నిర్దురకు వీక్షింపకుండ.

తే. విప్రుఁ డెక్కడ మేదిని విభునిపుత్రిఁ

గవయు లెక్కడ? నిది చూడఁ గడిదివంత;

చెలఁగి చేసినవారికిఁ జేసినంత

యనుభవింపక తీటునా యవనిలోన.

66

క. ఏకాంతంబున నుండిన

లోకములోఁ దలఁప నెట్టిలోకుల కై నన్

డీకొనును బుద్ధి సతిపైఁ.

బ్రాకటముగఁ వారి ననఁగఁ బనియేమి యింకన్ ?

67

ఉ. చిక్కనివారిలో మిగులఁ జిక్కనివాఁడు కప్పిద్రమాళి యా

చక్కెరబొమ్మ యట్టిదె; విచారము లేటికి ? జూచునంతలోఁ

జక్కెరవింటిజోదు రభసమునఁ దూపులు విటఁ గూర్చి బల్

చిక్కులఁ బెట్టకుండునె వచింపఁగ నెంటిగ నుడువేళలన్ ? 68

చ. కటకట ! యెట్లు భూసురునిఁ గాసి యొసర్పఁ డటంచుఁ బంచె న

క్కుటిలుఁడు భూమిపాలుఁ ! డిది కూడదు చెప్పఁగ నేరికైన ; ని

తటికిని దైవయోగమ కదా తలపోయఁగ ! వానిభాగ్య మి

ప్పటి కేటూ లుండె; నిట్టిపని ప్రాజ్ఞుని కెచ్చట నైన బాడియే. 69

చ. ఇల నిక వీనిఁ బట్టి వధియించిన నీనతి మేనఁ బ్రాణముల్

నిలుపదు ; దానికిన్ జనని నిల్వదు ; భూవరుఁ డంతట న్నడి

దలఁపఁగ నేమి యానె? యట ధారుణి యేవిధ మానె? యితకుం

జల మతి భూవిభుండు కవి సంతతిఁ బ్రోచిన నన్ని చక్కనా. — 70

వ. అని వేటువేట గుంపులు గట్టి పలుకుచున్న నొక కొంద టిట్లనిరి. 71

క. చోరుఁ డని నామ మీకవి;

కారయఁగా నేటికిని యథార్థం బయ్యె

బారుఁ డనియు; రెండుం దగె;

శూరులు సైపుదురె జార చోరత్వంబుల్.

72.

వ. మఱికొంద జీట్లు పక్కిరి.

73.

క. ఏమి దొనంగే యీ త్రియ

కామిని గాంధర్వమున మగనిఁ గైకొనినకా?

ఈమహి రాజర్షి సుతల్

భూమిసురులఁ బెండ్లి యాట పోణిమియ కదా.—

74.

—* రాజపుత్రి కవికి మెఱుఱుడుట *

వ. అనుటయు నక్కాంతాలలామం బక్కవివరునిం జూచి యిట్లనియె.

ఉ. 'హా కవిరాజచంద్ర మదనాంచితవిగ్రహ నన్ను నిప్పుడ

స్తోక వియోగ వారినిధిఁ ద్రోచి చనం దగ వాన నీకు ? న

య్యో! కరుణాంబురాళి వని యుల్లమునం దగ నమ్మియుంటి; నీ

వేకత నెట్లు లేగెదు రహిం! నను వీడ్కొని యేగఁ జెల్లునే?' 76

వ. అని విలపించుచుండ, మార్గంబునం బోవుచుండి విని బిల్వణుండు దో

దూయమానమానసుం డై తిరిగిచూచి యిట్లనియె.—

77

—* బిల్వణుండు బడులు పలుకుట *

ఉ. 'హా కమలాయతాక్షి, చెలి, హా సరసీరుహకుట్టుల స్తనీ,

హా కమనీయగాత్రి, సతి, హా నవమోహిని, హా వధూమణీ,

హా కనకాంగి, నేను విడనాడితి నంచుఁ దలంచె దీవు ? నీ

లోకమునందు జీవునకు లోలత గాక నిజేచ్ఛ యున్నదే.

78

ఉ. ఓ రమణీమణీ, వికసి తోత్పల పత్త్ర విశాలనేత్ర, న

న్వారక యేల చూచెదవు? ద్వారనివాసిని, గోల, దేవతా

వార వధూటికా నయన వాగురికా వలయంబునందు దు

ర్వారతఁ డిక్కి తా మగిడి వచ్చునె బిల్వణుఁ డెన్నిభంగులన్ ?' 79

వ. అని పలుకు భూసురవరునిఁ దలవరు లరుగతిఁ బద మని శ్మశానవా

టికిఁ దోడుకొని పోయి యొకవటనృక్షంబుక్రింద నిల్విన బిల్వణుండు

నలుదెసలం జూచి తల్లడిల్లనియుల్లంబుతో మందసి తవదనారవిందుం
డై వీరసేనున కిట్లనియె. — 80

—* బిల్వణునిధీరత *—

ఓ తలవరి, తడ వేటికి?

నాతత నిశి తాసిఁ గొని ధరాధీశుని యా
జ్ఞా తంత్రమునను బిల్వణు
చే తెగ వ్రేయుము శిరంబు విశ్వము మెచ్చుక. — 81

అనిన విని వీరసేనుం డిట్లనియె. — 82

క వికాజవర్య, నీ విప్రు
డవిరళగతి నించు కైవ నాత్మ భయంబుం
దవులక దరస్తి తామ్యుడ
వపుటకుఁ గత మెద్ది సెప్పు మమలవిచారా. — 83

అనిన బిల్వణు డిట్లనియె. — 84

హింతుమతిఁ జెప్పెద, వ్యూహ మహీనగుణాకర వీరసేన;
క్షీతిరమణాత్మజాత సరసీరుహలోచన మంత్రదేవతా
కృతి యిటు వేడ్క నాహృదయ గేహమునందు వసించి జోడుగా,
సతతముఁ బాయకున్నది; విచారము లేటికి? దైన్య మేటికి? — 85

అని మతియు నిట్లనియె. — 86

క లికి వధూమణి హాస వికస్వర చారు రుచి గుణాకరక
జలరుహలోచనక జలజసారథి బూర్ణ సుధాకరాననక
మలలిత తుంగ పీన కఠిన స్తన మధ్యగ హార భానురం
దిలసును నాసిక మదిని దేవతగా స్మరియింతు నాతయుక. — 87

—* తలవరి కవిని ఖండింపక యుండుట *—

అని తదేకాయ త్తచిత్తుం డైన కవివరుని జూచి ఖండింపక జేతులు
రాక హృత బహుజన ప్రాణంబగు కృపాణంబు నేలా బడవైచి వీర
వేయంబు కృపాధీనుం డై విలువఁబడియున్న; దదనాతరంబ యవ్వి
ప్రండు రాజపు త్రిని హృదయంబున నుపలక్కించి యిట్లనియె. — 88

—* కవి కామినిని బలుదేహిం గల స్మరించుట *

- చ. పరమ సువర్ణ చంపక విభాసుర గౌరి, సురోమరాజి, ని
ద్వర గొని మేలుకొన్న సతి, దోయరుహంబక, విహ్వలాంగి, దా
మరన దళాయ తేక్షణ, బ్రమాద వశంబున బోవు విద్య నై
ఖరి మదిలోన నెప్పటికి గాంక్ష దలిర్పంగ జింతసేసెదన్. 89
- మ. విలస త్పంకజ మధ్య శార రుచియై పెంపొంది, గోరోచనా
తిల కోదంచిత పాటల ద్యుతి కన దీన్య ల్లలాటంబు నై,
లలి నెక్కింతమదంబుచే నలన లీలా ఘూర్ణ దృక్పాత మై,
చెలువో నాసతి మోమునన్ నిలుచు నా చిత్తంబు యుక్తంబుగాన్.
- ఉ. పున్నమ నాటి చందురైన బోలు మొగంబును, మొల్కచన్నులున్,
సన్నపుటారు, లే వయసు చాయలు దేటిన మేని సొంపు, నా
కన్నియరూపు నే మగుడ గాంచితి నేని మనోజ సాయకా
గ్ని న్నెఱకాక నూకొనిన నెమ్మొయి నెమ్మది జల్లజేయుమున్. 91
- ఉ. ఏవిధి గాంతు నారమణి ? నేనొకరాతిరి తుమ్మిన్, ' జిరం
జీవ ' యటన్న తచ్చుభవిశేష వచోవిభవంబు మాని కో
పావహచిత్తయై పలుక కందపుంగమ్మ ఘటించె గర్లమం;
దావిధి నామది నైదలి యాడుచు నున్నదిగా ఘనంబుగాన్. 92
- ఉ. ఉన్నత చారు పీఠర పయోధర భారముచేత ఖిన్నయై
చెన్నగు నూత్ని యావనముచే దనరారు సుధాకరావనన్
గ్రన్నన గాగిలించి వదనంబు ముదంబున ముద్దు వెట్టుదున్
వన్నియ మీఱ మత్త మధువంబు సరోరుహ మాను కైవడిన్. 93
- ఉ. మానిని, విస్మర త్కమల మంజులవత్త్ర) విశాలలోచనం,
బీన కఠోర తుంగ కుచ, భృంగ గరు ద్రుచి నీల వక్ర స
మ్మానిత కోమ లాలక, సమాన వరాకృతి, గామదేవతన్,
దాని గురూపదేశము విధంబున ధ్యానము సేయుదు న్నదిన్. 94
- మ. నెరివాల చూపులు, మొల్ల క్రొవ్విరుల కాంతిం జెందు పల్లాడ, నుం
దర మై తేనెలు చిల్కుమోవి, గల యా తన్వంగి వక్రజ్జ మీ

- ధరణిం సాధు పరోపకారమును డెందంబును నెట్లొ యటే
యరయ్య విస్తృతిఁ జెంద నెప్పటికి నత్యంతానుభావ్యుండ నై. 95
- ఉ. దీటుసెలంగఁ బంచశర దివ్య ధనుర్గత మత్త భృంగరా
టోక్తి గరు తృభా రుచిర కోమల కర్పూర తాలకంబులం,
నీ టుగు దంతపత్రిముల, నీల సరోరుహ భూషణంబులఁ,
బాటిలు దానియోము చెలువంబు దలంచెద మాటిమాటికి. 96
- శా. తెల్లంబై చిలునవ్వు వెన్నెలలచే దెల్పొప్పులే జెక్కులుఁ,
మొల్లంబై తగుచంచరీకముల గోముం జెందు కన్దమ్ములుం,
బ్రూల్లీలాంక శర తుస్సధాంశు రుచియుం, బొల్పొందు నమ్మోము నా
యుల్లంబుం జివ్రుదంప నిప్పటికి నే నుప్పొంగి పీక్షించెదఁ. 97
- చ. దరము హసించు కంధర ముదారత వంచి, కరాంబుజాతముఁ
వరకటి సంఘటించి, జడ వామభుజంబున గబ్బిగుబ్బు చ
న్నెరయ విహించి, నిల్వబడి యారక నన్ను ననేకరీతులఁ
వరమతిఁ జూచు నత్తురుణి వర్ణన సేసెద నే ముదంబునఁ. 98
- ఉ. నే నపరాధినై యడరి నేర్పునఁ దత్పదపంకజంబులం
బూనికతోడుతం బడినఁ, బోవఁగఁ ద్రోచి, చరించుచున్న, న
ద్దానిచెఱంగు వట్టిన, నుదాత్తత నిగ్గక, కోప మయ్యెడఁ
మానక యున్నదాని వరమానిని నాత్మక దలంతు నెంతయుఁ. 99
- చ. వరిఁ గొని నేల నేలు నువిశాలనితంబము లొప్పుదాని మే
ల్పరసులలోతుఁ గాంచి బలుసమ్మతముం గనునాభిదాని మం
ధరగతి గల్గుదానిని మృణాళ సమాన విలాస బాహువుల్
బరఁగిన దాని నెన్నెదను భావమునం దనుమధ్య నెప్పుడున్. 100
- ఉ. నాయెడ నెక్కుమాటను మనంబున భావన చేసి, మాటికిఁ,
డాయక, యంతరంగమును దా నరికట్టుచుఁ, గోపభావ యై,
యాయతబాష్పకంఠ యయి, యప్పటియూర్పుల మోవిగ్రాగఁగాఁ,
జేయఁ దొడంగె రోదనము; చింతన సేయుదు దాని నెంతయుఁ. 101
- శా. ఏకాంతంబున నెక్కునాఁడు గృహమం దెవ్వారు లేకుండఁగా,
నాకంజేక్షణ దర్పణంబుఁ గొని వీక్షాన క్తి నుండంగ, నే

- జోక న్వెన్కు వసింప, మత్ప్రతిమయుర జూవట్ట, వే సిగ్గుతో
నాకంపించి భ్రమించి మించె మదనో ద్యన్తానసాంభోజ యై. 102
- చ. మఱియు సుగంధయుక్త మయి మంజుల మై తగు మోముదమ్మిపై
దెటలెడు గంధలుబ్ధ మగు తేటిగమిం గనుదోయి మాటికిం
దెటచుచు మూయుచు న్నగము ద్రిప్పుచు గేలిసరోసుహంబుచే
దఱుముచు నోప్పనప్పొలతి ధ్యానము సేసెద నిట్టివేళలఁ. 103
- చ. అటు నిటు ముందు వెన్న బహి రంతర సీమల నన్నిదిక్కులఁ
స్ఫుటతర కాంచనాంబురుహ శోభిత మంజుల సుందరాన్య యై
తటుకున వాలుఁజూపులను దా ననుఁ జూచుచు సంచరించు న
చ్చటుల విలోచన చ్చదిని సన్నుతి సేసెద నే బ్రియంబునన్. 104
- శా. ఆకర్ణాంతము లై మదాలసములై యబ్జోపమానంబు లై
శ్రీకల్యాణము లై రమావరసుతోదేకంబు లై యొంద వా
స్త కాంశు ప్రతిమంబు లై మధుకరీ శోభాయమానంబు లై
యాకంజాక్షి విలాసనేత్రములు నా స్వాతంత్ర్యంబునం దొప్పెను. 105
- చ. సమయ మెఱింగి నే దలుపు చాటున నుండఁగ గేలుదమ్మి వెల్పా
హమున మొగంబునం దిశి మహాగమనంబుఁ దలంచి చూచుచుం
గ్రమమున మత్కు లాంక పద కాంశములఁ మృదుగీతిఁ బాడుచుఁ
రమణ మనోవికాస యయి రాజులుదాని మదిఁ భజించెదఁ. 106
- చ. కలువలఁ గేరుకన్నులను గాటుక రేఖలు దీర్చి, చెక్కులం
దలరఁగ జందనం బలది, యాపయిం గన్పరి కొంత పూసి, వేల్
తిలకము దిద్ది, ముత్త్యముల దీటుగఁ గావట బొట్టువెట్టున
య్యలికులవేణి ముద్దు మొగ మబ్జునిఁగాఁ దలఁపోసెద న్నది. 107
- చ. స్మరజనకంబులై యమృతసారము లై శ్రుతిరంజనంబు లై
యరయ మృదూ త్రరంబులయి యందము లై మదికిం బ్రియంబు లై
కెరలుచు నోవృ వృష్ట పరీక్షి శుచిస్థిత సంయుతంబు లై
పరఁగు నెలఁతవాక్యములు పట్టుగ శోభిలు నామనంబులఁ. 108
- చ. తనరఁగ నామదిం దరళ తార నిమిలిత లోచనాబ్జ మై
యనుపమ లిప్త చందన రసాహిత పాండుర గండుభాగ మై

- ఘన మృగనాభికా కుటిల కల్పిత పత్త్రైల తాభిరామ మై
 యను వగు సుందరీమకే ముఖాబ్జము నిల్వెద వేడ్క మిఱుగన్. 109
- చ. మఱియును గగ్గ వాళిని సమంచిత కాంఠన కుండలంబులు
 మెఱ ముగ, గబ్బిగుబ్బచనుమిట్టల ముత్యపుఁ బేర్లు రంజిలం,
 బిఱుఁదులఁ గాంచి యొప్ప, మురిపెంబున నందెలు మ్రోయ, వచ్చునా
 మెఱుఁగుమిటారి నెన్నెదఁ జమి మది నిప్పటికే హేతంబుగాన్.
- చ. కురులు భుజగభాగమునఁ గూడి నటించ, గళంబు లీల మై 110
 నొరగఁగఁ బెట్టి, తైక బిగి, నెయ్యనఁ గాంతులు జీరువాఱుగా,
 బెరుఁగు మిటారి గుబ్బ లలమి గనుపట్టఁగ, నన్నుఁ జూచు న
 గ్గరిత యురాళవృష్టు లెదఁ గాంక్ష దలిర్పఁగఁ దేజరిల్లెఱుగన్. 111
- చ. అలరఁగఁ గోపలారణ కరాఁగుఁ పు తొదలపై ఘటించుచో
 వలయుముగా భుజాలతలు వంచి దృఢాంగ వివర్తనంబుల
 వెలయుచు నుండఁగా నపరివేష మధాకర కాంతి నొప్పు న
 స్ఫులఁతుక మోము నామదిని బూని భజించెద వేడ్క మిఱుగన్.
- మ. అలరు బానుపు డాసి, వచ్చుటకు నే నాలస్యముం జేయఁగా,
 వల పెచ్చుం, దలపోసి, మారవికృతిక ద్వారంబున న్నిల్చి, సం
 చలనం బందుచు, నెచ్చెలిం గదిసి, కాంక్ష ల్పిఱ నెల్లెత్తి కో
 కిలవా న్నైఖరి రోదనంబు గను నా కేళీసఖం గాంచెదన్. 113
- ఉ. ద్వారమున న్నడిసింది కడు దైన్యమున న్నను జూచి చూచి త
 ద్వారతలంబునం బడి శుగాప్తిని డస్సియు నించుకంత ని
 ద్వారతఁ జెంది లేచి మది తల్లడిలంగ లనత్కపాల యై
 యూరయుచున్న నెచ్చెలిని నాత్మభజించెద మాటిమాటికిన్. 114
- మ. నలి నూర్పుల్ నిగుడంగ, నేత్రయగళి నాచ్చిమ్మంబువు ల్రాల్చ, సం
 చలంత జూచుచు, నావిధం బడుగుచున్, స్వాంతంబు నానావిధం
 బులఁ బోఁగా, మదనుండు పైకొనఁగ, మోమున్ వాచి చింతించు న
 బ్బులభిన్నీలకలాకచన్ మదిని నే భావించు నశ్రాంతమున్. 115
- చ. మఱి యొకనాటిప్రొద్దునను మానకఁ బంచటరంగుపైని డా
 నిఱుముగ నెచ్చెలిం గదిసి యేవో ప్రియోక్తులు నల్కుచుండ, నే

- బజపున వచ్చి వెన్న నిలువం బడినంతనె, చూచి సిగ్గుతోఁ
జిలునగ వొప్ప బోవు చెలిఁ జిత్తమునం దలపోసి చూచెదన్. 116
- మ. అపరాధం బొనరించి తీవనుచు నన్నత్యంతకోపంబుతో [బో
నుపలాలింపక, మో మొనంగక, మోహహాహుచాలు బొమ్ముచు,
కపుడు న్నేను బ్రయోక్తి నాముకొన, నందానక్తి లేనట్టిమా
ట పచారించినబోటి నా హృదయనాటంబందుఁ గీలించెదన్. 117
- చ. పడుకొని యంతలోనఁ బరిభ్రావిత యై వడి లేచి నిద్రచే
దొడిబడ నావులించి మెయివొట్టు విదిర్చి విజృంభణక్రియం
బాడమి న మోమువాసనకుఁ బూని భ్రమించుచునున్న తేంట్ల నం
దడికిఁ జలించునట్టి కనుఁదమ్ములు గల్గినదాని నెన్నెదన్. 118
- చ. మనసిజపూజ సేయ నిజమానిను లందఱు గూడి కేళికా
వనమున కేఁగుచోఁ దనదుపార్శ్వమునన్ వసియింపఁ జూచు న
న్నెనసినశంకతోడ జను లే మనుకొందురొ యంచు భీతయై
క్షణ మటు లుండు మంచుఁ గనుసన్నలు సేయు పహూతి నెన్నెదన్.
- మ. కలకం తోపమ కంకి, నాన్య జిత రాకాచంద్రబింబ, న్నయూ
ర లన ద్భర్తా సమాన వేణి, సుగుణవాతాత్మ, నేత్రప్రభా
విలస స్మృత చకోర, యాన విజిత శ్వేతచ్ఛదం, గాంచ నో
జ్వల కుంభ స్తనిఁ గామినీమణిని నే భావింతు నెల్లప్పుడున్. 120
- చ. వరున వివర్జితంబు లయి వ్రాలు నపాంగ విలోకనంబులన్
మరు దళ నోపమాన మృదు మంథర మంజుల భాషణంబులన్
దర మధుర స్థితంబులను దాళిమియానములన్ విలాసితన్
సిరు లెనఁగంగ నెప్పు చెలిచేష్టలు నామది సంస్కరించెదన్. 121
- చ. విలసిత మన్మథన్ విరహవిహ్వల లాలసగాత్రి సుందరిన్,
లలిత కురంగనేత్రను విలాసరసాంచిత చారుకాంచ నో
జ్వల మహనీయ చేల యుత, శ్యామ, విరాజిత హంసయాన, నే
నలవడ సంస్కరించెద ననారతమున్ మదిలోన వేడుకన్. 122
- చ. మలయగిరి ప్రభూత పవమానములం గని తీవ లాడఁగా
సలలిత రత్న వేదిపయఁ జక్కఁగఁ దా వసియించి గీతముల్

దలకొని పీణ సుస్వరయుతంబుగఁ బాడుచు నాళిపాళికిఁ
లలి శ్రవణోత్సవం బొసఁగు లక్షణగాత్రిని నే భజించెదఁక. 123

—* వీరసేనుడు కవి రచించుపద్యంబులను రాజానకుఁ బఠపుట. *

ప. అని యిట్లు కవివరుండు మదనోన్మాదంబున యామిసీపూర్ణతిలకా
యత్తచిత్తుం డై తద్వర్ణనావిశేషంబులుగా రచించిన పద్యంబులు
లిఖింపం జేసిన వీరసేనుని యనుమతంబునఁ దద్భృత్యులు భూపాలుని
కప్పు టప్పటి కర్పించినం జూచి చూచి యంత కంతకు నాతఁడు గోపా
టోపంబునఁ గనరివైచుచున్న వారును విసికి విసికి మరలివచ్చిత
ద్వృత్తాంతం బంతయుఁ గవివరుండు విన వీరసేనున కిట్లనిరి. 124

చ. 'హిమరుచి సత్కళా విభవుఁ డీకవిరాజు రచించునట్టి ప
ద్యములు గ్రహించి భూవిభున కర్పణసేసినఁ జూచి కోపభా
వమున దురుక్తులం బలికి వారక పొమ్మనుఁ గాని మంచిమా
టమరఁగఁ బల్కఁ డాతఁడు; తదాగ్రహవృత్తి వచింపశక్యమే!' 125

చ. అనవుడు వీరసేనుఁడు దదాననముం గని, యో కవీంద్ర, యో
యనఘుండ; యిందిరావరసుతాభుండ వానిను సత్కృపామతిఁ
మనమున హింససేయుమది మానితిఁ, బూనితి నే భరింపఁగా;
బనివడివ్రాసె పద్యములు పార్థివుఁ డొప్పుఁ డి దేమి సేయుదుఁ? 126

చ. అనవుడు భూసురుండు హృదయాబ్జమునం గడు నవ్వి, 'యోరి, ని
న్న నయము మెచ్చితిఁ; విను, క్షిమాపతిమానసముం గరంగునే?
పనివడి యేల పంపితివి పాల్పడి? నా కయి బ్రహ్మదేవుఁ డి
ట్లనఁచుము వ్రాసియుండ వెతలం బడఁ గారణ మేమి చూడఁగఁ?

క. ఓరి, తలారి, వీరి మఱి యూరక త్రిప్పకు; మేమి త్రేష్పఁగా
సారము? ఖడ్గముం గొని విచారము సేయక త్రుంపు; మన్నుఁద
ద్ధీరత గాంచి వాడు 'క్షితిదేవకులోత్తమ, యేతదర్థ మై
య్యారయఁ జాల నెంతపని కైన భరింపుదు నిన్ను లెస్సఁగఁ. 128

క. ఏమేమి వ్రాసితివా? యా
భూమిపతి మానసంబు పొరలక పోయె;

సామీ, యీ మా తైనను

సామోదత ముచిపద్య మానతి యిమ్మా.

129

వ. అనిన విని నృప్తిక ర్త యైనప్రప్త నుద్దేశించి.

130

స్తోతన పృథ్వీ యాఘనాఘనవేణి చరియించు

క్షితిభాగమున నుండఁ జేయవయ్య,

తనరసం బాసుధాధర క్రీడఁ జూడెను

శృంగారసరసిలోఁ జేర్పవయ్య,

తన తేజ మాత పక్షకనకాంగి దర్శించు

దర్పకాంతరమునఁ దార్పవయ్య,

తనవాయు వాసుగంధశ్వాస విసరించు

కొను వ్యజనంబునఁ గూర్పవయ్య,

తే. తన నభం బారమణియింట నునుపవయ్య,

యీశరీరంబు పంచత్వ మెనసినపుడు

స్వాంశములతోడ భూతులు లెదునైదు

గూర్పవయ్య విభాత నా కోర్కి దీట.

131

వ. అని యిట్లు కమలభవుని వేడి త్రికరణపూర్వకంబుగ నమస్కరించి

నిలువంబడి యున్న విరసేనుఁడు తత్పద్యంబు గ్రహించుకొని రాజ

సమీపంబునకు వచ్చి తత్ప్రతిక సమర్పించిన.

132

క. 'ఇది యేమి? మాటిమాటికి

హృదయంబున లేదె భీతి యెంతయు?' నన వాఁ

డదరక 'సామీ, భూవర,

యిది చూడఁడ, యొక్క వింత యేమో తలఁచు.'

133

వ. అనిన లిఖితంబు గైకొని పద్యంబుఁ జదువుకొని యయ్యర్థంబనేకా

ర్థంబులుగాఁ దోచినఁ గొంతతడ వాలోచించి యిట్లనియె.

134

క. 'ఓరి దురాత్మక, నీవిటు

సారెకు రావలవ; దింకఁ జనుదెంచితివా,

వారక నిను దండించెద;

సూరక యాపని ఘటింపు; మొప్పుదు మాకు.'

135

౪. అని నిరాశుఁడగుచు నావీరసేనుండు

వచ్చి పలికె విప్రవరునితోడ

‘సేమి వ్రాసినాడ? వెఱుంగ నే, నింతైన
మనసు గరగదయ్యు మనుజుపతికి.’

136

మ. అని వల్కం, దల యూచియూచి, మది నాహా యంచు, వే సాహసం
బునఁ జాతుర్య మెల్లర్పఁగాఁ దనగతి భూమీశు నుచ్చాయముం
గని, రెం డొక్కటి యైన మంచిది యగుం గాకంచు నిశ్చంకుఁడై,
చన నూహించె శరప్రయోగ ము యేచం బద్య ముద్యద్గతి.

—* విరాజు కోపశాంతికరంజైన యుకపద్యము వ్రాసి పంపుట. *

చ. ‘రవిజాఁడు భా గుణింప విధురంబుగ భట్టి నశించె, భారవి

ప్రవరుఁ డడంగె దీర్ఘమునఁ, బ్రాణ మిడై గుడియియ్య భీము, డీ

నవనికె దప్పి భీముఁడు, దదంతగతి న్నటి కొమ్ము వెట్టి ని

క్క—వముగ నే భుకుండుడను, గొమ్మున దీర్ఘము వెట్టుకుండఁ డీ,

భువి నతఁ డెన్న నిర్ణయుండు, భూపతి పీఠం దలంప భూవరా.’ 138

మ. అని యీషద్యంబు లిఖించి వీరసేనున కిట్లనియె.

139

క. ‘ఓపుణ్యాత్మక, వినుమా,

యీ షద్యము చే గ్రహించి యెంతయుఁ జని నీ

వేపున నొసఁగిన, వే. యా

భూపతి నను బిల్వ సంపుఁ బొమ్ము రయమునన్.’

140

మ. అని చెప్పిన నప్పద్యంబు గ్రహించుకొని పోయి రాజుమందఱుం

బెట్టిన నప్పత్రిక దండధరాసిపుత్రికవిధంబున మదికిం దోపంజూచి

తడద్రంబు గ్రహించి మహివల్లభుండు పవనోత్కంఠిత కదలికా మహి

రుమాంబుచందంబునఁ గంపిత సర్వావయవుం డై యెంతయుఁ బ్రొద్దు

చింతించి తదుభయదృఢతరన్నేహసారంబులును దత్కవితామహ

త్వంబును విచారించి వానితో నిట్లనియె.

141

—* రాజు కవిరాజుం బిలవఁ బంపి పుత్రి నూటించుట *

క. ‘ఓవీరసేన, యిచటికి

వేవేగను దోడితెమ్ము బిల్వము.’ ననినన్,

భావము రంజని వాడు ధ

రావిభునకు మ్రొక్కి వచ్చి రాసుత కనియె.

క. 'ఓ తల్లి, నీమనోహరు

నాతత సద యూతరంగుఁ డై వసుధేశుం

డీతఱిని దోడితె మనె

నీతాపము మాను మింక నీరజనయనా.'

వ. అనిన గ్రీష్మ సమయొప్పు దండవ్యామాన మానన యొస మయ
ఘనాఘన గర్జనానినాదంబు వినినచందంబున నుదరీమణి తద్వచ
విని కుతూహలాయ త్తచిత్త యై కంఠహారం బొసంగిన గ్రహ
కొని బిల్వ ణున కిట్లనియె.

ఉ. 'ఓకవిరాజశేఖర, మహేంద్రాన్నతి నీవు రచించుపద్యముం

దేకువతోడ నానరవతిం గని యిచ్చినఁ జూచి యెంతయుం

డైకొని దానియర్థమును గాంక్ష దలిర్ప గ్రహించి యప్పుడ

స్తోకజవంబుమీఱ నినుఁ దోడ్కొనిర మ్మనెనయ్యలియ్యడ.

వ. అని యత్యాదరంబున శుభ లక్షణ ప్రశస్తం బగు సతని హ
బట్టుకొని వచ్చునెడ.

తే. రాజరా జగుమదనాభిరామన్యసతి

తనకుమారిని దలచి యాస్థాన మెడలి

వచ్చి తద్ద్వారమం దున్న వజనపత్ర

నేత్ర దగ్గఱ జేరి కన్నీరు దుడిచి,

తే. శిరము మూర్ఖుని చికురముల్ సిక్కు వాపి

చక్కఁగా నిడి గద్గద స్వరముతోడ

ననియె దయ మీఱ భూపాలుఁ డాత్మజాత

'కమ్మ సంతాపమును మాను మమ్మ' యనుచు.

క. 'ఓ కూర్మి తనయ కవివరు

నీకోరిక మీఱఁ గూర్తు నిశ్చలమతి వై

నాకడకును రావమా

యీకడ నా చేయుపని గ్రహింపుము మదిలో.'

—* రాజు కవివరు సమ్మానించుట *—

వ. అని యుపలావించి యంతఃపురంబున కనిచి, బిల్వణునకు నెదురు సని
నమస్కరణపూర్వకంబుగఁ గాఁగిలించి చతురంతయానంబు నధిష్ఠింపం
జేసి సభామంటపంబునకుం దోడ్కొని వచ్చి యుచితాసనంబునం గూ
ర్చుండ నియమించి సభాసదులు విన నాతని కి ట్లనియె. 150

ఉ. 'ఓ చతురాననాన్వయ మహూదధి పూర్ణ శశాంక, బిల్వణా
ఖ్యా, చతురాస్య, నీమహిమఁ గన్గొన నేరికి శక్య మీధరక్ ?
నీ చతురోక్తి వైఖరికి నీ దృశవృత్తికి నీ కవిత్వధా
రాచలి తైక నిష్ఠకు నహర్నిశమఁ మది నేను మెచ్చితిఁ. 151

—* రాజు కవివరుం దసూతుఁడై యిట్టి గ మ్మనుట *—

చ. తడఁబడి యెవ్వఁడేనియుఁ గృతఘ్నునియం దొనరించు మేలు కై
వడిని వదీయకృత్రిమము భవ్యగుణాకర నీమనంబునం
దడవక నుండరీమణివతంసము నాతనయఁ వరించి యే
ర్పడ నయ మొప్పు మత్పురికి భర్తవు గ'మ్మని పల్కి వెండియఁ. 152

క. 'రేవు సమస్తం బగుఁ గా;
కీప్రాద్దునఁ బడిలినాడ; వీహితమతి నీ
వీపల్ల సేదఁ దేఱుము
భూపాల ను తైకచర్య భూసురవర్యా.' 153

వ. అని యొడంబడిచి కవివరుని యథాస్థానంబున కనిచి నసంతామా
త్మ్యన కి ట్లనియె. 154

క. 'ఓ ముత్రివర్య, చూచితే
భూమీసురుచిత్తవృత్తి బోలింపంగా
నే మందు ? నెంత దృఢ ? మా
ధామామణిహృదయ మల్ల పరిశీలింపఁ. 155

క. ఈవిధమున నిర్వరకుఁ
దైవాజ్ఞా ఘటన మయ్యె; దప్పింపగా
నావశమె ? యగ్రజన్తుఁడు;
ధావింపఁగఁ గూతు నిత్తు భవ్యవిచారా.' 156

వ. అనిన విని మంత్రివరుండును సభాసదులును నిది యవశ్యక ర్తవ్యం
బనిన, విని వారలం బనిచి యంతఃపురంబుఁ బ్రవేశించి పరిచారికాజీ,
నంబులం బిలిపించి యిట్లనియె. 157.

క. ఓకాంతలార, మత్సుత

కాకవివర్యునకు భోజనాదులు పూర్వం

బేకోలఁది విచారిందితి

రాకోలఁది జేయుఁ డనుచు ననిచి రయమునక. 158.

వ. తనదారమందారమాలిక కాచందం బంతయుం జెప్పి యాయమ కా
నందం బాపాదించి భోజనాదికృత్యంబులు దీర్చి సుఖం బుండునంత.

—*ప్రాతఃకాలము*—

చ. తెలతెలవాతెఁ దూర్పు, నలుదిక్కుల విచ్చెఁ దమంబు, పక్షులుం
గలకల పల్కె, గోకములు గాంచె ముదంబు, లుడుప్రజంబు ఖ
సలమున నాడకాడకును జాతె, జెలంగి పదాముధంబు లు
ద్గళగతి మ్రోసె, వీచె పలిగాడ్పులు భూజను బుల్లసిల్లఁగక. 160

సీ. కోకాంగనా గణ శోక మారుతమిత్త్ర

ఘనతర జ్వాలలఁ గందినాఁడొ?

విరహనిస్సహ వధూ విపుల నిశ్వస నోష్ణ

గంధవాహములచే గమలినాఁడొ?

బాధిత పద్మినీ పటల శు క్షంప్రప్త

ఘోర పాపంబునఁ గుందినాఁడొ?

జన దూరి తాప్రప్త జార చోర వ్రాత

శాపంబులను గొంత సమసినాఁడొ?

తే. యనఁగ దోషాకరుండు కళానుభూతి

దొరఁగ వెన్నెలపులుగులు దొడరి యితఁడు

రేపు నేవేళ కొదవునో మాప నేమి

యనుచు వడి సార మంత కొల్లాడ నరిగె. 161

మ. ముద మొప్పారఁగ బద్మినీమణులు మోము ల్విష్టు, జక్రంబు ల
భృదయం బొంద, సదాభులుక సరస విన్మూర్తిం బ్రవర్తిల్ల, నా

స్పద మై భాసిలు పుష్పదంత గజరాజు బెక్కి, యద్య ద్ద్విజల్
మది రంజిల్లంగ నన్ను తింపఁ బొలసెఁ మందానిలుం డ త్రటిఁ. 162

మ. మలయాహార్యతటంబు డిగ్గి, విలస న్నల్లీమతల్లీ లతా
నళులం జిక్కి, ప్రయాసిత న్నెడలి, దీవ్య చాచ్చరు కాసార ని
శ్చలతోయంబుల నీది, పంకరుహ సారభ్యంబుఁ గొల్లాడి ప
క్షుల నాదంబులతోఁ జరించె మరుదంకూరంబు లవ్వేళలఁ. 163

క. తనతమ్ములవై భవమును
గొనె నట యొకరాజు వానిఁ గొల్పెద ననుచుఁ
ఘనకోపుఁ డయ్యె ననగా
నినుఁ డతితేజం బెసంగ నేతెంచె నొగ్గి. 164

మ. హరి చక్రంబు భరించి, యుద్ధట నిశా టాటోపముల్ మాన్చి, యు
ద్ధుర లీలా ప్తి బుధాంకవర్తి యయి, యెంతో పూర్వదేశంబు భా
సుర మై యొప్పంగ నిందు నందు నిలిపెఁ స్త్రోతార్థుఁడే యుచు శం
కర వద్తోద్భవులు భజింపఁ జెలంగెం గల్గొదితాచారుఁ డై. 165

ఉ. అంగుగఁ గాల మన్మరికి నావల నీవల వ్రేలు బంధు రా
భంగుర పాశలంబు లగు బంగరుపాఠల ఘంటలో యనఁ
నంగతి మీఱఁ బ్రా క్షరమ శైలములం గనుపట్టి రక్క సా
రంగధరుల్ నిజోర్ధ్వరుచు లందము నెందఁగ నట్టివేకువఁ. 166

క. హిత విబుధ స్తుతి గోత్ర
హితకరుఁ డుదయించె గురు బు ధేశ హితుం డై,
ధృతిఁ బూర్వదేశముం గొని
క్రతువులు గోతలమునందుఁ గడు నొప్పారఁ. 167

సీ. అతుల ద్విజాలోకనావహుం డై త్రయా
సుముఖుఁ డై నట్టి తేజోమయుండు
కమలా మనోహ రాకారుఁ డై శర్వరీ
చరుల నొంచిన చక్రభరణశాలి
యఖిల లోక తమోపహరణ నై పుణవృత్తి

రాజులు నట్టి సర్వజ్ఞవిభుడు
మిత్రులై భువన పవిత్రకుండై తగ
ధర వెలింగించు సన్తాపవర్తి

తే. యాదిమూర్తి యనంగఁ బద్మాస్త్రుడనంగ
నాజితార్జునుడనంగ దివ్యైకవాక్తన
వముల ద్విజరాజనంగతి వసుమతీధ
శేఖరారూఢతను రవి చెలఁగె నెదుట. 168

తే. అలరుతమ్ముల నెకటి గా నాత్మఁ దలంచి
దిశలు చెలువొందఁ దమము భేదించి తనను
లోకబాంధవ విఖ్యాతి లోకు లెన్నఁ
గరము వెలుంగంగ బద్ధిని కాంతుఁ డలరె. 169

క. ఉరు కువలయంబు బెగడంగ
ఖరకరుండు జనించి వచ్చి కలుగు సదాశివ
వరుసఁ గని రూపు మాపఁగ
నరిగెను ద్విజరాజ పశ్చిమాంబుధికడకున్. 170

చ. సమయ కిరాటకుం డుదధి జాడల వచ్చుచుఁ జేరి పూర్వసి
గ్రమణికి నమ్ముకో నుదయ రాగవువన్నె పటుంబు విచ్చి చూ
పె, మదికి హర్ష మైన, నది బేరము లాడి నిబద్ధ మైన ని
ష్కము నెకటిచ్చెనో యనంగఁ జాయలు దోచ నినుండు జెల్వగున్.

తే. ఒక్కయినుఁ డంతకంతకు నుక్కు మిగుల
నెక్కురా జది నూడంగ నోర్వలేక
డింది వెల్వెల నై యొక్కదిక్కు నేకె
ననంగ సూర్యుండు హెచ్చె హిమాంశుఁ డడఁగె. 172

చ. సమయవినోది మి న్న నెడి చక్కని రంగమునందు సర్వ ది
గ్రమణులు చూడ గారడము రక్తినిఁ జూప విధుండు నాఁగ న
ద్దము నెకకర్ణమం దునిచి దాపలికర్ణమునందు హేమ చ
క్రము వెడలంగఁ దీసె ననగా రవి దోచెఁ బ్రభాప్రభావుఁ డై.

—* రాజు దనహతును గది కిచ్చి వెండిసేయుట *—

బ. ఆనమయంబున నంతకుమున్న మంగళతూర్యనాదంబులు వినుచు
మేల్కొని మదనాభిరామ భూమిధవుండు స్నాన సుధ్యా ద్యనుష్ఠానం
బులు నిర్వర్తించి సముచితాలంకారం దై నభాస్థలంబునకు వచ్చి
మంత్ర పురోహితా మాత్య బంధు విద్వజ్జనంబుల రావించి వారల
నుచితాననంబులం గూర్చుండ నియమించి సుప్రసన్నుండై. 174

క. ఘనులార, బిల్వశాఖ్యన
కెనయంగ మామక కుమారి నిచ్చెద నని నే
మసమునఁ దలఁచితి నిప్పటి
కనుకూలత; బ్రహ్మ పూర్వమందె ఘటించె. 175

వ. అని యిట్లు పలికి, వారలయనుమతంబున ముహూర్తనిర్ణయంబు
నేయం దలంచి జ్యోతిర్విదులఁ బిలిపించి యడిగిన వా రిట్లనిరి. 176

క. గురు కవి యుక్తి నినుండు
వరున నమదాత్తుఁ డగుచు వసుధఁ బరఁగినం
బరికింపఁగ ద్విజరాజున
కురుతరముగ మంగళా ప్తి యొప్పుగు వేడ్క. 177

శే. సీ కుమారిక యళియయ్యె నాకవీంద్రుఁ
డలర ధను వయ్యె, నిర్వ్వర కనుగుణంబు,
గ్రహవిరోధంబు నెందులఁ గానఁబడదు,
రాజబల మొప్పు, నెప్పుఁ దారాబలంబు. 178

క. ఈకన్య కిపుడు ద్విజరా
జాకడ నాటింటఁ జెల్వ మలచినవాఁ డై
చేకొని పదిటను మిత్తత
శ్రీకరముగ నొప్పు నతను సిద్ధి నృపాలా. 179

వ. అని యిట్లు పలికిన సత్తుష్టాంతరంగుడై నృపపుంగవుండు నిజనగరం
బలంకరింప జేయు దని పరిచారకులం బాచిన. 180

సీ. వచ్చుల తోరణ పంక్తులు ఘటియించి,
కస్తూరిపూతలు గా నెనర్చి,

మలయజ పుకంబుఁ జలికి, జవ్వాది రే
 ఖలు దీర్చి, రత్న వేదుల నమర్చి,
 ముత్యాల నవరంగముల రంగు గావించి,
 నవ వజ్రమయ వితానములు నెఱపి,
 వాసి తాగరు ధూప వాసనల్ నిగిడించి,
 పగడాల మెఱయు చప్పరము లునిచి,
 తే. ప్రతిగృహంబుల భద్రకుంభములు నిలిపి,
 దర్పణంబులు ద్వారబంధములఁ గూర్చి,
 ధవళ సాధాళిఁ జిత్ర కేతనము లెత్తి,
 పురము శోభిల్లఁ జేసి రబ్బరము గాఁగ.
 సీ. ఏపిథిఁ జూచిన నింపుమై మంగళ
 తూర్యనాదములు సంతోష మొనఁగ,
 నేచాయఁ గాంచిన హితముగాఁ జెవులకు
 వీణారవంబులు వేడ్కనేయ,
 నేపట్టుఁ గనిన భేరి పట హఠి కా
 హళ మృదం గైక వాద్యములు వెలయు,
 నేచోటు వీక్షింప వాచా చమత్కృతిఁ
 బాటలు మాటలుఁ బరిఘ్నిల్ల,
 తే. నొప్పెనక్షత్రవల్ల భౌభ్యుదయమునకుఁ
 జలఁగి మిన్నంది యుబ్బిన జలధికరణిఁ
 దనరుఁ గవిరాజశుభమ హూత్సవమునకును
 నగరరాజంబు సంత తానంద మొంది.
 క. అత్తఱి నయిదువ లారతు
 లెత్తుచు ధవళములు వాడ నింపు దలిర్పం
 గ్రొత్త గనిపింపఁ బెండిలి
 చిత్తరుజవిక కరుదెంచె క్షీతిసురుఁ డెలమి.
 సీ. ఈ ధామనిధికరం బెనయంగ నలుఁ గిడ
 నేర్తువు, పద్మిని, నీవు రావె;

యీ కళానిధిః జేరి యెలమి సేవలు సేయ

నేర్తువు, మృదుహస్త, నీవు రావె;

యీ చతురాస్యతో నింపుమై బలుకంగ

నేర్తువు శుభవాణి, నీవు రావె

యీ మహాసర్వజ్ఞ నిర వొంద శిర సంట

నేర్తువు, శశిరేఖ, నీవు రావె;

తే. యనుచుఁ దమలోన భూమిపాలానుమతిని

సరస సల్లాప వచన రచనలు దెలుపు

నంగనారత్నములు గొంద తానువర

గాత్రుఁ గదియుచు మంగళాఢ్యాత్రి కలిడి.

184

క. మంగళము రాజనుతునకు

మంగళ మంబుజముఖరమాతనయనకుఁ

మంగళము శాస్త్రవేదికి

మంగళము కవీంద్రమాశిఃకుశికి సుగుణికిన్.

185

వ. అనుచు నారతిపాటలు పాడి శిరంబున నక్షత లునిచి.

186

చ. నడు మసియాడఁ జన్నుఁగవ నాట్యము నల్పఁగ, రత్నహారముల్

దడఁబడి డోలికా కలనఁ దార్కొన, వేణి చలింప, నెవ్వైగం

బొడలును జెక్కుటద్దములు సుయ్యం జెమర్పఁగఁ, గంకణంబు లే

ర్పడి రవ ముప్పతిల్ల, నొక భామ తలంపఁ గవీంద్రమాశికిన్.

187

తే. తావియటకలిఁ దలఁ బుల్కి తమక మొప్ప

బంగరు కటాహములలోనఁ బొంగు జలముఁ

బాట్లు గావించి బిందియ న్బట్టి యొక్క

యతివ నుకవికి మజ్జనం బార్చె నపుడు.

188

సీ. తడియార్చి వలువ లేర్పడ నిచ్చె నొకలేమ,

యుదిరిపావా లుంచె నొక్కభామ,

పువ్వులు సిగఁ జుట్టె బాలు పొంద నొకకొమ్మ,

మురువుల నిడె నొక్కముద్దుగుమ్మ,

కస్తూరకైలకంబు ఘటియించె నెక్కచాన,
యొడల గండ మలందె నొక్కజాణ,
చొక్కట్లపోగులు సవరించె నెక్కబాల,
యరుహారములు పూన్చె నెక్కగోల,
తే. పడతి రత్నపుటుంగరాల్ దొడిగె నెక్కతె,
వెలది కిపురపు సురటిచే వినరె నొక్కతె,
నిలువుటద్దంబు ముందర నిలిపె నెక్క
మగువ, బిల్వణకవిశిఖామణికి నవుడు.

189

క. ఈరీతి గవిని జెలు లిం

పారగఁ గయిసేసి నృపవ రాత్తజ కెంతో
నీరాటం బొనరిచి సిం
గారించిరి వేడ్కఁ బొడమ గ్రక్కున నంతఁ.

190

క. సరిగంచుచీర కటిపై

నెరియంగాఁ గట్టి, అవిక నీటై మెఱయఁ
సరిగుబ్బలు గుబ్బలిలం
గరముల సవరించి, పైట గావించి రొంగి.

191

క. ఇఁకఁ జిక్కువాసెనే యని

చికురంబులు చిక్కు దీర్చి చెలువుగఁ గీల్లం
టొకయింతి వెట్టి, నెక్కతె
సకి ముడి బాగుపడె ననుచు నన్నుతి సేసెన్.

192

తే. సూర్యచంద్రులు మైత్రిచే నుదతివదన

ననజ మంతయు సంతత వైభవంబు
నందఁ జేయ వసించిరో యనగ నవుడు
సూర్యచంద్రుల సెడ నొక్కశోభనాంగి.

193

ఉ. కోక నాకలిం గొని చకోరికముల్ జవ ముప్పతిల్లగా

సారసవైయం దమృతసారము నూటుచు దోనె తద్గతం
బై రిహించు నల్పుగొన నత్తజే జాతె ననంగ నెక్కసిం
గారపుబొమ్మ వాలుఁ దెలి గన్నులఁ గాటుక దీర్చె బోటికిన్.

194

తృతీయాశ్వాసము.

తే. తారకానళినేవ్య మై తనరునట్టి

చంద్రబింబుబుతోడుత సాటి గాఁగ

జెలువమోమునఁ గన్పూరితిలక మునిచి

ముత్తైములచేరు లమరించె ముదిత యొక తె

క. అద్దములవంటిచెక్కుల

నిద్దపు రుచు లుప్పతిల్ల నీటుగ శ్రుతులన్

ముద్దులగుమ్మకుఁ దా నెక

ముద్దియ కుండలము లునిచె ముద్దులు గాఱన్.

క. సంగతిగ మోవి చవిచూ

డఁ గవి యరుదెంచె ననఁగఁ దొక్కన నాపన్

రం గలర నాణిముత్తైపు

ముంగఱఁ గీలించె నెకతె ముదితామణికిన్.

క. దరము వివరం బెఱింగియు

వరుసం దనజన్మసీమవారిని వేడ్కన్

భరియించె ననఁగ నొక్కతె

యురుకుచమెడ ముత్తైసరుల నునిచె బ్రేమన్.

క. స్ఫుటముగ నీయుత్సవమునఁ

గటకంబులు మ్రోసె ననుచు ఘన మణి భాస్వ

త్కటకమ్ము లునిచె నొక్కతె

కుటిలాలక కరములందుఁ గొమరు సెలగన్.

క. ధరఁ గొని పిఱుదులు దీవుల

నీర వొండఁగ నాక్రమించి యేతె వటానుక

బిరు దుంచినగతి యొక్కతె

యొరయఁగ రత్నముల కాంచి నునిచె జెలికిన్.

క. కరిగమన నడఁచు మదనుని

కరిగతులచు ధిక్క రింపఁ గల వని యందెల్

సరి మ్రోయఁగఁ జరణంబుల

నరు దారఁగ నిలిపె నొక్కయతిన ముదమునన్.

క. ఈవిధమున రమణీమణు

లావసుధావరునిపుత్రి) కంచితలీల

వేవేగ యలంకారము

గావించి వివాహవేదికడ నిల్పుటయుక.

సీ. సతిపీక్షణములు రసప్రవర్తకములై

నెన్నోముఁదమ్మిపైఁ గ్రమ్మికొనఁగ,

బిసరు హేక్షణ దృష్టులు సుమనోహరములై

గళ సుగంధ విశేషకలనఁ బొదలఁ

దరుణాంగి చూపులత్తటి శిలీముఖములై

హృదయ పంకజ మావహించి నాట,

భామినీ లోచనప్రభలు వరాళులై

తన రారు పాదపద్మముల వ్రాలఁ

తే. బరఁగి కవిరాజు పూర్వవైఖిని మోహ

కలిత విభ్రమ విస్మయాక్రాంతుఁడగుచు

ననిత రాయత్త చిత్తుఁడై యాత్మలోనఁ

జెలువ భావంబు గాంచి వీక్షించుచుండె.

సీ. ఈ సర్వమంగళ యీక్షణకాంతులు

భరిత సుధాకరప్రభలు గాఁగ,

నీ శ్యామ కన్దోయి నింపారు దీప్తులు

పూసిన రతికాంతు భూతి గాఁగ,

నీ సతి కన్నుల భాసిలు దీధితుల్

పాలు పొందఁ దమ్ముల పూజ గాఁగ,

నీ యార్య లోచనచ్ఛాయలు మాళిపైఁ

బ్రవహించు గంగార్పురంబుఁ గాఁగఁ,

తే. బరఁగు కవిరాజమాళి సర్వజ్ఞమూర్తి

విలస దసమాంబక స్ఫూర్తి విశదకీర్తి

యంచి తాచల భోగ భాగ్యైకవర్తి

యనుచు నన్పటివిబుధాళి యభినుతింప.

సీ. భావి ఫలోదయ ప్రాప్తిభాసురము లై

పరంగు మౌక్తికముల బారు లనంగ,

రతిపంచశరులు సంతతకేళి దేలుచు

బనివడి యాడు పూబంతు లనంగ,

దియ్యవిల్తుడు రెండు తెఱంగు లై యిరువుర

కడ లందివేయు మార్గణము లనంగ,

దనవలనను వీరు దనరాతి రనుచు జం

ద్రుడు సల్లు నమృత బీండువు లనంగ,

జే. జెలంగు నయ్యామిసిపూర్ణతిలక చూపు

లనఘ కవివర్యచూపు లన్యోన్యమై త్రి,

మెలయుచు గతాగతంబు లై కలయ నడరి

వెలయఁ జూచెను జనులకు వేడ్క సేసె.

205

జే. లలితముగ పిప్రులు 'త దేవ లగ్న' మనుచు

మృతములు సెప్ప, శుభపీఠి మహితలీల

వరుస నుంచిరి తద్వధూవరుల నృపతి

యనుమతంబున నైదువు లపుడు వేడ్క.

206

జే. పుడమివేల్పులు పుణ్యాహ పూర్వకముగ

దేవతాహ్వాన మొనరించి తివిరి వారి

కరములను గంకణములు వేడ్కను ఘటించి

చదివి రెంతయు మంగళాష్టకము లపుడు.

207

మ. పాలుపొందక ద్విజరాజశేఖరునకు భూభృద్వతంసంబు ని

శ్చలభావోన్నతిఁ గన్య నిచ్చుపగిదిక్ ట్టానాథముఖ్యంబు తా

బాలుపొందక ద్విజరాజశేఖరునకు భూభృద్వతంసంబు ని

శ్చలభావోన్నతిఁ గన్య నిచ్చె సుమనస్సంతానముల్ మెచ్చంగ. 208

క. దలఁబ్రాలపల్లెరంబులు

వెలదులు పార్శ్వములఁ బూస విభునిశిరమున

జలజాక్షి ముంచి దోయిటఁ

దలఁబ్రాలను బోసె విభుఁడుఁ దనపై నుంచె.

209

వ. ఇట్లత్యద్భుతంబుగఁ దదుత్సవంబు విధ్యుక్తప్రకారంబుగఁ గావించి
భూసురులకు మ్రొక్కి తదాశీర్వచనంబులు గైకొని బిల్వణుఁడును,
యామిసీపూర్ణతిలకయును యభేష్టభోగంబుల నుండునెడ. 210:

సీ. నీలమేఘంబులు శైలాగ్రముల వ్రాలె,
బరికింప వెల్వెలఁ బాతె విధుఁడు,
సన్నగించెను బికస్వరము లంతంతకుఁ,
గలహంసగతుల సంగతులు దప్పె,
గగనమార్గము సావకాశ మై బలు పొంచె,
సహిరాజు రూఢి సందండు నిలిచె,
శేతకిదళములు గెలఁకుల భాసిల్లె,
మెఱుపుఁదీగలు మింటఁ దఱచు మెఱసె,
జే. నంద మొప్పఁగఁ గొలఁకుల నంబు వ్రెడమె,
నాడకాడకుఁ గోరిక లతిశయిల్లె,
ననుచు జను తెల్లఁ బొగడ ఘనాగమ మన
గర్భగౌరవ మాకాంత గాంచె నంత. 211

వ. నవమాసంబులు నిండ దశమమాసంబున నొకసుముహూర్తంబున.
మ మరుదంకూరము సంచరింప, గ్రహముల్ మూర్తండుని జేరకే
నెరయక, దిక్కులు దెల్విఁ జెంద, గరిమ నీవ్య స్త్రవదంగాది పా
ద్య రవంబుల్ సెలఁగక, సురప్రతతి యుద్య త్పుష్పవర్షంబులక
బారి వర్షింప, వహూటి గాంచెను సుతుక భూరిప్రభా ప్రాన్నతుక. 213
క. ఘనతం బ్రభాకరోదయ
మున జనియించుటయ్య విప్రముఖ్యులు వేడ్కం
గని లగ్నగతిఁ బ్రభాకరుఁ

డమనామం బిడిరి బిల్వణాఖ్యుఁడు మెచ్చుక. 214

వ. అప్పుడు మదనాభిరామభూమిధన్వండు విద్వజ్జనబంధుని త్రోవరో.
హి తామాత్య సమక్షంబున నతనిం దన వంశకర్తగాఁ బరిగ్రహించి
జాతకర్తాదులు సలిపి గో భూతిల హిర న్యాది పోడశ దానంబులు
సేసి భూసు రాశీర్వచనంబు లందె. 215

నుడు ప్రభాకరుఁ డంతఁ

దినదినమును వృద్ధిఁ బొంది దీవ్యదృఢుఁ డై

కనువట్ట వానిఁ బట్టము

చన మౌఘఁగ గట్టితాతసాఖ్యము గాంచెఁ.

216

(మాలిని)

ప్రథితగుణకలాపా భంజితేశానచాపా

ప్రథనవిజయకోపా భానుకోటిప్రతాపా

మథితదనుజదీపా మన్మథాచ్ఛస్వరూపా

మధురతరకలాపా మాన్య రామావసీపా.

217

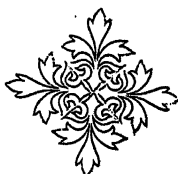
(గద్యము)

ఇది శ్రీ సీతారామ చరణ సేవాప్రభావ
సంపదిత కవితా విచిత్ర కాశ్యపసగోత్ర పవిత్ర
శ్రీమ త్పండిపెద్ది కృష్ణస్వామిప్రణీతం బయిన
బిల్వణోపాఖ్యానం బను మహాప్రబంధంబునందుఁ

దృతీయాశ్వాసము.

బిల్వణీయము సంపూర్ణము.

2665
25.3.73

ఆంధ్ర-విప్లవీయము

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిచే

894-8131
NEN-A

మద్రాసు లో

స్వకీయ జ్యోతిషతీర్థముద్రాక్షరశాలయందు
ముద్రితము.

—
All Rights Reserved.

1914.
—

వెల 8 అ.]

■

■

■

■

శ్రీ

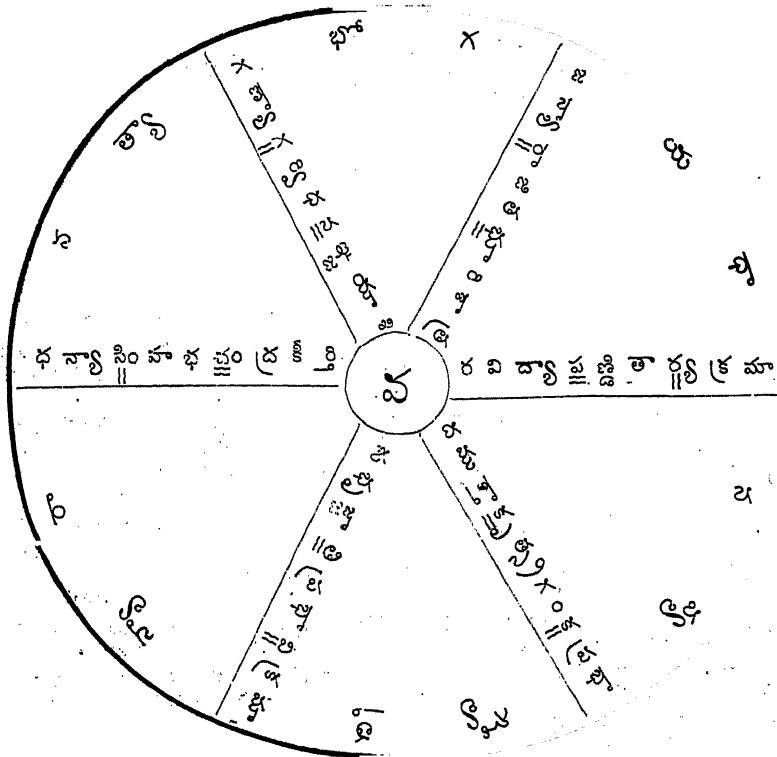
ఆంధ్రబిల్వణీయము.

అవతారిక.

ఆంధ్ర బిల్వణీయము రసోత్తరంగ మయిన ప్రబంధ మని సాక్షులైన యాంధ్రుల కెల్ల తెల్లము. అట్టి యా భవ్యప్రబంధమున ఛందోవ్యాకరణ విరుద్ధ ప్రయోగములే గాక స్త్రీల సాంగత్యమునం బురుషులును పురుషసాంగత్యమున స్త్రీలును పరిపక్వ ననర్హులుగా నితరదోషములును బెక్కులుండుటం గాంచి రసాభిమానంబుచేత యథామతి వాని నెల్లం దొలగించి గుణము కలిగించి, పక్షతలకు ను బోధం బగునట్లు వా క్యావాంతరవా క్యాది విచ్ఛేద చిహ్నంబులు సమ కూర్చి ముద్రించినాడ. ఈముద్రణము రసికవిద్వజ్జనసమాదరణీయం బయినచో కృతార్థుడను.

ఈ గ్రంథమును రచించినవారు పండిపెద్ది కృష్ణస్వామి యని దీనియం దున్నది. వీరు మదరాసులో చేపాకసాధములో నివాసము చేసిన యార్కాటునవాబుగారికి దివానుగా నుండి సహృదయ వతంసులై విద్వజ్జన పోషకులై కీర్తి వహించినవారు, వెలనాటి వైదిక శిఖామణులు. వీరు దీనిని చిత్రకవి వాశజుడును సింగరార్యతనూభవుడును అగు నారసింహర్యకవియొక్క ప్రోత్సాహ సాహాయ్యంబులచే రచించినట్లు ఇందుఁ జెప్పబడి యున్నది.

అయినను, ఇందలి ప్రథమాశ్వాసాంత చక్రబంధమువలన ఏతత్కవి సింగరార్యుఁ డనియు, కృతినాయకుఁడు చెన్న భూపాలుఁ డనియు, తెలియవచ్చుచున్నది.

ఈచక్రములో వృత్తపాదక్రమమున ఆకులలో తుదనుండి మూడవయత్తురములను వరుసగాఁ జదివిన 'సింగరార్యకవి' అగును. అట్లే కుండనుండి అయిదవయత్తురములం జదివిన 'చంద భూప కృతి' అగును.

ఇందువలన నారసింహార్యకవి తనతండ్రిరచించి చెన్న భూపాలుని కంకితము చేసిన యీ ప్రబంధమును ధనాదినత్కారాధి యై కృష్ణ స్వామికృతముగా రామాంకితముగా మార్చె ననియు, చక్రబంధంపు

గుట్టుం గనక కృష్ణస్వామిగారు కవియశఃకాములై స్వప్రణీతముగా వెల్లడించికొని రనియు నూహింపఁ దగియున్నది.

ఈసింగరార్యకవి యింటిపేరు క్రొత్తపల్లివారు. ఈతఁడు రాఘవ వాసుదేవీయ మను నొక ద్వ్యర్థికావ్యమును రచించి కామినేని బంగా రంకభూపాలుని కంకితము చేసినాఁడు. తాను బిల్వణీయము రచించి నట్లు అగ్రంథములో చెప్పికొనియున్నాఁడు.—

‘అనెడు నన్ను బుధులు గొనియాడ బిల్వ
ణంబు మొదలైన కృతుల నాంధ్రమున వింటి;
మిపుడు భగవత్కృపాప్తి నూహించునట్టి
కావ్యము రచింపు శ్లేషోక్తి కవులు మెచ్చు.’

కామినేని ప్రభువులు పద్మనాయక వంశజులు, నెల్లూరు జిల్లాలో నాయఁడుపేట ప్రాంతములలో నుండినవారు.

ఇందలి బిల్వణుఁడు విక్రమాంకదేవచరిత్రమును రచించి నాతఁ డో అన్యఁడో, ఆచరిత్రము రచించినయాతఁడు అందులోనే తాఁ జెప్పు కొన్నట్లు కాశ్మీరమునుండి తాను సంచరించుచున్న దారిలోనే యున్న ధారాపురమున భోజరాజును దర్శింపక కుంతలదేశమున కేగినందులకు కారణ మేమో, తెలియకున్నది. ఆతఁడే యీతఁ డనియు, రాజకన్యా సందూపణ రూప దుశ్చరిత్రమే యీతఁడు భోజుని దర్శింపమికి కారణ మనియు, పిమ్మట ఆకన్యను తండ్రి యితనికిం బెండ్లి నేయుట మిథ్యగానోపు ననియు, కొందఱు ఊహించుచున్నారు.

ఈకావ్యంబును శశాంక విజయంబును బోధించు నీతులు:—

‘ఘృత కుమ్భ సమా నారీ, తప్తాక్షర సమః పుమాన్;
తస్మాత్ ఘృతం చ వహ్నిం చ నైకత్ర స్థాపయే ద్బుధః.’
‘మాత్రా స్వప్రా దుపిత్రా వా న వివ్రాతసనో భవేత్;
బలవా నిర్వియగ్రామో విద్వాంస మపి కర్షతి.’

సెప్టెంబరు, 1914.

వేదము. వేంకటరాయశాస్త్రి.

2000-
25.3.72

విషయ సూచిక.

సంఖ్య.	పుట.
1 ఇష్ట దేవతాస్తుత్యాదికము	1
2 పురవర్ణనము	4
3 రాజవర్ణనము	9
4 రాజపుత్రి	11
5 రాజు పుత్రికి విద్య నేర్పింపం గడంగుట	13
6 పండితులు బిల్వణకవిని వర్ణించుట	17
7 రాజు బిల్వణకవిని బిలిపించుట	18
8 బిల్వణుండు రాజసభకు వచ్చుట	19
9 విద్యారంభము	27
10 వసంతకాలము	29
11 సూర్యాస్తమయము	34
12 చంద్రోదయము	36
13 యామినీపూర్ణతిలక యుద్ధానవనంబున విహరించుట	37
14 బిల్వణుండు చంద్రుని వర్ణించుట	41
15 రాజసుత బిల్వణుని చంద్రవర్ణనము విని వితర్కించుట	46
16 యామినీ పూర్ణతిలక కవిని జూచి మూర్ఛిల్లుట	„
17 బిల్వణుండు రాచకుమారిని వర్ణించుట	47
18 కామిని మూర్ఛఁ దేటి కవిని వలచుట	57
19 కామిని కవి వలచుట	58

20 గాంధర్వ వివాహము	59
21 రాజ కూతునకు వచ్చి నీతిచెప్పట	62
22 కూతురు తాను కవిని బెండ్లి యైతి ననుట	63
23 రాజ కుపితఁ డై నభాసదులతో నాలోచించుట	64
24 రాజ బిల్వణునికి శిరశ్చేదం బాజ్ఞాపించుట	65
25 రాజపుత్రి కవిం గావు మని తండ్రికి మొఱయిడుట	67
26 రాజపుత్రి కవినిఁ గూర్చి విలపించుట	69
27 పారజనవాక్యములు	70
28 రాజపుత్రి కవితో మొఱయిడుట	72
29 బిల్వణుండు బదులు పలుకుట	77
30 బిల్వణుని ధీరత	73
31 కవి కామినిని పలుదెఱంగుల స్మరించుట	74
32 వీర సేనుండు కవి రచించు పద్యంబులను రాజునకుఁ బంపుట	79
33 కవి రాజునకు కోపశాంతికరం బైన పద్యము వ్రాసి పంపుట	81
34 రాజ కవివరుని సమ్మానించుట	83
35 రాజ కవివరుం దనకూతుఁ బెండ్లి గ మ్మనుట	„
36 ప్రాతఃకాలము	84
37 రాజ తనకూతును గవి కిచ్చి పెండ్లి నేయుట	87

వేదము - వేంకటరాయశాస్త్రిగారి

—* ఆంధ్ర గ్రంథములు *—

మహాకవి శ్రీనాథ ప్రణీత మైన శృంగారనైషధము వేంకటరాయశాస్త్రి	
విరచిత సర్వకషాఖ్య వ్యాఖ్యతో ముద్రితమైయున్నది.	
ఈగ్రంథము సామాన్యముద్రణము (Popular Edition) రాయల్	రు. అ.
8 పుటల ఫారములలో 824 పుటలు, కాలికోటైండు.	4 0
ఇదే. గ్రంథకోశ ముద్రణము (Library Edition) కాలికోటైండు.	6 0
ప్రియదర్శికానాటిక. — సతాత్మనర్యము.	0 6
ఉషానాటకము. — కలలో ఉంగ పెండ్లి. (సటిప్పణము)	0 8
శాకుంతలనాటకము. — కాలిదాశకృతికి సరియైన తెనుగు.	0 8
ప్రతాపరుద్రీయనాటకము — సటిప్పణము.	1 0
నాగానందనాటకము. — సటిప్పణము.	0 8
ఆంధ్ర ప్రపన్న రాఘవనాటక విమర్శము.	1 0
కావ్యాలంకారచూడామణి. విన్నకోట పెద్దనకవి	0 12
పారిజాతాపహరణము. 4 అ. పెద్దయతూరములు.	0 -6
మడికి సింగన జ్ఞానవాసిష్ఠ రామాయణము.	1 0
విజయవిలాసము, సటీక చేమకూర-వేంకటపతి కవి.	1 0
సారంగధరచరిత్ర, ,, ,, ,, ,, ,,	0 12
గౌరన హరిశ్చంద్ర ద్విపద. — సటిప్పణము.	0 12
విసంధివివేకము	0 1
అనుక్తమాల్యద సవ్యాఖ్యానముతో త్వరలో వెలువడును.	
సారంగధర ద్విపద. — సటిప్పణము.	0 4
తెలుగు బిల్వణియము.	0 8
ఈకిందివి సులభవచన గ్రంథములు.	
కథాసరిత్సాగరము ౧-వ సం. చిక.	0 8
హితోపదేశకథలు. — నీతిబోధకములు.	0 8
భోజకాలిదాసకథలు — రసభరితములు.	0 8
బేతాళుని యద్భుతకథలు. — ప్రజ్ఞ కలిగించునవి.	0 8
విక్రమార్కుని యద్భుతకథలు. — గుణముకలిగించును.	0 8
కథాసరిత్సాగరము — మొదటి కూర్పు. చిన్న యతూరములు.	
అద్భుత నీతి వ్యవహార కథలు.	2 8

తై కురువింద మణి సందీపితంబు తైన కెందలిరుఁ జందురకావి చందు
వల నొంది మకరంద బిందు బృందంబుల పొంచున నందంబుఁ జెందు
గురివెంద పందిరులయందు నానందంపుఁజందులు గొను నిందిందిర
సందోహంబుల నందడు లేచి క్రందుకొన డెందంబులు కొందలపడ
నిందిరకు మందిరంబు లగు కెందమ్ముల కందువలకుఁ బుడెమ్ములు
సఱచుచు, నందఱు బిరుదులు డిందఁ గొందఱు ముందఱ నరిగి
యిందిందిర ముఖరి తాళిందమ్ము లగు కందర్ప విజయ మాకందమ్ముల
క్రిందఁ బిఱుందులు చలింప నందియలు మొరయఁ గుందనంపు సంది
బొందులు చందోయి నొరయఁ జిందులు ద్రొక్కుచుఁ గందుక
కేళిం దేలుచు; నిట్లు విహరించు చుండ, ఫల పరిపాక సౌభాగ్య
సంపన్న శుక సంభాషణంబై భాగవతంబుకరణి, వసుమతీజా తాభి
రామంబై రామాయణంబుపగిది, నారూఢ హరికుమార బాణసనం
బై భారతంబు వైఖరి, నామోదిత సుమనో విసరంబై యింద్రనగ
రంబు బాగున, స్నేహీభూతగంధవాహంబై ధనంజయ నివాసంబు
పాలికఁ, జక్రాంగ పాళికా సరస్సురితంబై దండధరు నిలయంబుభాతి,
భాసిత పలాశంబై నిర్మతినిశాంతంబుచందంబున, ననుగత రస లసి
తంబై పరణ మందిరంబురీతి, సముదిత గంధ బంధురంబై పవనుని భవ
నంబుకైవడి, విలసితకుందంబై రాజరాజ నికేతనంబు చాడ్పునఁ, గంద
ళిత మహాపల్లాభికోభితంబై కైలాసంబుతీరున, జాతిరహితంబై యభేద
బ్రహ్మంబు చెలువున, నఖిల ద్విజ సూక్తి గ్రాహ్యంబై మాధవుని యం
దంబున, శుక ముఖ వనప్రియచయంబులకు నిష్టఫలంబు లొసంగుచు
సకలవిధ కుసుమాకరంబై, కుసుమాకరం బొప్పుచున్న సమయంబున.

—* సూర్యాస్తమయము *

సీ. కరినాథుఁ బట్టునక్రంబుపై విడిచిన
సరసిజాత్యునిచేతి చక్ర మనఁగ,
వసుణదిక్కుదతికి వాసపుఁ డనురక్తిఁ
బంపిన కెంబువ్వుబంతి యనఁగ,

శ్రీ రస్తు.

బిల్వణీయము.

ప్రథమాశ్వాసము.

ఇష్టదేవతా స్తుత్యాదికము.

శా. శ్రీరామావనిజా నిజాయతభుజా శృంగారశాఖా మిశ
తస్మిరాకారలతాస్తనస్తబక భాన్వద్దంతవాసః కిసా
లారా శాలకభృంగ రంగదళిలాం గాంచత్ప్రసూ నోత్కర
శ్రీరామాకృతి కల్పకంబు మము రక్షించుక బుధానంద మై. 1

క. భవసరసిజసంభవ ముఖ.
భవనస్థ సమస్త దేవ ముఖ్యుల కెలమిం
బ్రవిమల మతి మ్రొక్కెద ము
తక్కివితకు సంతతము సత్ప్రకాశము గలుగఁ. 2

క. ధర నోషోదకముల నిడి
గరిమఁ సుగుణామృతంబు గాంచు సుకీర్త్యా
కర వర మానస పద సం
చర సత్కవిహంసములను సరవి నుతింతుఁ. 3

తే. నిర్మలావయవమ్ముల నెమ్మి విడిచి
ప్రణములకుఁ బాఱుమక్షి కా ప్రతతిభంగి
నెప్పులు గ్రహింప కెప్పుడుఁ దప్పు బరయు
కాకపుల లోకముల నే నిరాకరింతుఁ. 4

ప. అని యివ్వధంబున నిష్టదేవతానమస్కరణంబును సత్కవిపురస్కర
ణంబును గుకవితీరస్కరణంబునుం గావించి, యేనెక్కనాఁ డెక్కువ

యగు మక్కువం జొక్కి హృద్య విద్యాలు గొలువం గొలుపుకూ
టంబు నధివసించి సమంచితల నతులవైఖరి దీపించునవసరంబున.

తే. చిత్రకవి వంశ దుగ్ధాబ్ధి శీతభానుఁ
డనుపమానోక్తి శ్రీసింగరార్యనూనుఁ
డమిత కవితా విశేషజ్ఞుఁ డనంగ వెలయు
నారసింహార్యకవి వచ్చి నన్ను మెచ్చి,—

6

క. “శ్రీపండిపెద్దినత్కుల
దీపక కాశ్యపసగోత్ర దీప్యన్నా సా
భూపాలక మకుటమణి
శ్రీపదపాదాగ్రభూమి కృష్ణస్వామి.

7

నీ. కుత్సిత కాణాద కుత్సీలక విభేద
సంశక్త యుక్తివట ప్రహార,
యణకాంక పాణిని యాటవీ పాటన
చటుల నూక్తివిహార పటుకుతార,
నిర్ణీతికృత జైమినీయ తూలోద్ధూతి
సంస్కార వాక్య ఝుంఝాసమీర,
చుర్రత వేదాంత మర్కతమ శ్లేష
భాసుర వచనప్రభావ సార,

తే. కావ్య నాటక లసదలంకార సాహి
తీ సముత్పన్న రస లస ద్ధీర హృదయ
పండిపెద్దికులీన సంపన్ని ధాన
పాలితకవీంద్ర శ్రీకృష్ణపండితేంద్ర.

8

వ. అని వినుటించి, ‘వినుము భవదీయంబులగు చతుర్దశవిద్యాప్రభావం
బులు సకలభాషావిశేషంబులు సమస్తచమత్కీయా వినోదంబులు
నెన్న నిన్ను రులకుఁ దరంబు గాదు. నిఖిలలోకంబులఁ గృతిముఖంబుగాఁ
గీర్తి నిత్యం బగు. నట్టికృతులయందు నాంధ్రం బతిరమణీయంబు.
గావున నొక్కపురాతనకథ నాంధ్రప్రబంధంబుగా రచియించి రా

మాంకితంబు నేసి యాచంద్రతారకం బగుసత్కిర్తి గాంచు.' మనిన

నేనును సంశోషితాంతరంగుండ నగుచు.

9

క. మున్నిద్రతనూభవునకు

వెన్నుండు సహాయుఁడైనవిభమున, నేనా

సన్నుత సద్గుణ గణ సం

పన్నుండుగుకవివరాధిపతి సాయమునన్.

10

—* పవ్యంతములు *

క. శ్రీజనకసుతా హృదయ స

రోజాతద్యమణి కజ విరూపాక్ష మరు

ద్రాజ ప్రముఖామర్త్య స

మాజాగ్రణి కరిజనాసు మరు దసిఫణికిన్.

11

క. తుండీంద్రం తుండనిభ దో

ర్దండ స్ఫుట కాంక్ష నిర్జిత మహేంద్రం డా

ఖండల నిపు కాండునకున్.

ఖండపరశు చండ కాక్తుక విఖంశునకున్.

12

క. సుందర పదారవింద మ

రంద ముదిత బుధపురుందర మిల్చిందునకుం

గుండ శరత్కంద వృష

స్యందన చందన కన ద్యశఃకం ముకున్.

13

క. హరితనయ హృదయ సారస

హరికి మహానూనృతజితహరి కతితేజః

పరిహసితహరికి భవగజ

హరికి సదాపాదపంకజానతహరికిన్.

14

క. వరధీ ధిక్కృత చక్రాం

గరధికి సౌందర్య హసిత కరధికి వినమ

చ్చరధీకృత శరధికి దా

శరధికి ధృతశరధి కురగ శాత్రవ రధికిన్.

15

క. శాంతునకు దాసహృదయ ని
 శాంతునకు నితాంత నయనచాకోరయు గా
 క్రాంత మహీజాన్య కళా
 కాంతున కానంద భరిత కపికాంతునకున్. 16

క. రావణహరణునకు జితై
 రావణచంక్రమణునకు ధరారమణునకున్
 బావనజన భరణునకున్
 భావ న యాభరణునకు నభంగరణునకున్. 17

క. రామునకు నీలమేఘు
 శ్యామునకు దివాక రాన్వయాంభోధిసుధా
 ధామునకు పరశురామ వి
 రామునకు సమస్త భావర లలామునకున్. 18

వ. అంకితంబుగా నాయొనర్పం బూనిన బిల్వణోపాఖ్యానం బనుమహా
 ప్రబంధంబునకుఁ గథాక్రమం బెట్టి దనిన. 19

—* పురవర్ణన*—

తే. వసుమతికి నాభిభూత మై వజ్రునట్టి
 భర్త శిఖరికి నుత్తర భాగమందు
 ద్రుపద లలితంబు నుజన సందోహ చరిత
 దివ్య దేశంబు పాంచాల దేశ మమరు. 20

వ. అందు. 21

శా. శ్రీరామామణి కాటవట్టు హరికిన్ శృంగారవాసంబుఁ జె
 త్వారత్నంబుల కెల్ల నాకరము సమ్యగ్వాహినిపాలి కా
 ధారం బన్యదురాసదంబు విబుధత్రాణంబు రాజాప్తిచే
 శ్రీరమ్యం బయి సింధురీతిఁ బురి లక్ష్మీమందిరాఖ్యం దగున్. 22

క. ఆపురము జయశ్రీలకుఁ
 గాపురము సమంబు వ్యారకాపురమునకున్

భూపురములలోఁ జెల్వగు

గోపురముఖముంచి తైక గోపుర మగుచున్.

23

క. సతత శిరస్థల వినర ద

దితిసుత తటినీ తుషార దీప్తాబ్జము లై

నుతికెక్కు సాధరాజము

లతులిత శివ మూర్తు లనంగ నప్పురిలోనన్.

24

ఆ. కనక గోపు రాగ్ర ఘటిత గారుత్మత

రత్నరుచులు కుముద రాజులేడి

తొడరి మెసవజూచు దూర్వాంకురము లని,

చను మృగేంద్రముఖము లునికి నులికి.

25

సీ. బకచోటునను బోటు లొగి నీటు గొని మీటు

వీణెల నాదంబు వేడ్క నేయ,

మొక చెంగట నభంగ సకలాంగ యుత మంగ

శ మృదంగ రవము ధింధిమి యనంగ,

మొకపంక గతశంక నకలంకముగఁ బంక

జాస్యలు చెలఁగి లాస్యములు సలుప,

నొకచెంత వగఁ గాంత లొగి వింతఁ గొని సంత

సము మీఱ సరస గీతములు పాడ,

తే. వెలయు బహువిధ వాద్య సంవేద్యహృద్య

ఘుమఘు మార్భటి దిక్కులఁ గొమరు మిగుల,

జనుల కానందరసము నిచ్చులు ఘటించు

రంజితావనిజాని యారాజధాని.

26

సీ. ను రసాల సంతతి సుర సాల సంతతి

గతి ఖిగాళికి ఫలోన్నతి యొసంగు,

మహిత కాంచనములు మహిత కాంచనముల

ఫోలిక నామోదములు ఘటించు,

గలిత పున్నాగముల్ కలిత పున్నాగము.

లట్ల కొమ్మలతోడ నమరియుండు,

రంభాది నటనము రంభాదినటనము

కరణి మరుత్ప్రసంగములఁ బొవలు,

తే. బనస లెంతయుఁ బనసలభాతి ద్విజుల

కును బదక్రమసంయుక్తిఁ గొమరు మీఱు,

నగము లున్నతి నగములపగిది వనుల

నలరు చుండు విప్రత్తంబు లగుచుఁ బుడిసి.

27

క. ఆవనములు ద్విజసందో

హావనములు తులిత వృత్త హావనములు న

శ్లేషనములు మార్గిక సు

జీవనములు చరితభవనజీవనము లగున్.

28

మ. కులసంరక్షణులు నువాక్సునుహితుల్ గోత్రాహితుల్ జాతవే

దులు ధర్మాత్ములు భానురాఖ్యభువనాప్తుల్ సజ్జగజీవనుల్

కలితార్థప్రదు లార్జితార్థులు కనత్కంతుల్ తమోదూరుల

య్యిలధాత్రినురు లెంతయున్ విబుధులై యిం పొందుట ల్పిత్రమే.

సీ. చక్రములకుఁ గీడు సలుపనిరాజులు,

దివిరి సత్తముల భేదింపనియను,

లిలఁ గుభృత్తులకు వెన్నీని కూర్చిపతులు,

గోత్రవర్గము బల్కి గూల్ప నింద్రు,

లరికి మార్మొగము గానట్టి పూరుషసింహు,

లనయంబు మూల నుండనిమహేశు,

లొకనిదాపునఁ జేర నోనిశ్రీదులు,

పుణ్యంబు దప్పని పుణ్యజనులు,

తే. నార వీరన వీర న యొక పరులు

పరఁగుదురు పురి శుచిభాను వంశ్యు లగుటఁ

గువల యానంద సంధాయి గురు తమోప

సరణ నైపుణ్యవిధులు రాజన్యవిధులు.

30

మ. ఒకశంఖంబునఁ బొంగు నర్థవతి యుద్యోగంబు దామున్ భజిం

పక, రత్నాకరుతోడినఖ్యమునకుం శాటించి, సంఖ్యాధిక
ప్రకటార్థాధ్యతచే జెలంగి, బహు మి త్ర) ప్రాభ వాఖండ రూ
పక సంప ద్విభవంబుఁ గాంతురు పురిక వైశ్యోత్తముల్ వేడుకన్. 31

క. హలపాణి యొక్కయేరే

గలవాఁ డని తెలియఁజేసి కడువేడ్కుఁ బురిం

గల విష్ణుపాద జావళి

యలగారె నువర్ణయుక్తి వ్యవసాయమునన్.

32

చ. సరసిజ బాంధవుండు, ముకుందాయ ననూరుండు తేరుదోల, ను
స్థితర తన్ని బద్ధ వర జిహ్వాగ పాశము లోలి వ్రేల, న
ప్పరికరు లబ్జనాశములెపో యని తుండము లెత్త, దక్షిణో
త్తరముల కేగు భీతిమెయి దజ్జగతీక్షణుడై రయంబునన్. 33

చ. వరుస నిజేశు మూలఁ బడవై చినయట్టిమరుత్తురంగమున్
సరిగొనకే జవంబు గొని సాగిన, నాశుగ మై సమీరుఁ డా
ర్చి రహిని రాఁ, దదాకృతి హరించెఁ బనోద్ధతధూళిఁగప్పి త
త్పరి తురగోత్తమంబులు విభూషితసాదిగులోత్కరంబు లై. 34

చ. సమములు గావు వాజు లని, సారథి కుఁ టని గాలికూడు ప్ర
గ్గము లని, చక్ర మొంటి దని, క్రాలు ననంత మణిప్రజ ప్రభా
వ మహితమై ఘనావరణ వైఖరితో నలరారు రాజితో
త్తమ రక్షరాజి భానునిరథంబు హసించు సదా సముద్గతిన్. 35

క. కట్టింతురు రుద్రు నయిన,

దట్టింతురు హరుల నైనఁ, దలఁగని కడిమిం

గొట్టింతురు యము నైనను,

బట్టింతురు రిపుల నెల్ల భటు లప్పురిలోన్.

36

సీ. తమ్ముల దోషాప్తి గ్రమ్మి మాసిన అట్టు,
 నయ శౌలులనుఁ బొట్టి నప్పుకొఁత,
 వసుధ మహాహీను వశత నిల్విననడి,
 కల సదావర్తులఁ గలఁచునగడు,
 భోగి నధోగతిఁ బొందించు పాతకం,
 బాదిత్య కవుల మే లడుచు కొడువ,
 కడుఁ గళానిధిఁ దమోగ్రస్తుఁ జేసినదూరు,
 ఘనుల వివరతఁ గలపుకలక,

తే. నలువ తప్పించుకొనియెఁ దన్నగరి నతుల
 కలరు పదములు మృదు జంఘ లరిది పిఱుదు
 లలఁతినాభులు మెఱుఁగుటా రలఘు కుచము
 లమరు మోములు వర కుంతలములుఁ జేసి.

37

ఉ. కాంచన పద్మరాగ శశికాంత మణి గణ కల్పి తోజ్జ్వల
 దంచిత సాధ రాజములు తత్పురి నెప్పు ధ్వజాన్వితంబులై
 మించినభీతిఁ బత్రి యుత మేరు ముఖచల పంక్తు లెల్ల నేతెంచె
 ననంగ భూతిజిత దేవవిభుఁ ధరణీద్రుఁ గొల్వఁగాక.

38

వ. మఱియు సప్పట్టణంబు మణిఘటిత కాంచన ఘనావరణంబులును,
 ఘనావరణ నివారణ పటు పటాంచ లానిల కేతనాంచిత సాధరాజం
 బులును, సాధోపరి నిబద్ధ ముక్తామయ శిరోగృహంబులును, గృహ
 రాజిత మణికవాటంబులును, గవాట విరచిత మరకతమణి శోభా
 విరాజమాన తోరణప్రకాశిత ద్వారంబులును, ద్వారోభయపార్శ్వ
 రమ్య గత్తు వేదికలును, వేదికాంతర రచిత విదుమంబులును, వి
 ద్రుమ వైదూర్యస్తంభ సముదయంబులును, స్తంభ సంభృత శాత
 కుంభ కుంభ విలసిత మంటపంబులును, మంట పాభ్యంతర సంచర
 త్సుందరీజనంబులును, జననందోహ సంపూరిత వీధికారాజంబులును,
 రాజకుమారారూఢ సంచర ద్గంధసింధుర సైంధవ రథ నికరంబు
 లును, గర విన్యస్త వీణావాదన ప్రవీణ గాయకులును, గాయక

యుక్త మృదంగ తాలాది లాస్య సంరంభ విజృంభమాణ రంభాన
మాన వారకాంతలును, గాంత నిరంతర సురభి కుసుమ ఫల భరి
తోద్యానంబులును, నుద్యానాంతర కన త్కమల కల్పార మరందపాన
తుందిల మిళింద బృంద ఝంకార ప్రమోద మేదుర సారస హంస
చక్రాది జలవిహంగ సంకలిత సరసులును, సరస మనోహర పరిమళ
మిళిత శీతల పవమానంబులునుం గలిగి, యమరావతీ విధంబున
విబుధ గణ విభ్రాజమానం బై, తేజోవతీనగరంబుచందంబున లోహి
తాశ్వ విలసితం బై, సంయమనీ నగరంబు పాలుపున సమవర్తి ధర్మ
రాజ విరాజితంబై, నిర్మలనిలయంబుకై వడి బుణ్యజ నోద్దీపితంబై,
వరుణ మందిరంబురీతి ఘన పుష్పమాలి కాభిశోభితంబై, పవనుని
గేహంబు భాతి నానా సుగంధ బంధురం బై, యలకాపురంబు బాగున
ధననిధి మహితం బై, కైలాసంబులాగున రాజశేఖర రమ్యం బై,
కమలగర్భ సదనంబుపాలిక మహిత భాషా సమన్వితంబై, హరి
నివాసంబు చాడున నిత్యము క్తానుగమ్యం బై, భోగవతీ పుటభేద
నంబు తీరున మహాభోగి భాసురం బై, వాహినీపతి చందంబున శరణా
గత భూభృజ్జాతం బై, సాకేత రాజధాని వశువున రామలక్ష్మణోప
శోభితం బై, ద్వారకాయందంబున గృష్ట బలభద్రప్రకాశం బై,
హస్తిపురి వైఖరి గాంగే యాది భూషితంబై, యింద్రప్రస్థ పురంబు
మాడ్కి ననుగత ధర్మజాతం బై, వారణాసిమాడ్కి బ్రచండ కాల
భైరవ శూలహస్త రక్షితం బై, సిరుల నిర వొందుచుండు. 39

—* రాజవర్ణనము *

ఆజగతి కధీశ్వరుడై

రాజులు మదనాభిరామ రాజేంద్రుడు జ

న్యాజిత బాహు పవి ధా

రాజత సమ దోన్న తారి రాష్ట్రోత్తమం డై.

40

రమణ లక్ష్మీమందిరమ్మ మేలమ్ముగా

గని, సదాళి గుణమ్ముగా గ్రహించి,

- మధుర ధర్మముఁ బూని మాధవు లోఁగొని,
 యలఘు ద్విజావళి నాదరించి,
 దాక్షిణ్యశాలి నెద్దనె నిల్పికొని, కళా
 నిధిఁ బర్వమున రుచుల్ నింపఁజేసి,
 శోభితం బగు మహా సుకృతిభావముఁ గాంచి,
 వర సక్య రతి మనోహరత మించి,
- తే. కలనియం దుద్రమూర్తిసంకల్ప మడచి,
 ఘన సుదృక్పాలికా మానకర్త యగుచు,
 నతను విఖ్యాతిచే మదనాభిరాముఁ
 డలరు నిజనామగిరిమ యథార్థముగను.
- సీ. వినముల్లోలఁ జిక్కి వెడలరాని స్వయంభు
 లాలిత వాణీ విలాసుఁ జేసె,
 నెంటికాడ్డె దాన మొరుని వేడిన చిరం
 తన మాని మేటి భూధవునిఁ జేసె,
- నచ లాధివాసుని నాది భిక్షుని సర్వ
 మంగ లానుభవ సంప్రాప్తుఁ జేసె,
 బహు శార్తి భేద విభ్రాంతిఁ గుందు కంశంకె
 దనతోడఁ గూడ సత్పతినిఁ జేసె,
- తే. నెన్న నీగుణ మీధర్మ మొందుఁ గలదె?
 తగ నయుక్తుల సంయుక్తులుగ నెనర్చు
 నితని మదనాభిరామాఖ్య యిడిననలువ
 కౌశలంబు గణింప శక్యంబె చూడ.
- తే. రమ్యగుణశాలి యా భూపురందరుండు
 దారగాఁ గొని లీల మందారమాల
 ననుదినముఁ గూడి క్రీడల నతిశయిల్లి
 యవనిఁ బాలించె బుధనికాయంబు వైగడ.

ప్రథమా శ్వాసము.

—*రాజపుత్రి*—

- క. ఆ యనఘున కుదయించె మ
హాయత గుణజాల బాల యంచితలీలం
దోయజసాయకు నాటవ
సాయక మని భూజనాళి సన్నుతిసేయక.
- సీ. సకలకసంగవాం ఛానక్తి దగ దంచు
గమలారిఁ దొరఁగిన కళ యనంగ,
మే నెఱుంగనివాని మి త్త్రత్వ మస దని
మకరాంకు వీడ్కొన్న మాయ యనంగ,
నిరవలంబావాస నిరతి కాని దటంచు
సురపథం బెడలిన చుక్క యనంగ,
మలినాంతరంగ సంబంధ మాటడి యంచు
మేఘంబు వీడిన మెఱుఁ గనంగఁ,
తే. జాయలనుఁ జెల్వ మైన లేఁ బ్రాయమునను
జనుల కల్లారుముద్దుగా ననువు పడుచు,
నాటపాటలు సలుపుచు నవనిబాల
యామినీపూర్ణ తిలకా సమాఖ్య నలరు.
ప. ఆకుమారీరత్నంబనుదినప్రవర్ధమాన యై యున్నెడ.
క. మృగమదమున రుచి పుట్టిన
పగిదిని జెఱకునను బండు పండిన రీతిం
దగ సురభి పసిఁడి నొదవిన
పగటున యకావనము దనరె బాలామణికిక.
- సీ మహితయావనరూప మధుమధురాలాప
బింబోష్ఠి శ్రీవర్ణబింబకర్ణ
కంజాతదళనేత్ర కాంచననిభగాత్ర
చతురచంపకనాస చారుహాని
పట్టునైకతశ్రోణి పల్లవాంచితపాణి

ప్రౌఢసౌభాగ్య సంపన్నయోగ్య
కరికుంభకుచపాళి ఘననీలరోమాళి

యబ్జివదన కుందాళిరదన

తే. యలరు మరువంపు మొలక కాయజుని చిలుక

కలితకర్పూరతిలక సుగంధఫలక

యామినీపూర్ణతిలక నీలాంచదలక

రాజసము గుల్కు శృంగారరసముఁ జిల్కు;—

సీ. నలినాక్షికొప్పు కృష్ణత్వంబుఁ బ్రాపించు,

నెమ్మోము విధురీతి నివ్వటిల్లు,

నబ్జస్యకన్ను లబ్జాలోకత వహించు,

నధరంబు మాధవఖ్యాతి వచును,

నలివేణి చనుదోయి యచ్యుతత్వముఁ గాంచు,

జేయి పద్మాహిత స్థితి భజించుఁ,

నగకుచనూఁగా రసంతభూతిఁ జెలంగు,

లేకాను శ్రీహరిలీలఁ దాల్చు,

తే. నాళి గమలాకరానంత శోభ నెసఁగు,

దనువు హేమాంశుకస్ఫుర్తిఁ దనరు నిట్లు

విష్ణుభావంబు చెలియందు వెలయుచుండు

క్షీతిజనంబులు మెచ్చి సంస్తుతులు నేతు

సీ. ఎంతటివానినే నీనాతి వదనాబ్జ

మమరఁగా లోఁగొను, నద్ద మేమొ ?

ఏనీరు నెద నైన నీలేమ చూపులు

నాటు, మనోజబాణంబు లేమొ ?

ఎవ్వారి హృదయాళి కీతన్నిచన్నులు

సరి నిక్కుఁ, గుసుమ గుచ్ఛంబు లేమొ ?

ఏమహాత్ముని నైన నీతలోదరిమాట

యనువొంద నిలుపు, రాజాజ్ఞ యేమొ ?

తే. ఏఘనుని నైన వేడించు నీశుభాంగి

తనువు, బంగారమేమొ ? యేధన్యు నైన

మరులుఁ జేడించు, నిది మరుమాయ యేమొ ?—

యనుచుఁ జూచిన జనములు వినుతినేయు.

50

ప. ఇట్లు తల్లిదండ్రుల కల్లారు ముద్దుగా ముద్దియ యేప్రాద్దుఁ బ్రాద్దులు
పుచ్చు నవసరంబున.

51

—* విద్యాభ్యాసము *—

తే. అక్షరాభ్యాస మొనరింప ననువు పడుచు

స్వరయుతంబుగ వీణాది వాదనములఁ

జెలఁగు గీతప్రబంధ విశేషకలన

గాననైపుణి నేర్చె సంస్కారయుక్తి.

52

సీ. రమణీయతరమైన రాయంచ మృదు చర

ణాబ్జసంగతిని నాట్యములు సలుపఁ,

జెలువ మై ముద్దులు గులుకుపల్కులతోడఁ

బెంపుడురాచిల్క పేరుకొనఁగ,

రామాయణాది సద్గ్రంథముల్ మొదలుగాఁ

బజ్జఁ బుస్తకరాజి పరిఘవిల్లఁ,

దాళ కాల క్రి యోదార తంత్రీ స్వర

భేదంబులను పాణి వీణ మెఱయఁ,

తే. జెలఁగు చిటునవ్వువెన్నెలల్ చిలుకుచుండఁ,

గలికి తెలిడలుచూపులు గలయఁ బర్వఁ,

బాండిమము దోచి భారతిభాతి నాతి

పసిడిగడ్డియపైఁ బాట పాడుచుండె.

53

క. ఆపాట నవసుధాలహ

రీపటల మనోజ్ఞమాధురీ లలితం బై

కోపై వీనులకా పై

యాపైక రవంబుమాడ్కి న్నాపైఁ దోచెఁ,

54

వ. అట్టిసమయంబున.

55

క. మదనాభిరామభూపతి

యొదవిన సంతోషమున మహాహల్లానముతోఁ

బొదలుచు గానము నేయఁగ

మదవతి నిజపుత్రిఁ జూచి మదిఁ జిత్తిఁచెన్. —

56

తే. ఈ కులపవిత్ర సురుచిర హేమగాత్ర

చంద్రకళ గద; సంగీత జలధి కిపుడు

దీనికిని సర్వవిద్యలుఁ దేటపడఁగఁ

బేర్చి సాహిత్య మొదవఁ జెప్పింతు. ననుచు —

57

తే. కొలువుకూటంబునకు వచ్చి కువలయేశుఁ

డమర సింహాసనాసీనుఁడై, ప్రభానుఁ

డగు వసంతాఖ్యు రావించి, యధికసంభ్ర

మమున మన్నించి పలికె నస్తుతి దలిర్ప.

58

క. ఓ మంత్రిశిఖామణి యిదె

నా ముద్దుల కూర్చి తనయ నయ మలరంగఁ

గోమలగతి లయపద్ధతు

లేమఱిలక సరసగాన మింపుగ నేర్పెన్.

59

తే. గాన విద్యకుఁ దగినట్లు కన్య కిపుడు

కావ్య నాటక లసదలంకార భావ

సరససాహిత్య మేర్పడుసరణిఁ గఱపి

ప్రౌఢ గావింపవలయు నిరూఢమతిని.

60

వ. అనుచున్న సమయంబున సభాసదులు తమలో నిట్లనిరి.

61

తే. కలికిపాలిండ్లు మేలి బంగారుగిండ్లు,

చానవాల్జాపు లానుమచాపుతూపు,

లతివవదనంబు సదనమౌ నబ్ధిసుతకుఁ,

గాంతముగురు లమ్మధుకరుల కురులు.

62

- ఉ. మో మఖిలంబుఁ గన్నుఁగవ, ముచ్చటమీఱఁగ వత్తు మంతయున్
 • గామిడి చన్నుదోయి, కనుఁగొను సమస్తము మిన్ను, చూడఁగా
 • హేమము తత్తనూవిభవ; మీ రుచిరాంగికి విద్య చెప్పఁగా
 నీమహి నెవ్వఁడోపు స్తరియించినమాత్రనే భ్రాంతి పుట్టఁగ? 63
 ప. అనిన విని వసంతుండు భూకాంతున కిట్లనియె. 64

క. ఓరాజ సకల శాస్త్ర వి
 శారదు లీపురమునందు చాలం గల; ర
 వ్వారి నిటకు రావించి వి
 చారింపఁగవలయు విద్య చదివింపంగ. 65

చ. అన విని, సర్వశాస్త్రములయందుఁ బ్రశంసితు లైనయార్జున
 ఘనమతిఁ బిల్వఁ బంచి, నయగౌరవము ల్పచరించి, వారలన్
 గనుఁగొని పల్కె భూవిభుఁ; 'జనంతగఁగోన్నతులార, మీర లుం
 డినఫల మేమి? యొక్కటి ఘటించుడు మా.' కన, వార లత్తటి. 66

సీ. 'తర్కశాస్త్రములందుఁ దత్కల్పనలయందు,
 భాషింపఁగను మహాభాష్యమందు,
 శబ్దశాస్త్రములందు, సకలతత్త్వములందు,
 శ్రుత్యంతములయందు, శ్రుతులయందు,
 తత్పదక్రమజటాంతముల, నాగోహవ
 రోహముల, బురాణ రూఢియందు,
 స్మృతివిషయముల, జెలఁగు మంత్రగ్రంథ
 ములయం, దితరశాస్త్రములను మఱియు,

తే. ఘనులమై వాదములఁ బ్రసంగములు చేసి
 గెలిచియున్నట్టి మముఁ బ్రసంగించి యెవఁడు
 గెలుచు? మావంటివార లే కలనఁ గలరు,
 రాజ్యరఘుపతి మదనాభిరామ నృపతి?

67

చ. అన విని వారి కిట్లనియె నాత్మముదంబున భూమిపాలుఁ డో
 ఘనమతులార, మీర లిటఁ గారవ మేర్పడఁ గావ్యనాటకా

భీనయ కపిత్వ కౌశలము పెం పఖిలంబుఁ గనంగఁజేయుఁ డీ
మనసిజ దారజైత్రికేని మద్వరపుత్త్రకి మంజుగాత్రికఁ.

68

ప. అనిన విని యార్యవర్యు లా రాజవర్యున కిట్లనిరి.

69

క. 'మేము రసజ్ఞుల మధిపా,

కామయ్య; రసజ్ఞు లనఁగఁ గవివరులే' గా

చా? మాకుఁ గవిత్వము; లే

దీమహి ఛాందసులఁ బొందునే యని తలఁపఁ?

70

ప. అది యెట్లంటేని.

71

సీ. శబ్దాపశబ్దవిచారి యైనట్టి వ్యా

కరణజ్ఞు జనకునిఁ గాఁ దలంచు,

యుక్తివాదములచే నెప్పారుతార్కికు

భ్రాతగా బుద్ధి నేర్పడఁ దలంచు,

చతురు మీమాంసావిశారదు సరసకుఁ

గదియఁగ మండునిఁగాఁ దలంచు,

నెదిగి నైదికనిష్ఠ నుండు సభ్యాపకుఁ

గనలి చండాలునిఁగాఁ దలంచు,

తే. వివిధముగ నిట్లు లభిప, కవిత్వకన్య

కాన్య నాటక లసదలంకార భావ

నవరసాభిజ్ఞ మది నిజనాయకునిఁగఁ

దలఁచి వరియించు దనుదానె వలపు మించి.

7

ప. అని పలికిన విబుధేంద్రులకు రాజమహేంద్రుం డిట్లనియె.

7

క. వర నాటక కావ్యజ్ఞుడు

సరసుఁ డలంకారవేది ఛందోనిపుణుం

డురు సాహిత్య కళా నిధి

యరయఁగ నెవ్వఁడు వచింపుఁ డతనిం దెలియఁ.

7

—* పండితులు బిల్వణకవిని వర్ణించుట*

- తే. అనిన, 'మల్వణ బిల్వణు లనఁగఁ గవులు
- సరసు లిరువు రలంకార సహితు ; లందు
- బిల్వణు డనువాఁడు గం భీరుఁ; డధిక
- తముఁడు కవిరా జనంగ స్తోత్రములు వడసె.

75

శా. ఆ వాచాలత యాకవిత్వవిభవం బాప్రౌఢి యారూఢి యా
భావం బా మహి తార్థ గౌరవము నాపాండిత్య మాశాస్త్ర) బా
ధావిర్భావము నా సుధాస వచో వ్యాపార మాప్రజ్ఞ యిం
దేవిద్వద్బలభేది కై నఁ గలదే యెంతేనిఁ జింతించినన్.

76

సీ. ధరణి వస్త్రములలో ధవళాంబరము మేలు,
ఋతువులలో సుమాన్వితము మేలు
సుమములలో శర చోభి మల్లిక మేలు,
విలుకాండ్రలో రతి విభుఁడు మేలు,
ఘన సౌరభములలోఁ గస్తూరియే మేలు,
కలయస్త్రములఁ గార్త్య కంబు మేలు,
తనరు వాక్కులలోనఁ దర్క-వాక్యము మేలు,
సారసముఖులలో శ్యామ మేలు,

తే. పరఁగు పదవులలో విష్ణు పదవి మేలు
దశలయందును యశావస దశయ మేలు,
మహితగీతులలోఁ బంచమ లయ మేలు,
కవులలో నెల్ల బిల్వణ కవియ మేలు.

77

చ. మృగములలోన సింహ, మవ సింధ్రులలో రఘురామమూర్తి, ప
న్నగములలోన శేషుఁడు, వనములలోపల నందనమ్ము, దే
వగణములోన శంకరుఁడు, వార్ధులలోనఁ బయోబ్ధి, యెట్టులో
మిగులఁగ నల్లె బిల్వణుఁడు మేటిసుమీ కవిరాజమండలిన్.

78

ప. అనిన విని రాజువారల బహుకరించి యథాస్థానంబుల కనిచి మంత్ర
పరునితో నిట్లనియె.

79

—*రాజు బిల్వణకవిని బిలిపించుట*—

ఉ. 'ఆ కవిరాజరాజమణి నాదర మొప్పుగఁ బిల్వబంపుమా ;
యా కవితాచమత్కృతి విహారముఁ జూతము ; మత్కుమారి క
స్తాకముగాఁ గవిత్వవిధిఁ జొప్పడఁ జేయుద ;' మంచుఁ బల్కుగా,
నాకడ మంత్రి సజ్జనుల నంచిన; వారును బోయి యచ్చట. 80

సీ. ఒకచెంత వేదాంత మూహించి ప్రకటించు,
నొకయోర మణిసార మొగి వచించు,
నొకచోట వరనాటకకలాపము రచించు,
నొకచక్కఱు సునఘక్కి. కోక్తిఁ దెలుపు,
నొకయోర శృంగార యుత కావ్యములఁ జూపు,
నొకసీమ నురుసామ మూని పలుకు,

నొకదండ స్వరమండల కల గానముఁ బేర్చు,
నొకక్రేవ బహు భాష యుక్తి నెఱపు,
తే. నొక్కతలమున మీమాంస, యొక్కదారి
వ్యాకరణ పాఠ, మొకదెస నలఘు లక్ష
ణాద్యలంకారములఁ గోర్కు లమర నొనఁగు,
నట్టి బిల్వణుఁ గాంచిరి మార్గ మొదవ. 81

ప. కాంచి దండప్రణామంబు లాచరించి దీననలు గైకొని సముచితాస
నంబులం గూర్చుండి కవిరాజశేఖరు నుద్దేశించి. 82

శా. 'దేవా, బిల్వణపండితేంద్ర, విన మర్థివాతకల్పద్రుమో
ద్భావుం డామదనాభిరామనృపుఁ డత్యంతానురక్తిం బ్రతీ
తౌవాంఛ నినుఁ దోడి తెమ్మనుచు నాజ్ఞాపించె; విచ్చేయుమీ
యీవేశం దగ.' నన్నబల్కెఁ గవియు వైలాగతిక్ వాఁతొ. 83

ఉ. 'ఏమిప్రయోజనంబు? మము నేమిటికిం బిలువంగఁ బంచె నా
భూమివిభం డుదాత్తమతి? భూగిగుణోన్నతులార, తెల్పుండి
మే మట కేగుదెంచెదము మే'లన 'నేమిప్రయోజనంబా? మా
కేమి యెఱుంగవచ్చు? మహనీయులు పూజ్యులు గారె పండితుల.' 84

—* బిల్వజుండు రాజసభకు వెడలి వచ్చుట *

న. అని పల్కినఁ బ్రమోదమానాంతరంగుడై కవిపుంగవుం డమిత
శైవ్యసంఘంబు గొలువ రాజమార్గంబున వచ్చునెడ.

ఉ. ఆముఖ సత్కథావిభవ మాకను బొమ్మలయంద మానయో
భామవిలాస మానయన తామర సాతి విశాల పత్తిరే
ఖా మహిత శ్రుతి ద్వయ వికస్వర కుండల దీప్త గంధ పా
నీ మధురస్థితప్రభలు లేమలు నూచి రుదంచితోన్నతి. 86

తే. చూచి తల యూచి తత్తనూ రోచికాచి
తీమహిమ కాత్త మెచ్చి యెంతే బ్రహ్మన
నాణ నాణ విభిన్న సంభ్రాంత చిత్త
లగుచు నేకాంతములఁ గాంత లతిశయమున. 87

ఉ. 'ఎవ్వఁడు వీఁడు? చక్కదన మేమన? నెన్నఁడుఁ జూడ మెకవ్వఁడో?
బువ్వలుకాఁడో? యాధనదుపుత్తుఁడో? చంద్రుఁడో? యాజయంతుఁ
యివ్వనితాళిరోమణుల హృద్వనముల్ చిగిరింపజేయఁగా? [డో?
జవ్వని, యేగుదెంచిన వసంతుఁడో? చూడఁగ నాకు.' నాపుష్క.

మ. 'అతినా, పుష్పిలుకాఁ డటం చనియె; దీ వబ్బాశుగం బేడ? నం
చితమా నిక్షుశరాస మేడ? మఱియుం జింతింప నవ్వారి ల
క్షీత తత్త చ్చుభలాంఘనంబు లుడలక్షీ భూతముల్ గావె; నా
మతి నూహింపఁగ వచ్చెనో హరితగళ మానుష్యరూపంబున. 89

సి. గాకాకథా శోభి రాజబింబ మటంచు,
వినుతిసేయఁగఁ బోలు వీనిమోము,
ప్రత్యూష వికసితాబ్జాతపత్రము లంచు
వీక్షింపఁ దగు వీని నీక్షణములు,
త్రేకుమారుని హేమ సింహాసనం బుచు
వెన నెన్నఁగా నగు వీనియరము,
ప్రోన్నమిత స్పృహద్యుక్తాహిషతి యంచు
• బలుకవచ్చును వీని బాహుయుగము,

తే. తుంటవిల్కొడు ముక్కంటి కంటిమంట

నంటనను జెడి మటి తమ్మికంటికరుణ
మగుడఁ బుడమికి దిగియెనో? తగ నతండు
నకియ గాకున్నఁ గలదె యీ చక్కఁదనము?

91

సీ. ఈ పురుషోత్తము నెద వసించిన పద్మ

కర భాగ్య మే మందుఁ గమలనయన?
యీచతురాస్యోక్తి నెలమిఁ గాంచిన శుభ
వాణి ప్రాథమఁ జెప్ప వశమె తరుణి?
యీ మేటి సర్వజ్ఞ నెనసి యుండిన సతి
భూతి యింతిం తనఁ బొసఁగ దబల?
యీధామనిధిఁ గూడి యిం పొందు సుచ్ఛాయ
పదవి యెంతని చూతుఁ బద్మగంధి?

తే. వినవె యీ వనితా నన మనసిజాతుఁ

గూడి క్రిడించు తరుణుల కోర్కు లెల్ల
సఫల మగు; వీనిసంగతి నలువనట్టి
వెలది జన్మంబు ధారుణి వృథయ కాదె.

91

ప. అని యిట్లు వర్ణించుచుండ; బిల్వణుండు నిజానన సుధాకరప్రభా
జాలమ్ములకుం దత్రత్య జన విలోకన సందోహమ్ములు చకోరికా
బృందమ్ములు గాఁగ; మత్తేభంబుచాడ్పున మందగమనంబున వచ్చి,
విద్వజ్జన మంత్రి పురోహి తామాత్య భృత్య వర్గంబుతోడఁ దగురా
జేంద్రువలనఁ బ్రత్యుత్థానాభివందనంబులు గైకొని సముచితాననంబు
నధిపసించి, యాశీర్వాదపూర్వకంబుగా వేదశాస్త్రాదికంబు లుపన్య
సించి, ఫల సహితంబుగా మంత్రాక్షత లొసంగి, మజ్జియును. 92

క. కవితాప్రసంగ మెంతయు

నవిరిళముగఁ గొంత చేసి, యచ్చటి విద్వ
త్కవివరులచేత మెప్పుల
నవసేపతి హర్ష మొంద నందెక్ వేడ్క.

93

- క. గురు కవి భాషిత యుతమై
సురరాజ సభాస్థలంబు సొంపునఁ దద్భా
వరుని సభాస్థలి విబుధా
కరమై పరమై ప్రమాదకరమై యొప్పెన్. 94
- తే. రాజరా జైనమదనాభిరాముఁ డలరి,
తనదు కంఠస్థహారాళిఁ దగ నెనుంగి,
మత్రియు మణి రుచిరాంబర మహిత భూష
ణావళు లొసంగి, విడిదికి ననిపెఁ గవిని. 95
- వ. అప్పుడు మితజనపరివృతుండై భూవరుండు మంత్రితో నిట్లనియె. 96
- చ. మరుఁడు తనూవిలాసమున, మంజుల వాక్య విశేష యుక్తి చా
తురి ధిషణుండు, సత్కళలఁ దోయజనైఁ; తలంప వీనిఁ దా
మరనదళేక్షణ ల్లిన మాఠశరాహతిఁ గ్రాఁగుచుండు; రీ
వర కవియొద్ద మత్సుతకు వాంఛిత విద్య లభించు టెట్లొకో ? 97
- తే. వినుము జగతికి వరకల్పవృక్ష మితఁడు;
పెనిలూవణ్య మనియెడు విరులగు త్తి
దనరు తారుణ్యవతుల చిత్తంబు లనెను
మధుపముల రేచి తిగుచు నమృతి దలిర్ప. 98
- సీ. వీని మనోహ రానూన భావముఁ గాంచి
మే నెఱుంగకపోవు నూనశరుఁడు,
వీని భాసుర కళావిరూపిఁ గనుఁగొని
మిన్నందు నెపుడు తమివిభుండు,
వీని సొంద ర్యాతివిభవంబుఁ బరికించి
రెప్ప వేయక చూచు వృషసుతుండు,
వీని సాభాగ్య శోభిత వృత్తిఁ గని యుత్త
రాశఁ జెలంగు విత్తేశసూనుఁ,
- తే. డవుర పీసికి దీఁపైన యతఁడు గలఁడె
వసుధఁ బరికింపఁగ నుపర్వపవిత్ర లైనఁ

దొడరి మూర్ఖానుగతిఁ జెందుమరు; మనుష్య
కాంత లన నెంత యీతనిఁ గాంచి నంత!

99

క. ఈవిధమునఁ బట్టినపతి

కావిబుధేంద్రుఁడు సుమూత్రి యనియెన్ ‘నృప వ
ర్యా, విద్యాభ్యాసము చెలి
కేవిధమునఁ బట్టినఁడు గవీంద్రుఁడు లేమిన్ ?

100

క. ఇతఁడు వినాగా నెనఁ డీ

క్షీతితలమునఁ గవివరుఁడు సెపుమా.’ యనినన్,
‘మతిమంతుఁడ వీ విధమున

కతిచతురోపాయ మొకటి యాత్మక దలపుమా.’

101

వ. అని నృపాలుండు వల్లీన ముత్రి యిట్లనియె.

102

క. “దేవరవానికిఁ దెలియని

దీవిశ్వమునందు లేద యేదియు; నైనన్

నే వచియించెద వినుమీ

దేవ, భవత్కరుణనాకుఁ దెలిసినయంతన్.

103

మ. ఒకచిత్రవ్రతమున్న దిర్వురకు విస్తారాజమాణామణీ,
నకలంకాత్మిక యశా భవద్దహిత జాత్యంధు నివిలోకింప; దా
సుకవీంద్రుండును గుప్తగాత్రి నెపుడుం జూడండు దా. గావునన్
రక మానెక్క యుపాయ మీకతముననాజేంద్ర పన్నం దగున్.

మ. ‘కవిరాజగ్రణి పుష్పగుడ్డి’ యని యీకంజాక్షికిం జెప్పి, యా
కవికిన్ ‘మీసుత కుప్తగాత్రి’ యని వేడ్కం దెల్పి, యవ్వారికిన్
భవి నన్యోన్యవిలోకనక్రియలు నేర్పల్ మీఱఁ గాకుండున
ట్లు విచారించెద నొక్కయుక్తి వినుఁ డిట్లున్ రాజదేవర్షభా. 10

క. ఇరువురకు నడుమ నొకతెరఁ,

దిరముగఁ గట్టించి చదువు దృఢతరమతిఁ జొ

ప్పరయుచు మానకన్యక చే

నరవిం జదివిత మయ్య జగతి నాథా.

1

వ. అనిన విని సంతుష్టస్వాతుం డై భూకాంతుండు.

107

• క. 'ఓమంత్రి, యెంతవాడవు!

• నీమహిమ నుతింపఁ దరమె! నిర్మలగుణ, నీ

వేమంటి వేమి చెప్పితి

• వామాటల నట్ల చేత యది మేలుగదా.'

108

వ. అని యంతఃపురంబుఁ బ్రవేశించి.

109

• చ. జలదుహ పాణి వాఙ్ధర చారు మనోహర వేణిఁ గాంచ నో

జ్వల రుచి గాత్ర నీలజలశతదళాయతనేత్రనంతిక

స్థలమున నున్న దాని సుమసాయకు మానినిఁ బోలు నాత్మజ్ఞ

సలకొని కాంచి ముద్దుఁగొని నెమ్మి దలిర్పఁగఁ దండ్రియిట్లనుక. 110

— *రాజ తనకుమార్తెతోఁ బిల్వణం దంధుం డని చెప్పట *—

క. 'నాగర్భజలధిరత్నమ,

నీగారాబంబుఁ జూడ నీ కెప్పుడు నే

రాగంబున సాహిత్యము .

బాగుగఁ జెప్పింతు నమ్మ ప్రాథి దలిర్పక.

111

• క. సంగీతవాఙ్ధికీ సా

రంగధ్వజరేఖ వగుచు, రాజిత కవితా

సంగతి లేక చెలంగుట

భంగంబు గదా తలంప భావములోనక.

112

క. సంగీతవిద్య కెలమి

సంగడి సాహిత్యవిద్య సరిగా రెండు

మంగళవతి కూడిన, నా

సంగతిఁ జెప్పంగఁ దరమె సంగీతనిధి ?

113

క. మనపట్టణమున విద్యా

భీనయజ్ఞుఁడు గలఁ దొక్కఁడు బిల్వణుఁ డనఁగాఁ

దనయా, జాత్యంధుం; డా

తనిచెంగటఁ జదువవలయుఁ దత్పరమతివై.'

114

వ. అనిన విని యక్కుమారి.

115

ఆ. 'అయ్యో, నేను చూడ నాకవియొద్దను
జదువు లెల్ల నెటలఁ జదువుకొందు ?
సంధికాననంబు నాలోకనము సేయ
నని వ్రతంబు నాకు జనక గలదు.

116

క. అంధకునిఁ బాండురోగిని

బాంధవదూషకుని పండుఁ బాపాత్ముని దు
ర్గంధయుతుఁ గుష్ఠరోగి వ
సుంధర దర్శింపరాదు శుభగుణచరితా.'

117

వ. అనిన, జనకుం డీ ట్లనియె.

118

క. 'పట్టి, యీలా గండురె ?

యెట్లయినను విద్య నేర్పు తెంతయు బా గాఁ;
గట్టిగ మీయిరువురకును
గట్టించెదఁ గాండపటముఁ గనరాకుండక.'

119

వ. అని యొడఁబడిచి, మఱునాఁడు సమయోచితకృత్యంబులు దీర్చి, కనక
మణిమయ భూషణాంబర భూషితం జై కర్పూంతరంబులు గడచి,
యెడ నెడఁ బుడమిజేజేలదీవనలుఁ గైకొనుచు, బహు దివసాగత దేశా
ధీశుల మనవులు సముచితజనులవలన వినుచు, గొందఱు సుందరులు
ముందఱు బారులై కైవారంబులు సేయఁ, గొందఱు కంజాతపాణులు
మంజులగతి వింజామరలు పీవఁ, గొందఱు కీరవాణులు చేరి పరాకులు
గావింప, నొక్కకర్పూరగంధి కపురంపుబాగా లొప్పు మిగుల నందియ్య,
నందియలు మ్రోయ నొక్కమందయాన యందంబుగా చందనాదు
లొసంగ, నంగడి నూడిగంపుఁజెలు లిట్లు సముచిత ప్రకారంబునఁ గొలిచి
రా మందగమనంబున వచ్చి వచ్చి రాజితకమలాకరంబు చందంబున
నందం బగుచు రాజ్యలక్ష్మీ లక్ష్మీతం బైనయాస్థానమంటపంబుఁ జొచ్చి
సముచిత కాంచనాంబుజ మధ్యంబు నధివసించు రాజహంసంబు
సొంపునఁ గాంచనసింహాసనంబు నధిష్ఠించి మదనాభిరామరాజహం

సుంప విబుధగణపరివృతుం డై, మహేంద్రుం డగుచు, నదా నవన త్తు
త్త్ర సమన్వితం డై, కువలయాధీశుం డగుచు, మహాభోగిచరివేష్టితుం
డై భూభృద్వతంసుం డగుచు, రాజకుమారసేవితం డై రాజశేఖరుం
డగుచు, సముచిత భాషా సమన్వితం డై చతురాననుం డగుచు, సుమహః
ప్రసన్నుం డై పురుషోత్తముం డగుచు, సభంగు లైన వాహినీశులును,
నపుణ్యజనబాధకు లైన సుమనోవల్లభులును, నవనశాలు లైన ప్ర
చేతనులును, ననంతకు లైన సమనర్థులును, ననుగ్రహసహితు లైన
ధనాధిపతులును, నచంచలు లైన మహాబలులును, గొలువఁ గొలు
పుండి మాత్రివరునితో నిట్లనియె.

120

తే. 'ఓవసంతక, రూప మహావసంతుఁ
డగుకళానిధిఁ బిలిపింపు; మాకళాధి
వాసిముఖి కొప్పుఁ బలికితి వాసి మీఱ.'
ననఁగఁ బిలిపించె గవినరు నాతఁ డపుడు.

121

క. వచ్చినకవివరుఁ గనుఁగొని
విచ్చేయు మటంచు నుచిత విధుల నరేంద్రుం
డచ్చుపడఁ జలిపి, కొంఁజొక
ముచ్చటలుం గడపి, కుతుకమున నిట్లనియె.

122

ఉ. 'ఓకవిరాజచంద్ర, విను మొక్కటి సెప్పెద; మత్కుమాని క
స్తోక కళావిశేషములు చొప్పుడఁ జెప్పుచు లక్ష్మీలక్ష్మణ
శ్లోక కవిత్య రూఢి కవి లోకము సన్నతిసేయఁ దెల్పుమా,
మాకు గురూ త్తగుండ వయి మత్కృతసత్కృతిఁ గాంచివేడుకన్.

123

—* రాజు బిల్వణునితోఁ దనకుమారిత కుష్మరోగిణి యని చెప్పుట *

తే. అయిన నొక్కటి కలదు, మ దాత్త జాత
కుష్మరోగంబునను గొంత కొజన యయ్యె;
వినయమందు మనీష వివేకమందు

• గానమందుఁ బ్రవీణ విజ్ఞానహృదయ.'

124

ననఁగఁ గవిశేఖరుం డిట్లనియె.

125

క. 'ఓహూ! బాగాయెగదా!

యూహింపఁగ నెట్లు నెప్పు నోపును విద్యా
పూహంబు? కుఱుగాత్రిని
నాహ వీక్షింపరాదు హరివంశమణి.

12

స. అది యెట్లంటేని.

12

క. వ్రత మొకటి కలదు నాకు

శ్రుతిహీనుని గుప్తరోగి జూడ నటంచు,
మతి సంశయింప నేటికి ?

ద్రుతముగ నను బంపనయ్య రూఢవిచారా.'

12

స. అనిన విని రాజేంద్రుం డిట్లనియె.

12

క. 'దానికి నెక్కటి చెప్పెదఁ,

గానియెడన్ నడుము బటముఁ గట్టించెద; న
మూనముఁ గైకొని విద్యా
దానము నేయంగవలయు దాక్షిణ్యనిధి.'

13

ఉ. అంశ నకున్ నయంబు వినయంబుఁ దొలంకఁగ బిల్వణుండు రా
జేంద్రుని జూచి పల్కె; 'వసుధేశ్వర, మీమన సట్టు లుండఁగా,
నిండుల కేమి యందు? భవదీయ వచో గతి మీఱ రాదు; మే
లొందఁగఁ జూచినట్లు నతి కొప్పుగఁ జెప్పెద విద్య నేర్పునన్.' 13

స. అనిన, నృపతి స్రగ్గంధ కుసుమ తాంబూలాది ప్రదానంబుల నాతఁ
సంతృప్తుఁ గావించి పుచ్చి; దరహాసితవదనుఁడై యిష్టసఖునితో — 13

తే. 'నీయుపాయము బాగాయె, నీతివేది,'

వనుచు భూషించి తత్తణుంబున నిమిత్త
కోవిదులఁ బిల్వఁ బుచ్చి, యక్కఱలయేనుఁ
డనియె 'శుభలగ్న మీక్షింపు' డనుచుఁ బ్రీతి.

13

స. ఇట్లు మహారాజునిర్ణయంబునెఱుఁచి గృహకాయల నొనరించి వివిధ
విచిత్రంబుగా విద్యాశాలిక రచియింపఁ జేసి.

13

— * విద్యారంభము * —

- తే. అప్పుడు మదనాభిరామ స్వపాగ్రగణ్యుఁ
డతుల మైనట్టి శుభదినమందు హితుల
• బాంధవుల మంత్రివరులను బండ్లితులను
• గవుల రావించి బిల్వణకవినిఁ బిలిచి. 135
- క. తన కూర్చి తనయ నధిపతి
తనరంగ రావింప, వెంట దవిలి నదాళుల్
గని యామోదమునను రా,
ననయంబున వచ్చి పటము చాటున నిలిచెన్. 136
- వ. అప్పుడు పురోహితులు పుణ్యాహవాచనం బాచరించిన, సంతరంబ.
తే. మొదల విఘ్నేశ్వరుని వాణిఁ బూజచేసి
బాలరామాయణమునను బద్ధ్య మొకటి
నర్థయుక్తత నారంభ మర్థి జేసి
ప్రేమఁ జెప్పంగఁ దొడఁగె నా బిల్వణుండు. 138
- వ. అప్పు డప్పుడమితేఁడు సమస్త విద్వజ్జన భూను రాది బాంధవులకు
భోజనంబులు గావించి మణిమయ భూషణ వస్త్ర మాల్వ్యానులేపన
తాంబూ లాదికంబులం బరితృప్తులం జేసి, మఱియును. 139
- మ. జననాథాగ్రణి పుత్రికిం గవికి నిష్ఠం బొప్పుఁగా నిత్యభో
జన తాంబూలము లంచి తాంబరములున్ శ య్యాసన స్రక్కులే
పనముల్ తక్కువ గాక యుండ నమరింపంగఁ గవీశుండు జ
వ్వనికిం గావ్యము లాదిసేసి కటపింపన్ సాగె నానాటికిన్. 140
- క. సర సాలంకార మనో
హర కావ్యము లర్థయుక్తి మైఁ జెలు పైప్పం,
బరంగ సుశబ్దవిచారము,
వర సాహిత్యంబుఁ దేట పడఁగాఁ దెల్పెన్. 141
- తే. జగతి జనములు మెచ్చి యాశ్చర్య మొంద
లలితముగ బిల్వాణాఖ్యునివలన సకల

విద్యుల గ్రహించి జలధర వేణి యొప్పె

సంబులూనిన తప్త లోహంబుకరణి.

14

సీ. వివిధ భావవిశేష సవరసంబులయందు,

బ్రీతి నలంకార భేదములను,

ఛందో విభేద లక్షణముల, వగ నాట

క ప్రక్రియల, మహాకావ్యములను,

గామప్రదము లగు కామశాస్త్రములందు,

జ్యోతిషశాస్త్ర సంగీతశాస్త్ర

ముల, నభినయకళా కలితమార్గములందు,

గణిత తత్త్వానురకాండములను,

తే. బ్రాహ్మ యై మించి శ్లోకార్థభావ మెఱిగి

సంస్కృతప్రాకృతంబులఁ జతుర యగుచు,

హితము మీఱఁ గవిత్వ మూహింపఁ దొడఁగె

యామిసిపూర్ణతీలక వాగతిశయమున.

14

(చక్రబంధము)

శా. ఛన్యా సింహ భ చంద్ర కీర్తి వర విద్యా పణ్డితార్యకృమా

గణ్యాగర్విధనంజయా శివద ము క్తాకృత్సంగంకప్రభా

జన్యా రాజిత భూరి శాత్రవ కుభృ జ్ఞాతిప్రభా విక్రమా

మాన్యారాధన త్యాగభోగజయధామా నవ్యభాగ్యోత్తమా.

14

(మాలిని)

కాండ భూభవాసితాంశు కాండ భూభవాదిరా

టాండ భూభవాజ్ఞసుప్రకాండకాండభూ మరు

టాండభూభ వాపగోర్తి కాండ తుండిరా ట్సుధా

కాండ పాంశుభా విభాస్యఖండ కీర్తిమండలా.

1

గద్యము. ఇది సీతారామ చరణసేవా ప్రభావ సంపాదిత కవితా విచి

కాశ్యపసంగీత పవిత్ర శ్రీమత్పండిపెద్దికృష్ణస్వామి ప్రణీతం బయ

ల్పిణిపాఖ్యానం బను మహాప్రబంధంబునందుఁ బ్రథమశ్వాసవ

శ్రీహయగ్రీవాయ నమః.

బిల్వణీయము.

ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీమానిత వరరఘుకుల

సోమా సోమాంతరంగ సురుచిర భవ నో

ద్దామ విలాస యశః పర

సీమా మహనీయనామ సీతారామా.

1

అనధరింపుము తదనంతరంబ.

2

—* వసంతకాలము *

అలరె వసంతకాలము పురాంతికసీమ వనాంత పుష్ప న

మృళిత మరంద పాన భర మేదుర మత్త మధువ్ర తాంగనా

కల మృదు గాన లోల మతికాంత రసాల విశాల పల్ల పౌ

జ్వల పిక నాద సంచలిత చారు వియుక్త జనానుభేల మై.

3

అల మధుమానవేళ జలజాయతనేత్రలు క్రీడ నల్పుచో

గొలఁకులపజ్జఁ జేరి నవ కోమల కాంచన పుష్పజాలముల్

హలహలికణ గ్రహింపఁగ సదాళు లిసీ యని యేఁగ నయ్యో భూ

తలమునఁ గాంచనాపహృతిఁ దల్పురుగా సుమనఃప్రవర్తనల్.

4

చెలఁగ వసంత భూరమణశేఖరుఁ డోలి మహావనీస్థలిం

గలయఁగ నేలి, పైక మెనఁగం దగఁ గై కొని, ముద్రవెట్టుచో

వలనుగ హేమరాశి మధు పాయుకిఁ జూపక, వైరిజాతులన్

మలయ హరించుమిత్తు వసుమంతునిఁగా నెనరించె నాఘ్యుడై.

5

కమలామోదము సంఘటించి, శుకవాక్యం బర్థి నాలించి, యా

సుమనఃకాండము లెల్ల బోధముఁ గనన్ శోభిల్లఁగాఁ జేసి, ని

త్యమహాభూతిః బలాశ భేదన కళా వ్యాపారి యై, మాధవుం
డు మహిం గౌరవజాతి నేపడఁచి యుండున్ సద్విజు ల్మెచ్చుంగన్. 6

చ. మనసిజ చోరకుండు తఱిమాటున మ్రాఁజగురాకుఁ బాకు చే
కొని మెయి డాచి వేగ తమిఁగొల్పి శశిం బయి గాపువెట్టి తా
ల్మిని బటు ధైర్యభిత్తిఁ బెకలించి సమీరపు మచ్చు చల్లి చ
య్యన హరియించి మించెఁ బ్రమ దాంచిత మానధనంబు లెంతయున్.

చ. మరుఁ డను సోమయాజి వన మధ్యమునందు ద్విజాళి మంత్రముల్
కరముఁ బఠింపఁగా శిఖి ప్రకాశిలఁ గాంచి మరుద్గణబులన్
వరుస భజించి రాజున కవార్యశుభోన్నతిఁ జెందఁ జేసె నాఁ
బరమమతిక్ వియుక్త పశు బంధము మాధవుఁ బ్రీతుఁజేయుచున్. 8

సీ. మాకందములు నీడ మాకందములు చూడఁ

జేకొమ్మ యొకొమ్మ చిగురుఁగొమ్మ;

గోరంట డాయవే గోరంట రాయవే

యీచాయ నేచాయ నింపుఁజేయఁ;

దిలకంబు మానిసీతిలకంబు పూను నీ

చేయాన నీయాన చెలఁగుఁ దాన;

పున్నాగములక్రిందఁ బున్నాగములఁ జెంద

నాసాంపు రతిపెంపు నందగింపు;

తే. ఇట్లు ప్రమదలు సఖులతో నెనసి మనసి

జాత దీపిత హృదయులై సంతసమున

సరస వనకేళికా మహాత్సవము లలర

వెలయుచుందురు మధుమాన వేళలందు.

9

సీ. ఘన రసాలంబుఁ గై కొనియెఁ గోకిలవాణి,

పదరి పోఁ బోకువే పల్ల ప్రాప్తి;

యనుపమ సరసిఁ దా నాఁగెఁ జక్రస్తని,

మే లని కదియకే మీననేత్ర;

చిరించుబలుగొమ్మఁ జెందెఁ గుంజరయాన,
చేరఁ జూడకువె రం భోరుయుగళి;
కదళికా తరు వందె గర్పూర వరగంధి,
కూడకే లికుచ వక్షోజకుంభ ;

తే. యనుచు నొకభోటి యదలింప నతివ గొనద
' రామలార, చంద్రాస్యలార, హరిమధ్య
లార, సురభిశ నిశ్వాసలార, సలుకు మానుఁ
దపియించు దిగులొందు మాయు' ననుచు.

10

సీ. బింబోష్టి చిలుకలఁ బిలిచి ముద్దాడంగ,
సాంకవగంధి మెచ్చకయ గసరె;
జలరుహచరణ హంసల గారవింపంగఁ,
ఘనవేణి రొప్పుచుఁ గడకు నెత్తె;
గునుమాంగి యుభులఁ జే కొని తేనె లియ్యంగఁ,
గాంచననాస తప్పించి తఱిమె;
గిసలయపాణి కోకిలములఁ బలికింప,
రామాభిరామ యూరకయ యనిపె;

తే. బలుకులను యానముల నంగములను గీత
ములను శేదోట నరయుచు వెలచు లిట్లు
మరునిబలములఁ గొందఱు మరులు గొలువఁ
గొందఱి చూచి నిరసించు రంద మలర.

11

12

ప. మఱియును.

సీ. కలికి చిల్కలకొల్కి ఫలములు గోయవే,
కోకిలవాణి చిగుళ్లు దేవె,
దీటుగా నలివేణి తేనియల్ కూర్పవే,
పావనచరిత పుష్పములు దేవె,
కలహంపగమన మేల్ జలము లానంపవే,
చంద్రానన సుధారసంబు దేవె,

పాటలాధర వేగ వీటి ఘటింపవే,

భర్తృపమాగి దీపంబు దేవె,

తే. యనుచుఁ దమలోనఁ జెలులు సయ్యాటములను

సరస వనకేళికా మహిమాత్మనము మెఱసి

యసమశరదేవుఁ బూజింతు రంద మలర

సార మధువేశఁ గాసార తీరములను.

13

తే. ప్రకటి తాగమ వాసనా ప్రథితము లయి

విమల కాసార గౌరవ విభవ మంది

లలిత మైననసంతకాలమునఁ గాన

నములు చెలువొందు నాకాననముల కరణి.

14

మ. సకియా, కొమ్మలు పల్ల వావళులతో సయ్యాటముల్ సల్పు, హా

లికుచంబుల్ ఫలసంగతి వెలయు, నా లీలాగతుల్ గంటి వే?

సకియా, కొమ్మలు పల్ల వావళులతో సయ్యాటముల్ సల్పు, హా!

లికుచంబుల్ ఫలసంగతి స్వలయుట స్మితంబె యూహింపఁగఁ.

15

ఉ. 'రాగముతో సదాళి తనరం బొది నేయఁగ, నీలతాంగి పు

న్నాగముఁ గొంగిలించి సుమనస్థితి నున్నది చూడు' మన్న, 'హా!

రాగముతో సదాళి తనరం బొది నేయఁగ నీలతాంగి పు

న్నాగముఁ గొంగిలించి సుమనస్థితి నుండుట చిత్రమే చెలీ?

16

సీ. చిగురాకు లవి యేల చీల్చెదరే? వన

ప్రియ చ యా శాప్తి హరింప రాదు;

బిసకాండముల నేల విటిచెదరే? హంస

జీవన చేదంబుఁ జేయ రాదు;

మకరందముల నేల మూఁచెదరే? సదా

ళి నిరాకరణ వృత్తిఁ బెరుప రాదు;

కువలయంబుల నేలఁ గూల్చెదరే? ద్విజ

రాజసంప్రీతి నార్పంగ రాదు;

తే. అనుచుఁ గొందఱు నుందరు లంద మలర
 వసుల సరసులఁ గ్రీడించు చనువినంబు
 సరస వాక్స్పాఢిఁ జూపుచుఁ జతుర గతుల
 వెలయు చుందురు మధుమాస వేశలందు. 17

ప. మఱియు న వ్యసంత సమయంబునం గాంత లింతి తనరాని సంతసం
 బుల సంతత తంతస్యమానతరు సంతాన నితాంత కాంతంబులగుల
 తాంతంబులు నిరంతర పరిమళవంతంబులగుట బంతులు గొనుతేటలు
 రంతులకు నలంతఁ గొని చింతల నత్యంత సుమరస దంతు రాంతరంబు
 లగుకనక వనాంతరంబుల కరిగి, తదంతరంబుల వంతులు మీఱ సేవం
 తులు గోయుచు, బూబంతులు గట్టుచు, నెంతయు వింతలగుకంతుని
 చికిలి కుంతంబులన ముతునకెక్కి శశికాంతరుచుల వింతఁ గొని దొం
 తర లగు కలికాసంతతులఁ గాంతిమంతంబులైన ప్రాంతంబుల నలరు
 వాసంతికా నిశాంతంబుల మంతనంబులు మెఱయ రతికాంత విజ
 యోదంతంబులగువంతంబు లాడుచు గొంతదడవు తోడియింతులఁ
 గిగురించుచు, నిగనిగని పగడముల వగఁ దెగడు నెగరుఁ దొగరుఁ
 బొగరుఁ జిగురులఁ గోరక నధరముల కెగిరి పగగోను మగకోయిలల
 తెగలు నెగు లెగయ మిగులఁ దగుల నొగిలి సగ మగుచు, బులుఁ
 గులకు సరిఁ గనఁబడక మగిడి, సరిగపని జిలుగు సగరపు ఊకవిలు
 బిగి బగు నిగిడి పొంకంబు లగుబింకపుఁ జన్నుల నెలవంకల నికక
 వెడలి యకలంక లోహి తాంకురంబు లగుసంకుచిత సంకుమద కుంకు
 మ పంకంబులు జాఱ, బంక జరసంబులు దొలంకు కొలంకులఁ దేనియ
 వంకల నిరువంకల నలంకరించు లంక లగుకంకేళి వనాంగణ విటం
 కంబుల మీనాంక ధనుష్టంకార శంకాకరంబులై ను కెడలిన గొర
 వంకల పల్కులకుఁ గొంకుచు, జంకెనచూపు లకలంక రత్నాంకిత
 తాటంక రుచులతో లంకెలు గొనఁ గింకరీ జన సంఘాతంబుల వంకలఁ
 దలంకక నిలుపుచు, నందంద యరవింద గంధ తుందిల మాధానిల
 సందోహంబులఁ గందళిత కుంద చందన మందార బృంధాన్వితంబు